KORAK KA BOLJOJ ZAŠTITI

Priručnik za unapređenje koordiniranog odgovora nadležnih službi na nasilje prema ženama

Republika Srbija
Autonomna Pokrajina Vojvodina
Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo

UGG Centar za podršku ženama

Projekat: ”ZAUSTAVI – ZAŠTITI – POMOZI”

Novi Sad, 2016. godine

UREDILE:
Tanja Ignjatović, Autonomni ženski centar, Beograd
Marina Ileš, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu zaštitu, demografiju i ravnopravnost polova, Novi Sad

AUTORKE/AUTORI:
Tanja Ignjatović, Autonomni ženski centar, Beograd
Slobodan Josimović, Više javno tužilaštvo, Novi Sad
Ivan Radin, Policijska uprava Zrenjanin,
Policijska stanica Nova Crnja
Svetlana Grbo, Centar za socijalni rad, Zrenjanin

SARADNICE/SARADNICI:
Andrijana Čović, Pokrajinski ombudsman, Novi Sad
Vanja Macanović, Autonomni ženski centar, Beograd
Maja Đundić Branković, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu zaštitu, demografiju i ravnopravnost polova, Novi Sad
Dragan Božanić, UNDP SEESAC
Biljana Stepanov, Centra za podršku ženama, Kikinda

IZDAVAČ:
Udruženje građanki/ građana "Centar za podršku ženama" Kikinda

ZA IZDAVAČA:
Biljana Stepanov

LEKTURA I KOREKTURA:
Gordana Perunović Fijat

DIZAJ I PRELOM:
Dušan Vrućinić
dusan.vrucinic@gmail.com

Donator, odricanje odgovornosti

Ova publikacija je objavljena uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih Nacija za podršku akcijama eliminisanja nasilja nad ženama / UN Trust Fund / u sklopu projekta „ZAUSTAVI-ZAŠTITI- POMOZI Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u Autonomnoj pokrajini Vojvodini".

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo aiutorima, i ne predstavljaju nužno stavove organizacije UN Trust Fund, UN Women, Ujedinjenih nacija ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

SADRŽAJ

I DEO - UVOD

Nasilje prema ženama – osnovni pojmovi
Oblici nasilja prema ženama
Definicije uključenih osoba

Osnove koordiniranog delovanja nadležnih službi

Jasne procedure i postupci za profesionalce
Osnovni elementi koordiniranog delovanja
Razvoj koordinacije i saradnje
Razvoj, elementi i značaj „zrenjaninskog modela" saradnje

II DEO – PRINCIPI, POSTUPCI I PROCEDURE KOORDINIRANOG DELOVANJA U ZAŠTITI ŽENA OD NASILJA
Opšti principi zaštite žena sa iskustvom nasilja

Sadržaj (standardnih) postupaka i procedura kooriniranog delovanja

PREPOZNAVANJE, OTKRIVANJE I PRIJAVLJIVANJE NASILJA
Prepoznavanje i otkrivanje nasilja
Prijavljivanje nasilja
Postupanje sa žrtvom nasilja
Razmena informacija o prijavama nasilja

PROCENA RIZIKA I UTVRĐIVANJE STEPENA OPASNOSTI
Procena bezbednosnih rizika
Procena opasnosti situacije
Hitna-neodložna intervencija

EVIDENTIRANJE I PRAĆENJE POSTUPANJA

UTVRĐIVANJE I DOKUMENTOVANJE NASILJA

KOORDINIRANO PLANIRANJE I SPROVOĐENJE MERA ZAŠTITE I USLUGA PODRŠKE
Pre intersektorskog sastanka - preduzimanje mera iz nadležnosti svake od službi
Koordinirano delovanje - planiranje bezbednosno-pravnih mera
Koordinirano delovanje - planiranje usluga osnaživanja i podrške za žrtvu

PROCENA EFEKATA I REVIZIJA POSTUPAKA

III DEO - PRILOZI
PRILOG br. 1 Pravni okvir za ostvarivanje saradnje između institucija
PRILOG br. 2 Međunarodni i nacionalni zakonodavni okvir

I DEO

UVOD

Nasilje prema ženama – osnovni pojmovi [1]

Prepoznavanje nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici, kao ***temeljnog kršenja ljudskih prava*** predstavlja rezultat višedecenijsko g napora globalnog ženskog pokreta da ova pojava postane vidljiva, da preraste iz privatnog u društveni (javni) problem, te da se skrene pažnja na specifične mehanizme i dinamiku ovog fenomena, bez čijeg razumevanja nema odgovarajuće strategije i programa delovanja.

Međunarodni dokumenti definišu i zabranjuju nasilje prema ženama, uključujući i nasilje u porodici, smatrajući ga oblikom diskriminacije žena. Domaće zakonodavstvo, iako ne naglašava rodni aspekt nasilja, sledi preporuke ključnih međunarodnih dokumenata. Stanje u zakonodavstvu i pravnoj praksi ukazuje na *brojne mogućnosti unapređivanja*[2], koje se očekuju, imajući u vidu da je Republika Srbija 31. oktobra 2013. godine potvrdila *Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*[3].

Nasilje prema ženama

Nasilje prema ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno ekonomske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnom, bilo u privatnom životu[4] .

Nasilje prema ženama često se označava i terminom ***rodno zasnovano nasilje prema ženama***, da bi se označilo da je to nasilje usmereno protiv žene zato što je žena, odnosno da ono nesrazmerno pogađa žene[5]. To je svako delo nasilja zasnovano na rodnoj[6] osnovi, i uključuje sledeće vidove, mada se ne ograničava na njih[7] :
(a) nasilje koje se događa u porodici ili domaćinstvu;
(b) nasilje koje se događa u zajednici;
(v) nasilje koje učini ili odobri država;
(g) kršenje ljudskih prava u situacijama ratnog konflikta.

1 Preuzeto iz Odluke o Programu za zaštitu žena Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2015.do 2020.godine, "Sl. list AP Vojvodine", br.54/2014.

2 Preporuke republičkim organima i institucijama (V poglavlje u Programu AP Vojvodine za period 2015-2020).

3 Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama od 2011. godine, „Sl. glasnik RS – međunarodni ugovori", br. 12/2013.

4 Preuzeto iz Konvencije Saveta Evrope, čl. 3. tačka (a).

5 Preuzeto iz Konvencije Saveta Evrope, čl. 3. tačka (d).

6 Pojam rod označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute, koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce (definicija iz Konvencije Saveta Evrope, čl. 3. tačka (e)). Način na koji jedno društvo vidi ulogu žene i muškarca zavisi od niza faktora: kulturnih, političkih, ekonomskih, društvenih i religijskih, od običaja, prava, klasne i etničke pripadnosti, kao i od predrasuda koje su raširene u određenom društvu. Stavovi i ponašanja prema rodu su naučeni i mogu se menjati.

7 Preuzeto iz PreporukeRec (2002)5 Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja i Memorandum sa objašnjenjima.

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici označava svako delo fizičkog, seksualnog, psihičkog, odnosno ekonomskog nasilja, do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li učinilac deli ili je delio isto boravište sa žrtvom[8] . Nasilje u porodici obuhvata uglavnom dva tipa nasilja: nasilje između sadašnjih ili bivših supružnika ili partnera i međugeneracijsko nasilje koje se najčešće javlja između roditelja i dece (koje može biti rodno neutralno, odnosno obuhvata žrtve oba pola). Nasilje u porodici uvek predstavlja *zloupotrebu moći i kontrolisanje članova* porodice koji imaju manje moći ili raspolažu manjim resursima. U većini društava, naročito u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama, muškarci imaju znatno više moći – ne samo fizičke, već i ekonomske i društvene. Zbog toga su nasilju u porodici najčešće izloženi žene, deca, starija, bolesna ili lica sa invaliditetom, osobe koje zavise od drugih članova porodice.

Nasilje u porodici – Krivični zakonik **Republike Srbije[9] , čl. 194**

(1) Ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice,kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.
(2) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši,učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina.
(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.
(4) Ako je usled dela iz st. 1, 2. i 3. ovog člana nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.
(5) Ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona,kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.

Nasilje u porodici – Porodični zakon **Republike Srbije[10] , čl. 197**

(1) Nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.
(2) Nasiljem u porodici, u smislu stava 1 ovog člana, smatra se naročito:
1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede;
2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu;
3. prisiljavanje na seksualni odnos;
4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem;
5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima;
6. vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.

Nasilje u porodici – Zakon o sprečavanju nasilja u porodici[11] , **čl. 3**

Nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, jeste akt fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioca prema licu sa kojim se učinilac nalazi u sadašnjem ili ranijem bračnom ili vanbračnom ili partnerskom odnosu ili prema licu sa kojim je krvni srodnik u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do drugog stepena ili sa kojim je srodnik po tazbini do drugog stepena ili kome je usvojitelj, usvojenik, hranjenik ili hranitelj ili prema drugom licu sa kojim živi ili je živeo u zajedničkom domaćinstvu.

Oblici nasilja prema ženama

Oblici nasilja koje obuhvataju krivično delo nasilje u porodici (čl. 194) i srodna dela, kao i definicija nasilja u porodici prema

[8]Preuzeto iz Konvencije Saveta Evrope, čl. 3. tačka (b).
[9]Krivični zakonik, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014
[10]Porodični zakon, "Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015
[11]Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, "Sl. glasnik RS", br. 94/2016.

Porodičnom zakonu (čl. 197), samo delimično obuhvataju oblike nasilja prema ženama imenovane u ***Konvenciji Saveta Evrope*** o *sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*[12] .

Za svrhe ovog Priručnika biće navedeni imenovani oblici nasilja protiv žena u Konvenciji Saveta Evrope, koju je Republika Srbija ratifikovala 2013.godine, i koja je stupila na snagu 1. avgusta 2014. godine[13] .

Psihičko nasilje

Psihičko nasilje predstavlja namerno ponašanje koje ozbiljno (značajno) narušava psihički integritet nekog lica kroz prinudu, odnosno pretnje. Ovo se nasilje može činiti različitim sredstvima i metodama, kao zlostavljački obrazac ponašanja tokom vremena, u okviru ili izvan porodice. Ono često prethodi ili prati fizičko i seksualno nasilje u intimnom partnerskom odnosu ili u porodici, ali do njega može doći u bilo kom drugom okruženju (na primer, na radnom mestu ili u školi)[14] .

Pojavni oblici psihičkog nasilja najčešće podrazumevaju, ali ne isključuju i druge oblike: omalovažavanje, vređanje, ignorisanje, korišćenje privilegija, psovke, ismevanje, podrugivanje, prigovaranje, pretnje i prinude (sa ili bez upotrebe oruđa i oružja kojima se mogu izazvati telesne povrede), zastrašivanje, kontrolu (različitih ili svih aspekata života), izolaciju, prezir, maltretiranje, okrivljavanje, manipulacije decom, verbalni napad. Poseban vid psihičkog nasilja predstavlja takozvano „duhovno nasilje“ koje uključuje nametanje ili uništavanje kulturnih ili religijskih uverenja/verovanja putem ismevanja, kažnjavanja, omalovažavanja ili prisile da se ne praktikuje vlastiti sistem vrednosti i/ili da se usvoji sistem vrednosti koji pripada nasilniku.

Specifičan oblik psihičkog nasilja, ali i samostalna forma nasilja i najčešća posledica izloženosti nasilju predstavlja ***ekonomsko nasilje***, koje obuhvata, ali ne isključuje i druge oblike: nejednaku dostupnost zajedničkih sredstava, uskraćivanje/kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje da se odrekne vlasništva ili da traži vlasništvo kojeg se odrekla/nameravala da se odrekne, prodaja stvari bez saglasnosti vlasnika/ce – prodaja pod prinudom, itd.

Proganjanje

Proganjanje predstavljanamerno ponašanje ponavljanjem pretnji upućenih drugom licu, koje ima nameru i za posledicu da se izazove strah i da se lice plaši za svoju bezbednost. Preteće ponašenje se može sastojati od ponovljenog praćenja drugog lica, stupanja u neželjenu komunikaciju, obaveštavanje drugog lica da je predmet posmatranja, obuhvata fizičko praćenje žrtve, pojavljivanje na njenom radnom ili mestu stanovanja, mestu gde se obrazuje ili provodi slobodno vreme, ili praćenje u virtuelnom svetu (sobe za četovanje, sajtovi socijalnih mreža i drugo). Stupanje u neželjenu komunikaciju podrazumeva traganje za bilo kakvim aktivnim kontaktom sa žrtvom kroz bilo koji postojeći način komunikacije, uključujući modernu informaciono komunikacijsku tehniku i sredstva. Preteće ponašanje može obuhvatiti uništavanje imovine, ostavljanje suptilnih tragova kontakta sa ličnim predmetima žrtve, postavljanje lažnog identiteta, odnosno širenje neistinitih informacija o žrtvi ili napad na njenog kućnog ljubimca i slične radnje. Ovo ponašanje predstavlja obrazac ponašanja, čiji pojedinačni elementi, ako se uzmu sami za sebe, ne bi morali da predstavljaju

[12]Detaljnu analizu usklađenosti definicija dela nasilja u zakonodavstvu Republiek Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope videti u: Tanja Ignjatović i Tanja Drobnjak (ur.), (2014). ***Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira*** Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Autonomni ženski centar, Beograd; ***Analiza usklađenosti za 2015***, Autonomni ženski centra, Beograd.
[13]Korišćeni su opisi preuzeti iz Obrazloženja uz Konvenciju Saveta Evrope i adaptirani opisi iz Preporuke (2002)5.
[14]Pored krivičnog dela nasilje u porodici (čl. 194), srodna dela u KZ RS: krivično delo prinude (čl. 135) i krivično delo ugrožavanje sigurnosti (čl. 137).

krivično delo. Ono može da se odnosi isključivo na žrtvu, ali i da se proširi na osobe iz žrtvinog okruženja, uključujući članove njene porodice, prijatelje i kolege, što značajno pojačava osećaj straha i gubitka kontrole nad situacijom.

Proganjanje – Krivični zakonik Republike Srbije, **član 138a**[15]

(1)Ko u toku određenog vremenskog perioda:
1)drugo lice neovlašćeno prati ili preduzima druge radnje u cilju fizičkog približavanja tom licu protivno njegovoj volji;
2)protivno volji drugoga lica nastoji da sa njim uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije;
3)zloupotrebljava podatke o ličnosti drugog lica ili njemu bliskog lica radi nuđenja robe ili usluga;
4)preti napadom na život, telo ili slobodu drugog lica ili njemu bliskog lica;
5)preduzima druge slične radnje na način koji može osetno da ugrozi lični život lica prema kome se radnja preduzi ma, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.
(2)Ako je delom iz stava 1. ovog člana izazvana opasnost po život, zdravlje ili telo lica prema kome je delo izvršeno, ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do pet godina.
(3)Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt drugog lica ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.

Fizičko nasilje

Fizičko nasilje predstavlja namerno učinjena dela fizičkog nasilja nad drugim licem, nezavisno od konteksta u kojem do njega dolazi, a podrazumeva, mada ne isključuje i druge oblike: guranje, odgurivanje, povlačenje za kosu, udaranje, udaranje nogama, ugrize, davljenje, ubode, premlaćivanje, fizičko mučenje i ubistvo. Težina povreda varira od minimalnih (ogrebotine, modrice, podlivi, prelomi) do ozbiljnih, trajnih povreda i smrti[16] .

Seksualno nasilje, uključujući silovanje

Seksualno nasilje predstavlja namerno ponašanje koje uključuje vaginalnu, analnu ili oralnu penetraciju seksualne prirode (čin koji ima seksualnu konotaciju) na telu drugog lica bez njenog/njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela ili predmeta, kao i druge seksualne radnje s licem bez njenog/njegovogpristanka ili navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji s trećim licem bez njenog/njegovog pristanka (što je karakteristično za odnose zloupotrebe, kada su žrtve prisiljene da stupaju u seksualne odnose sa licem koje učinilac izabere). Pristanak mora da bude dobrovoljan i da nastane kao ishod slobodne volje lica, procenjene u kontekstu datih okolnosti. U tom smislu, kažnjive su sve seksualne radnje bez pristanka, i kada nema fizičkog otpora žrtve[17], a zahteva se procena dokaza u kontekstu kako bi se u svakom pojedinačnom slučaju utvrdilo da li je žrtva slobodno pristala na seksualne radnje. To uvažava veliki raspon ponašanja žrtve i ne sme se zasnivati na pretpostavkama o tipičnom reagovanju žrtve na seksualno nasilje i silovanje, a posebno na rodne stereotipe i mitove o ženskoj i muškoj seksualnosti. Seksualno nasilje predstavljaju sve seksualne radnje bez pristanka nezavisno od odnosa između učinioca i žrtve, učinjene nad akuelnim i bivšim supružnicima ili partnerima (verovatne da se dese u toku i nakon raskida veze), zbog čega ne bi smelo da bude izuzetka u inkriminisanju i krivičnom gonjenju. Definicija silovanja u Krivičnom zakoniku RS nije usaglašena sa standardom Konvencije.

[15]Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.
[16]Pored krivičnog dela nasilje u porodici (čl. 194), srodna dela u KZ RS: teška telesna povreda (čl. 121) i laka telesna povreda (čl. 122).
[17]U skladu sa odlukama Evropskog suda za ljudska prava (videti slučaj M.C. v. Bulgaria, od 4.12.2013).

Pojavni oblici seksualnog nasilja uključuju: seksualno zadirkivanje, nepoželjne komentare, neželjene seksualne predloge, prisilu na učešće ili gledanje pornografije, neželjeno dodirivanje, prisilan seks, silovanje, incest, bolni i ponižavajući seksualni čin. Incest uključuje svaki seksualni čin koji je učinio bilo koji član porodice, kao i osobe koje povremeno dele dom žrtve ili imaju poverenje žrtve.

Silovanje – Krivični zakonik Republike Srbije, čl. 178[18]

(1) Ko prinudi drugog na obljubu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.
(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno pretnjom da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili pretnjom drugim teškim zlom, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.
(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili prema maloletniku ili je delo imalo za posledicu trudnoću,učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.
(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu,učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

Prinudni brak

Prinudni brak predstavlja namerno prisiljavanje odrasle osobe ili deteta da stupi u brak, uključujući i namerno namamljivanje (odvođenje) odrasle osobe ili deteta na teritoriju države koja nije njena država boravišta, s ciljem prinude da stupi u brak. Prinuda uključuje fizičku ili psihičku silu uz upotrebu prinude ili prisile da se sklopi brak na koji bar jedna strana nije dobrovoljno pristala. Kod namamljivanja nije nužno da je brak sklopljen, već da je postojala namera da se žrtva odvede/dovede u drugu zemlju, kako bi se udala/oženila bez pristanka.

Prinudno zaključenje braka – Krivični zakonik Republike Srbije, član 187a[19]

(1)Ko upotrebom slile ili pretnje prinudi drugo lice da zaključi brak, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.
(2)Ko radi izvršenja dela iz stava 1. ovog člana drugo lice odvede u inostratbstvo ili ga u istom cilju navede da ode u inostranstvo, kazniće se zatvorom od dve godine.

Genitalno sakaćenje žena

Genitalno sakaćenje žena predstavlja nasilje čije su žrtve neizostavno žene, odnosno devojčice (delo je izuzeto od načela rodne neutralnosti), koje predstavlja tradicionalnu praksu odsecanja bilo kog dela ženskih genitalija (i kada ga sprovode lekari), što uzrokuje nepopravljivu i dalekosežnu štetu. Kažnjivo je i pomaganje učiniocu da izvrši delo putem prinude, ako i navođenje žene da se podvrgne genitalnom sakaćenju (odnosi se na odrasle žrtve), kao i na pomaganje, navođenje i primoravanje devojčica da se podvrgnu takvoj proceduri, kada ono dolazi od roditelja i rođaka.

[18]Srodna krivična dela u KZ RS: obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179), obljuba sa detetom (čl. 180), obljuba zloupotrebom položaja (čl. 181), nedozvoljene polne radnje (čl. 182).). Najnovijim izmenama i dopunama Krivičnog zakonika RS povećane su kazne ne samo za 178. stav 1, već i za čl. 179. stav 1. (pet do dvanaest), čl. 180. stav 1. (pet), čl. 181. stav 3. i 4. (pet).
[19]Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

Običaji, tradicija i nasilje

Neprihvatljivost opravdanja za krivična dela, uključujući i dela učinjena u ime takozvane „časti", označava da se niko ne može pozvati na ono što smatra elementom (svoje) kulture, religije, običaja, tradicije ili nekog drugog ličnog razloga, da bi se opravdalo izvršenje nasilja prema ženama, ili izgovor učinioca nasilja da je na taj način imao nameru da spreči ili kazni žrtvu zbog sumnje, pretpostavke ili stvarnog kršenja tradicionalnih normi ili običaja prikladnog ponašanja. To znači da lična uverenja ili verovanja osoba koje učestvuju u postupcima, uključujući sudske, ne treba da vode tumačenju zakona koje dovodi do opravdanja bilo kojeg dela na osnovu bilo kojih pominjanih osnova. Ako dela nasilja čine deca ispod uzrasta krivične odgovornosti, na podsticaj odraslog člana porodice, nužno je utvrditi odgovornog podstrekača[24] .

Definicije pojmova (akteri)[25]

Žena – međunarodni dokumenti, kao i domaći strateški dokumenti, usredsređuju se na nasilje prema ženama zbog njegovih specifičnih karakteristika. Pojam žena *uključuje i devojke ispod 18 godina starosti.* Žene svih starosnih kategorija najčešće su žrtve nasilja, a nasilje prema devojkama i devojčicama često je izraz kulturnih i religijskih tradicija koje proizvode zavisnost žena i reprodukuju stereotipne modele ženskih uloga. Žene i devojčice izložene su većem riziku od rodno zasnovanog nasilja od muškaraca. Nasilje u porodici pogađa žene nesrazmerno, iako i muškarci, posebno dečaci, mogu biti žrtve nasilja u porodici.

Dete– svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života jeste dete[26]. Neki oblici nasilja češće su prisutni kod devojčica (incest i seksualno nasilje, dogovoreni i rani brakovi, genitalno sakaćenje, nasilje koje su učinili mladi ljudi, silovanje u bandi). U porodici ili domaćinstvu deca su izložena i nasilju koje se čini prema drugim članovima porodice, najčešće njihovim majkama, što predstavlja indirektno nasilje prema deci. Svedočenje i izloženost nasilju traumatizuje decu, bilo da direkno posmatraju nasilje, ili čuju zvuke, udarce, krike iz neposredne blizine, kada znaju da se nasilje dešava, ili se može desiti, odnosno kada naknadno vide posledice nasilja. Izloženost dece nasilju nepovoljno utiče na razvoj deteta, ali i na njegovu bezbednost, kao i na bezbednost žrtve i drugih ranjivih članova porodice. Iz tog razloga, nužno je da se prilikom postupanja, odnosno primene mera i usluga usmerenih na odraslu žrtvu, uzmu u obzir potrebe i prava dece svedoka, da se preduzmu neophodne zakonodavne mere, kao i da im se obezbede usluge podrške koje odgovaraju uzrastu i specifičnim okolnostima[27].

Žrtva – označava svako lice koje je izloženo ponašanju opisanom kao „nasilje prema ženama" (rodno zasnovano nasilje) ili „nasilje u porodici". Zalaganjem ženskih organizacija, termin „žrtva" zamenjuje se terminom „osoba koja je preživela nasilje", u nameri da se izbegne negativno obeležavanje, i naglasak na pasivnosti i trpljenju, odnosno da se naglase snage i kapaciteti uloženi da se izađe iz nasilja. Ne postoji tipičan profil žrtve, ali istraživanja potvrđuju da žene, nezavisno od svog socijalnog, obrazovnog, ekonomskog i drugih statusa, doživljavaju više nasilja. Postoji veća verovatnoća da žene koje su doživele nasilje u detinjstvu budu izložene nasilju kasnije u životu, mada ova činjenica nije potvrđena u svakom pojedinačnom slučaju.

---

[24]Obrazloženje u vezi sa čl. 42 Konvencije Saveta Evrope.
[25]Preuzeto i adaptirano na osnovu Preporuke Rec(2002)5,Memoranduma sa objašnjenjima i Konvenciji Saveta Evrope čl. 3.tačka (e) i (f), čl. 26. i čl. 27.
[26]Prema UN Konvenciji o pravima deteta.
[27]U skladu saKonvencijom Saveta Evrope, čl. 26, kao i Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemiravanja i Opštim protokolom o postupanjui saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (tačka 6).

Sakaćenje ženskog polnog organa – Krivični zakonik Republike Srbije, **član 121a**[20]
(1)Ko osakati spoljne delove ženskog polnog organa, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.
(2)Ako postoje naročito olakšavajuće okolnosti pod kojima je učinjeno delo iz stava 1. ovog člana, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine.
(3)Ko žensko lice navede da se podvrgne radnji iz stava 1. ovog člana ili joj u tome pomogne, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
(4)Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt ženskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do dvanaest godina.

Prinudni abortus i prinudna sterilizacija

Nameran prekid trudnoće bez prethodnog informisanog pristanka žrtve, žene ili devojčice, odnosno obavljena operacija (i svaka druga procedura) sa ciljem da se onemogući prirodna reprodukcija žene ili devojčice, bez njenog prethodnog i informisanog pristanka predstavlja prinudni abortus i prinudnu sterilizaciju (delo je izuzeto od načela rodne neutralnosti). Namera je da se inkriminacijom ovih dela obezbede reproduktivna prava žena, odnosno da im se obezbedi da slobodno odlučuju o rađanju, uključujući broj dece i razmak između njih, uz osiguravanje pristupa odgovarajućim informacijama o reprodukciji i planiranju porodice (inkriminacija se ne odnosi na hirurške zahvate koji se sprovode u cilju spašavanja života žene koja nema kapaciteta da dâ pristanak)[21].

Seksualno uznemiravanje

Seksualno uznemiravanje obuhvata različite tipove ponašanja, među kojima su tri osnovne forme: verbalno, neverbalno i fizičko ponašanje seksualne prirode koje žrtva ne želi. *Verbalno ponašanje* odnosi se na reči ili zvuke koje učinilac iskaže ili izrazi, kao što su šale, pitanja, primedbe, komentari, izražene usmenim ili pisanim putem. *Neverbalno ponašanje* obuhvata sve izraze kao što su izrazi lica, pokreti ruku ili tela, gestovi i simboli seksualnog značenja. *Fizičko ponašanje* odnosi se na svako seksualno ponašanje učinioca koje uključuje kontakt s telom žrtve. Svako od ponašanja mora biti neželjeno od strane žrtve, odnosno nametnuto od strane učinioca, a učinjena dela moraju imati za cilj odnosno posledicu povredu dostojanstva žrtve, što je slučaj ako ovakva ponašanja stvaraju zastrašujuću, neprijateljsku, degradirajuću, ponižavajuću ili uvredljivu atmosferu, kao obrazac ponašanja, čiji pojedinačni elementi, sami za sebe, ne moraju neophodno da budu sankcionisani. Ova se dela tipično izvode u kontekst moći, obećanja, nagrade ili pretnje odmazdom. U većini slučajeva žrtva i učinilac se poznaju a njihov odnos često odlikuje razlika u hijerarhijama i moćima, što se ne ograničava samo na oblast zapošljavanja, a odgovornost se može razlikovati u odnosu na situaciju u kojoj se takvo ponašanje dešava[22].

Polno uznemiravanje – Krivični zakonik Republike Srbije, **član 182a**[23]

(1) Ko polno uznemirava drugo lice, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.
(2) Ako je delo iz stave 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine.
(3) Polno uznemiravanje jeste svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predsatvlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.
(4) Gonjenje za delo iz stave 1. ovog člana preduzima se po predlogu.

[20] Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.
[21] Krivično delo prinudni abortus inkriminisano je odredbama krivičnog dela nedozvoljen prekid trudnoće (čl. 120), a delo prislina sterilizacija nije predviđeno KZ RS, ali bi moglo biti obuhvaćeno krivičnim delom teška telesna povreda (čl. 121, st. 2).
[22] Seksualno uznemiravanje je ponovo postalo krivično delo (pod nazivom "polno uznemiravanje"), a zabranjeno je i u Zakonu o radu (čl. 21) i Zakonom o sprečavanju zlostavljanja na radu, kao i Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 12), a (ponovo) je i krivično kažnjivo, nakon izmena I dopuna KZ novembra 2016.
[23] Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

Osnove koordiniranog delovanja nadležnih službi

Opštim protokolom *o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*[29] ističe se neophodnost uspostavljanja sistema koji će, s ciljem ostvarivanja prava žena koje trpe nasilje, omogućiti da se u situacijama nasilja u porodici, naročito nasilja među intimnim partnerima pokrene brz, efikasan i koordinisan postupak koji trenutno prekida nasilje, štiti žrtvu od daljeg nasilja i obezbeđuje odgovarajuću pravnu i psihosocijalnu intervenciju radi njene rehabilitacije i integracije. Prepoznajući da je dobra saradnja između nadležnih službi osnova za uspostavljanje efikasnog multisektorskog sistema za zaštitu i podršku, kao osnova zajedničkog delovanja postavlja se pružanje brze i efikasne zaštite ženama žrtvama nasilja odmah po događaju nasilja, tokom krivičnog ili prekršajnog postupka, po okončanju postupka i nezavisno od njih. Ovim se, prema Opštem protokolu obezbeđuje suzbijanje nasilja u porodici preventivno i represivno.
U sledećem delu istaknute su i objašnjene osnovne pretpostavke i elementi za dobro funkcionisanje multisektorskog pristupa u zaštiti žrtava nasilja[30].

Jasne procedure i postupci za profesionalce[31]

Da bi se obezbedila efikasna intervencija službi u zajednici nužno je definisati elemente koji omogućavaju preciznost razmena i delovanja, štoukljućuje:

(a) pedantno definisane i objašnjene postupke i procedure, koji olakšavaju donošenje odluka i postupanje, smanjujući uticaj ličnih stavova i „diskreciono pravo" profesionalca pojedinca (što se odnosi i na obavezu postavljanja pitanja i određenog načina beleženja činjenica i procena);

(b) definisane domene odgovornosti svake pojedinačne službe;

(c) jasno i konkretizovano delegiranje odgovornosti svakome ko postupa u konkretnom slučaju (ko-šta-do kada treba da obavi);

(d) odgovornost svake pojedinačne službe za poštovanje dogovorenih procedura i postupaka unutar službe i za poštovanje procedura koordinacije i kooperacije između službi;

(e) precizan način razmene informacija unutar i između službi;

(f) jedinstvenu (za svaki sistem) i centralizovanu bazu za prikupljanje podataka, kao i propisane procedure za pristup i razmenu informacija (saglasne sa pravilima zaštite i razmene ličnih podataka i naročito osetljivih ličnih podataka), uključujući jasna pravila za razmenu podataka bez saglasnosti žrtve nasilja;

(g) uspostavljene načine za sistematično praćenje i proveravanje primene zakona i dogovorenih postupaka da bi se izbegla „siva mesta" i da bi se unapredilo postupanje;

(h) standarde za edukaciju, usavršavanje i superviziju rada.

---

[29] Vlada RS, 2011.godine.

[30] O aktuelnom stanju u vezi sa postupanjem nadležnih službi u situacijama nasilja prema ženam ai nasilja u porodici videti u izveštaju: Tanja Ignjatović, Dragica Pavlović-Babić i Marija Lukić, (2015). ***Delotvornost sistemskih mehanizama za sprečavanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici***, (2015). Autonomni ženski centar, Beograd

[31] Tanja Ignjatović, (2011). ***Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice***, Rekonstrukcija ženski fond, Beograd, str. 115-116.

Žrtve iz marginalizovanih društvenih grupa - znatno je veća verovatnoća da će različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja biti izložene žene koje pripadaju društveno marginalizovanim grupama, u odnosu na različita svojstva: rasu, nacionalnost, klasu, starosnu dob, mesto porekla i života, ekonomski i porodični status, invaliditet, hronične bolesti i psihološke teškoće, seksualnu orijentaciju, status izbeglog ili raseljenog lica, migranta ili azilanta, kao i druga lična svojstva ili karakteristike okruženja. Običaji, religija, tradicija i druge prakse specifične za pojedine društvene grupe, mada to nisu i ne smeju biti, često se koriste kao opravdanje za odsustvo reagovanja i zaštite.

Učinilac nasilja – u najviše slučajeva muškarci zlostavljaju žene i decu. Iako se događaju napadi i zlostavljanja koje čine žene, što ne bi trebalo zanemarivati, to nikako ne treba da odvrati pažnju od osnovnog problema i rodne dimenzije nasilja u partnerskom odnosu i u porodici. Nasilje prema ženama najčešće čine osobe koje su ženi poznate i koje su u nekom odnosu s njom: sadašnji ili bivši bračni i seksualni partneri, članovi porodice, rođaci i prijatelji, poznanici (uključujući kolege i klijente), osobe na različitim pozicijama vlasti (uključujući nadređene, lekare, terapeute, negovatelje, sveštenike/verske vođe, učitelje, zaposlene u institucijama).

Svedok – obuhvata svaku osobu koja je prisustvovala ili ima saznanje o delu nasilja, ili koja ima opravdane razloge da sumnja da je takvo delo učinjeno ili da bi se moglo očekivati dalja dela nasilja. U Konvenciji Saveta Evrope se navodi da bi države trebalo da ohrabruju svakog svedoka učinjenog dela nasilja, odnosno sve one koji imaju opravdane razloge da sumnjaju da je takvo delo učinjeno ili da se mogu očekivati dalja dela nasilja, da to prijavi nadležnim organima[26].

Članovi porodice – odredbe Krivičnog zakonika, čl. 112 st. 28

Članom porodice smatraju se: supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojilac i usvojenik, hranilac i hranjenik.
Članovima porodice smatraju se i braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Članovi porodice – odredbe Porodičnog zakona, čl. 197 st. 3

Članovima porodice u smislu stava 1 ovog člana smatraju se:
1. supružnici ili bivši supružnici;
2. deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo;
3. lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu;
4. vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri;
5. lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Lica koja uživaju zaštitu od nasilja u porodici prema Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici iz člana 3, navedena su kod definicija nasilja u porodici.

[28]Konvencije Saveta Evrope, čl. 27.

Osnovni koraci u uspostavljanju koordiniranog delovanja[32]

1. Izgradnja zajedničkog referentnog okvira delovanja

Svi stručnjaci (i zajednica) trebalo bi da dele zajedničke stavove o nasilju prema ženama, nasilju u porodici, i šire, o nasilju u zajednici. To podrazumeva usvajanje zajedničkih stavova i teorijskih koncepata koji objašnjavaju mehanizme i dinamiku nasilja prema ženama u partnerskoj relaciji i u porodici. Zajednički koncept olakšava razumevanje i rešavanje konkretnih i složenih slučajeva, asmanjuje nedoumice i tenzije kada postoji sukob mišljenja. Konkretno, to znači da profesionalci trebada:
(a) usaglase definicije različitih vrsta i oblika nasilja, uključujući tu i nasilje koje može poticati od neosetljivih i nepovezanih službi sistema (institucionalno nasilje);
(b) na isti način razumeju dinamiku nasilja u partnerskoj relaciji i u porodici, a posebno uticaj mehanizama moći i kontrole, kao posledicu (istorijske) polne/rodne nejednakosti;da razumejuspecifičnosti ove vrste nasilja u odnosu na nasiljekoje se dešava izvan partnerskih i porodičnih odnosa; da razumeju složene situacije višestrukog nasilja u porodici (kada postoji veći broj žrtava i/ili učinilaca) i višestrukih pozicija (istovremeno i žrtva i nasilnik);
(c) usvoje zajedničke opšte principe delovanja koji rukovode postupanjem svih službi, bez obzira na razlike u domenima nadležnosti i odgovornosti (to su opšti principi u zaštiti žrtva nasilja u porodici iz *Opšteg protokola*[33]).

2. Razvoj i primena opštih principa i praktičnih postupaka

Svaka služba treba jasno da istakne svoje uloge, domena delovanja i odgovornosti, i da radi na postizanju komplementarnosti u postupanju sa drugim sistemima, odnosno na povezanom delovanju sa svim relevantnim službama. Jasno definisanje domena odgovornosti svake službe kroz sve faze rada (od sposobnosti i odgovornosti da se nasilje prepozna, preko odgovarajuće procene stepena ugroženosti, do ispravnih odluka i efikasnog delovanja koje omogućava zaštitu žrtve i sprečavanje budućeg nasilja) nužan je preduslov delotvornog, efikasnog i odgovornog postupanja stručnjaka i ostvarivanja prava žrtve na zaštitu. Za ovu komponentu zaštite žena od nasilja u partnerskom i porodičnom kontekstu važno je usvojiti *standardizovane* načine procena i postupanja, tako da ona ne zavisi od pojedinca, i da ne stavljaju nerealna očekivanja pred stručnjake koji su prvi u kontaktu sa žrtvama i učiniocima nasilja. U kreiranju dobrih rešenja uloga profesionalaca iz prakse od prvorazredne je važnosti.

3. Razmena informacija i komunikacija između službi

Ovo je nužna „karika" u svim dobro organizovanim modelima postupanja. Definisani (čak zakonski regulisani) načini razmene informacija u svakom konkretnom slučaju nasilja, efikasne procedure za prikupljanje mišljenja od svih službi koje mogu pomoći u rešavanju konkretnog problema, odgovarajuće (po kvalitetu i obimu) evidentiranje i dokumentacije o karakteristikama nasilja i sprovedenim intervencijama omogućavaju uvid u konkretno postupanje profesionalca i službi. Analize postupanja (evidencija i dokumentacije) mogu da ukažu na preovlađujuće tendencije postupanja profesionalaca i službi (na dobra rešenja i propuste), da omoguće zaključke o efikasnosti i dogovore o nužnim izmenama, uključujući planiranje potrebnih usluga i resursa u zajednici.

4. Zajedničko planiranje intervencija (mera i usluga)

Koncept „koordiniranog delovanja" zasnovan je na pretpostavkama da službe u zajednici treba da su sposobne da:
(a) razumeju važnost međusobne saradnje i partnerstva kao neophodnih u radu sa ženama koje su preživele nasilje;

[32] Isto, str. 173-179.
[33] Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, (2011), Vlada Republike Srbije.

(b) uvećavaju motivaciju i veštine za postupanje i saradnju kako bi se izgradila delotvorna, efikasna i podržavajuća sredina za žrtve nasilja;

(c) zajedno planiraju sveobuhvatne i specifične akcije.

Isplanirane aktivnosti moraju odgovarati konkretnoj situaciji nasilja i treba da budu sveobuhvatne i specifične (u odnosu na uključene osobe, vrste i oblike nasilja). Mora biti jasno šta, ko i do kadasprovodi u odnosu na glavni cilj intervencije, a to je zaustavljanje nasilja, sprečavanje narednih događajanasilja i obezbeđivanje sigurnosti žrtve. Iskustvo potvrđuje da predstavnici jedne službe često ne znaju dovoljno o nadležnostima i radu drugih službi, da imaju nerealna očekivanja ili da prebacuju odgovornost za zaustavljanje nasilja na drugu službu.

Dobro postupanje podrazumeva jasno definisana pravila. Svaka služba trebalo bi da preispita svoju aktuelnu poziciju, kao i poziciju u „lancu"intervencija koje bi trebalo preduzeti u cilju zaštite žrtve. To uključuje iprepoznavanje vlastitih prepreka za uspostavljanje standardnog postupanja i saradnje. Nužno je da službe zajedno obezbede intervencije, odnosno mere i usluge koje garantuju zaštitu žrtve i saniranje posledica nasilja, kao i intervencijama koje nedvosmisleno obezbeđuju kontrolu, restrikciju i sankciju ponašanja učinioca nasilja.

5. Praćenje postupanja

Da bi se postigla zaštita žrtve nužno je precizno definisati postupke praćenja svakog slučaja (od početka do kraja) kroz sve faze delovanja u svim službama. To uključuje praćenje postupanja profesionalaca, odnosno poštovanje usvojenih principa rada, razmene informacija, saradnje između službi u sprovođenju dogovorenih mera i usluga. Praćenje može biti olakšano uspostavljanjem standardizovane evidencije i dokumentacije o slučaju, kao i standardnih načina razmene podataka. Iako tehnička rešenja i pravila mogu da olakšaju praćenje, centralno pitanje dobro uspostavljenog praćenja je stav i odluka svih učesnika da učine transparentnim i dostupnim kontroli proces delovanja u svim svojim elementima. To uključuje internu kontrolu (unutar službe), ali bi bilo korisno ako bi uvid bio omogućen organizacijama izvan institucionalnog sistema (na primer, zastupnicama žrtava iz specijalizovanih ženskih organizacija).

Praćenje postupanja, koje uvek uključuje i pitanje individualne odgovornosti profesionalca i odgovornosti službe za nečinjenje, nosi rizik od otpora i pojedinaca i institucija. Još jedna od prepreka u postizanju transparentnosti sistema, a time i njegove odgovornosti je neprepoznavanje potencijalnog sukoba interesa unutar i između službi u složenim procesima zaštite žrtava od nasilja u porodičnom kontekstu.

6. Procena efikasnosti

Koordinacija i saradnja mora „u sebe" da ugradi mehanizme za „internu" i „eksternu" procenu efekata delovanja. To uključuje ne samo postupajuće i zadužene profesionalce iz svih službi, već i učešće žrtava nasilja u proceni efekata primenjenih mera i usluga. Bez toga ne može se valjano odgovoriti na pitanje da li i do koje mere se ostvaruju postavljeni ciljevi delovanja, koordinacije i saradnje.

Razvoj koordinacije i saradnje[34]

1. Osnovni principi koordinacije i saradnje

Saradnja između službi počiva na prepoznatim zajedničkim interesima. Zbog toga što u zajedničkom radu može doći do razlika u sagledavanju problema i rešenja i do neslaganja, koja je nužno prevazići kroz diskusiju i bolje razumevanje, važno je uspostaviti principe:
(a) jednakosti, odnosno stav i ponašanje koje isključuje diskriminaciju prema službama ili pojedincima (za koju postoji rizik, jer i službe imaju različite društvene pozicije moći);
(b) uvažavanja, odnosno poštovanje i poverenje, što podrazumeva aktivno nastojanje da se prevaziđu neusaglašena mišljenja zajedničkim delovanjem u cilju najboljeg interesa žrtve nasilja.

Na početku zajedničkog rada važna je saglasnost rukovodećih struktura i volja učesnika/ca za izgradnju koordinacije i saradnje.U cilju izgradnje poverenja, u javnosti bi trebalo prikazivati koordinaciju i saradnju između svih službi uvek kao zajednički rad i preko pozitivnh efekata, jer to ohrabruje i žrtve i profesionalce. Da bi došlo do promene stavova i „kulture zajednice" u pravcu nulte tolerancije na nasilje prema ženama i nasilje u porodici, potrebno je vreme, čak više godina upornog rada. Zbog toga, pojedinačna „slaba mesta" ili „padove u saradnji" ne bi trebalo sagledavati kao neuspeh, već kao neizbežne poteškoće koje se mogu prevladati upornošću i posvećenim radom svih službi i uključenih profesionalaca.

2. Koordinacione i radne strukture

Različite strukturekoordiniranog rada i saradnje, manje ili više formalne, mogu da obezbede dobre efekte, ako je struktura jasna i ako je obezbeđena *odgovornost* svih učesnika.

Najpre, bilo bi dobro razlikovati *dve vrste* koordinirajućih struktura u zajednici:

(a) strukture za koordiniranje *politike* protiv nasilja (politike bezbednosti) u zajednici, što podrazumeva postojanje (različitih) opštinskih tela (saveti, odbori, komisije).Rad ovih tela je usmeren na stvaranje „politike zajednice" protiv nasilja, na rešavanje strateških problema, obezbeđivanje sredstava, praćenje efekata aktivnosti nadležnih službi, kao i na povezivanje sa drugim srodnim inicijativama u zajednici. Ova tela ne moraju da imaju veliki broj članova, ali bi trebalo da uključe rukovodeće strukture svih relevantnih službi i predstavnike lokalne samouprave.

(b) strukture za koordiniranje na *operativnom nivou*, zadužene za praktične aktivnosti, a pre svega za planiranje zaštite od nasilja u svakom konkretnom slučaju. Posebne strukture (privremene ili trajnije radne grupe) mogu biti formirane i oko pojedinačnih pitanja ili za realizaciju konkretnih akcija i zadataka. Iako postojanje više radnih grupa može povećati efikasnost, njihov veliki broj, bez dobre međusobne razmene informacija i koordinacije, može da dovede do fragmentacije sistema prevencije i zaštite u zajednici. *U našem kontekstu*, nedovoljno je naglašena razlika u nadležnostima ove dve vrste koordinacija, te se njihove uloge i zadaci često mešaju, što ukupnu saradnju čini zbunjujućom i manje fokusiranom i efikasnom. Istovremeno, uloga koordinatora intersektorskih sastanaka na lokalnom nivou, a u cilju zadovoljavanja potreba osoba koje trpe nasilje u porodici i partnerskim odnosima,dodeljena je centrima za socijalni rad (u skladu sa *Zakonom o socijalnoj zaštiti*, čl. 58)[35]. S druge strane, uloga uspostavljanja saradnje u postupcima zaštite žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima u svakom konkretnom slučaju stavljena je u nadležnost javnom tužilaštvu, u okviru njegove zakonom definisane uloge i ovlašćenja (u skladu sa *Zakonom o javnom tužilaštvu*)[36]. To može da stvori zbunjujuće situacije, koje ipak nije teško prevazići, ako se razumeju svrha, principi i ciljevi koordinacije i saradnje. U tom smislu, praksa pokazuje da ulogu koordinatora mogu da preuzmu različite službe (tužilaštvo, policija ili centar za socijalni rad),

[34] Tanja Ignjatović, (2011), str. 179-182.
[35] *Posebni protokol o postupanju centara za socijalni rad-organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima,* (2013), Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.
[36] *Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*, (2014), Ministarstvo pravde i državne uprave.

ona može da se periodično menja (da se „rotira"), kako bi se izbegao zamor iste službe organizacijskim poslovima. Najmanje je bitno u čijem prostoru se organizuju sastanci, sve dok su oni redovni, dobro strukturirani i efikasni.

3. Načini odlučivanja

Koordinirajuće strukture bi trebalo da imaju jednostavne načine odlučivanja, koji ne usporavaju i ne blokiraju rad. Ipak, trebalo bi imati u vidu da nejednakost u pozicijama i nivoima moći službi i pojedinaca (što se posebno odnosi na predstavnice specijalizovanih ženskih organizacija) ne bi trebalo da utiče na procese odlučivanja. Kada se radi o odlukama u vezi sa politikama zajednice, ili posebnim akcijama (na primer, prevenciji), ne moraju sve odluke biti donete konsenzusom, ali je važno postići razumevanje i saglasnost što većeg broja učesnika/ca. Međutim, za odluke u vezi sa delovanjem u konkretnim slučajevima nužno je postići konsenzusom svih učesnika/ca, jer u suprotnom postoji rizik da dogovoreno ne bude ostvareno.

Perspektiva žrtve, njene potrebe i interesi, predstavljaju centralnu brigu u odlučivanju i ne bi smela da budu izgubljena ili zamenjena drugim interesima (profesionalaca, porodice, ili čak učinioca nasilja), niti da trpi usled uticaja kulture, tradicije, običaja, religije ili takozvane „časti", usled predrasuda i stereotipnih shvatanja o ulogama žene i muškarca, ili zbog diskriminacije žena, a posebno ženama iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa[37](što je u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 4 i 12)[38]. To podrazumeva i saglasnost (informisani pristanak), kao i *direktno učešće* žene sa iskustvom nasilja u donošenju individualnog plana zaštite(o čemu će još biti reči).

4. Organizacione aktivnosti

Organizacione aktivnosti podrazumevajuredovno sazivanje i učešće na sastancima, a to znači niz konkretnihaktivnosti:

(a) *priprema poziva*, ukoliko nisu ustaljeni datum/dan, vreme i mesto redovnih sastanaka (tako da nije nužno slati poziv za svaki sastanak, osim kada se ciljano, ili po prvi put, poziva služba ili pojedinac koji uobičajeno ne prisustvuje redovnim sastancima);

(b) *priprema program rada*, odnosno razmena informacija o tome koji slučajevi nasilja se razmatraju, kako bi svi predstavnici službi došli pripremljeni na sastanak;

(c) *vođenje sastanka* (koje je u nadležnosti koordinirajuće službe);

(d) *izradu zapisnika*, koji sadrži informacije o prisutnim/odsutnim predstavnicima službi, analiziranim slučajevima (kratak opis slučaja), individualnim planovim zaštite za svaki konkretni slučaj nasilja i imenima osnovne grupe za zaštitu (o čemu će biti još reči);

(e)*distribuciju zapisnika* svim prisutnim i svim pozvanim stručnjacima koji nisu prisustvovali sastanku, kako bi svakome bile dostupne informacije o tome šta je dogovoreno, ko je preuzeo obaveze i u kom roku bi trebalo da ih sprovede.

5. Praćenje efikasnosti koordinacije i saradnje

Koordinacije, i pored dobre namere (svih) učesnika/ca ne moraju uvek i nužno biti efikasne. Postoje značajne teškoće da se utvrdi šta predstavlja efikasnu saradnju predstavnika/ca institucija (na primer, da li je to (samo)aktivno učešće, klima saradnje, podela moći i uloga, efikasno vođstvo ili postignuće). Bez obzira na (sve) razlike, pokazuje se da aktivno učešće i otvorenost za uključivanje

---

[37] Odnosi se na žene iz manjinskih nacionalnih i etničkih zajednica, posebno na Romkinje, strankinje i žene koje ne govore službenim jezicima, siromašne i seoske žene, mlade i starije žene, žene različitog bračnog statusa i seksualne orijentacije, žene sa invaliditetom ili zdravstvenim problemima, samohrane majke i majke dece sa invaliditetom ili zdravstvenim teškoćama, žene u statusu izbeglih i raseljenih lica, ženeu siuaciji migracije i traženja azila, ili žene koje bi mogle biti diskriminisane po bilo kom drugom svojstvu.

[38] Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik Republike Srbije, Međunarodni ugovori, br. 12/2013.

relevantnih službi koordinacijske strukture predstavljaju važne elemente uspeha. Takođe, obuka profesionalaca/ki, iako je nužna, nije najbolji (dovoljan) prediktor promene i uspeha. Usvajanje znanja i veština treba da je usmereno ka tome šta se želi postići, na primenu, na smanjenje grešaka i prevazilaženje prepreka u praktičnom radu. Za uspeh koordinacije važna je izgradnja odnosa između učesnika/ca, ato uključuje i razumevanje teškoća svakodnevnog rada unutar službe, smanjenje odbrambenog stava i sklonosti da se optužuju drugi, povećanje otvorenosti za razmenu i izgradnja poverenja, smanjenje predrasuda, ali i nalaženje vremena za saradnju.

Razvoj, elementi i značaj "zrenjaninskog modela" saradnje[39]

Prepoznajući značaj saradnje izmeđunadležnihinstitucija, na području Grada Zrenjanina je krajem 2007. godine, na inicijativu tadašnjeg Opštinskog javnog tužilaštva, uspostavljena saradnja između tužilaštva, prekršajnog suda, policije i centra za socijalni rad, koja je imala za cilj da svi ovi organi budu uključeni u rad na **svakom prijavljenom slučaju** nasilja, kako bi mogli preduzeti sve potrebne mere iz svoje nadležnosti. Ovaj pristup multisektorske saradnje **na centralno mesto** postavlja osnovnog javnog tužioca, odnosno nadležnog zamenika.

U tom periodu praksa saradnje nadležnih službi razvijena u Gradu Zrenjaninu prepoznata je kao *inovativan model funkcionisanj*a sistema lokalnih institucija.Navedena praksa doprinela je delotvornijem i efikasnijem rešavanju slučajeva nasilja u porodici kroz koordinirano delovanje uključenih institucija.Specifičnost modela ogleda se i kroz posvećenost i entuzijazam senzibilisanih pojedinki i pojedinaca koji čine osnovu za dugoročno unapređenje sistema zaštite od nasilja.Imajući u vidu da ovaj primer može da posluži kao model koji se može primeniti i u drugim opštinama, u daljem tekstu sledi kratakopis razvoja i konkretnih elemenata prakse saradnje institucija koja se primenjuje u Zrenjaninu.

U postupku zaštite od nasilja u porodici, **javni tužilac** ima važnu ulogu, s obzirom da se radi o državnom organu čija je nadležnost da kao rukovodilac predkrivičnog postupka, usmerava rad policije i drugih organa i institucija na otkrivanju slučajeva nasilja prema ženama i nasilja u porodici, zatim da vrši progon učinioca nasilja u krivičnom i u prekršajnom postupku, kao i da u parničnom postupku podnosi tužbe radi određivanja mera zaštite od nasilja u porodici. Javni tužilac je državni organ koji je ovlašćen da inicira pokretanje svih predviđenihpostupaka, zbog čega ima veliku društvenu odgovornost za aktiviranje ovih vidova zaštite žena i svih žrtava nasiljau porodicii drugih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Za delotvornu zaštitu žrtve, često je potrebno da se pokrene više zakonom propisanih mehanizama zaštite, što zahteva međusobnu informisanost svih institucija koje su ovlašćene za pokretanje pojedinih vidova zaštite. Multisektorski način rada omogućava institucijama da budu blagovremeno obaveštene o svakom slučaju nasilja i da: (a) odmah po dobijanju informacije, zajednički razmotre i procene svaki konkretan prijavljeni slučaj, (b) prepoznaju pojavne oblike i intenzitet nasilja i procene stepen ugroženosti žrtve, (c) zatim da okvalifikuju učinjeno nasilje kao krivično delo (ili prekršaj) i da utvrde koje sve postupke i mere treba preduzeti u cilju najbolje zaštite žrtve nasilja. Ovakvom saradnjom institucija, obezbeđuje se veliki stepen verovatnoće da će nasilje i žrtva biti prepoznati u sistemu zaštite i da će se blagovremeno pokrenuti svi potrebni mehanizmi zaštite.

[39] Izvori: Slobodam Josimović, (2016). Postupanje javnog tužioca u slučajevima porodičnog i seksualnog nasilja i saradnja sa drugim organima (tekst namenjen izradi Priručnika); Ivan Radin, (2016). Analiza trenutnih zakonskih rešenja u nadležnosti i postupanju policije u slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima, kao i slučajeva seksualnog nasilja nad ženama (tekst namenjen izradi Priručnika).

Da bi se na lokalnom nivou uspostavio ovako visok i funkcionalni nivo saradnje potrebno je uspostaviti **redovne sastanke** između predstavnika javnog tužilaštva, policije, centra za socijalni rad (a po mogućnosti i prekršajnog suda), koji će se održavati **jednom sedmično** (eventualno u dužim intervalima, u zavisnosti od konkretnih potreba slučaja i mogućnosti institucija).

Najznačajniji segment ovog modela saradnje čine redovni sedmični sastanci predstavnikanavedenih institucija, na kojima se **analiziraju svi slučajevi** koji su prijavljeni u prethodnih nedelju dana.Na sastanku se razmenjuju podaci kojima službe raspolažu, procenjuje da li su i koji oblici nasilja prisutni, koliki je stepen opasnosti, i utvrđuju se radnje i mere koje pojedini organi treba da preduzmu u okviru svojih nadležnostiu svakom pojedinačnom slučaju. Na ovaj način službe preuzimaju inicijativu u zaštiti žrtava nasiljau partnerskim odnosima i u porodici, olakšano je prepoznavanje nasilja, procena ugroženosti žrtve i postignuta je sveobuhvtnost u primeni mera podrške i zašite žrtve. Pored toga, na sastancima se (po potrebi) razmenjuju i aktuelne informacije o tekućim slučajevima koji se već nalaze u određenim fazama postupka pred tužilaštvom, sudom ili centrom za socijalni rad, što predstavlja vid redovnog praćenja slučaja (od početka do kraja).

Značaj „zrenjaninskog modela" sa aspekta *rada policije* ogleda se prvenstveno u razmeni informacija i dobijanju jasnih naloga od tužioca, dobijanju dodatnih informacija od strane centra za socijalni rad i boljeg definisanja stepena rizika od ponavljanja nasilja. Uvođenjem „zrenjaninskog modela" tužilac počinje proaktivno da deluje, da organizuje i usmerava rad policije time što na sastanku izdaje konkretne naloge, a time podiže nivo i kvalitet reagovanja na nasilje. Važna činjenica svakako jeste i neposredna ocena kvaliteta postupanja uključenih službi, jer se kroz ovaj model sprovodi i kontrola postupanja od strane tužioca, ali i predstavnika policije i centra za socijalni rad, te se pruža mogućnost preduzimanja mera koje (samostalno) nisu preduzete ili, ako se utvrdi da preduzete mere nadležnih službi nisu u dovoljnoj meri delotvorne, predlaže se njihova izmena.

I iz perspektive centra za socijalni rad „zrenjaninski model" saradnje je doneo prednosti, jer je omogućio da se bezbednosno-pravni aspekti zaštite stave u prvi plan i u nadležnost za to relevantnih institucija – tužilaštva i policije, a da se delovanje centra za socijalni rad rastereti za planiranje svih drugih usluga podrške za ženu i druge žrtve nasilja, uključujući decu koja su direktno ili indirektno bila pogođena nasiljem prema majci ili nasiljem u porodici.

Prednost ovakve saradnje između institucija je ta što su profesionalci, kao predstavnici institucija, u mogućnosti da neposredno razmotre i procene svaki pojedinačni slučaj nasilja, čime se *odlaže pisana komunikacija* između institucija, koja znatno usporava proces odlučivanja, što je naročito potrebno ubrzati prilikom postupanja u slučajevima nasilja u porodici, zbog moguće eskalacije nasilja i nastupanja ozbiljnih posledica po žrtvu. Osim toga, ovakvom saradnjom se vrši i *specijalizacija stručnjaka* u ovoj oblasti, proširuje se krug njihovog znanja, kako o samoj problematici i dinamici nasilja prema ženama i nasilja u porodici, tako i o ovlašćenjima i načinu postupanja svih institucija koje su uključene u ovu saradnju.

Ono što predstavlja **otežavajući faktor** je činjenica da se sastanci održavaju *nakon događaja nasilja*, da u tim situacijama reagovanje može biti zakasnelo i da nema dovoljno vremena za pravovremenu reakciju. Takođe, „zrenjaninski model" je definisan u odnosu na bezbednosnu problematiku i stanje kriminaliteta iz oblasti nasilja u porodici, ali on ne obuhvata slučajeve seksualnog nasilja i druge oblike rodno zasnovanog nasilja, prvenstveno jer je za njih nadležno Više javno tužilaštvo. Stoga ovaj model, kao i svaki drugi, ne treba posmatrati kao konačan i zaokružen sistem zaštite, već bi trebalo težiti njegovom daljem unapređenju, čemu je posvećen ovaj Priručnik.

Bitni elementi za uspešnu saradnju u okviru „zrenjaninskog modela“

1.Motivacija javnog tužioca - javni tužilac je rukovodilac predkrivičnog postupka i jedini ovlašćen da inicira pokretanje svih postupaka za zaštitu žrtve, zbog čega se bez aktivnog učešća javnog tužioca ne može uspostaviti delotvorna saradnja. Sve ostale institucije ne mogu da odbiju zahtev javnog tužioca da se uključe u saradnju i da mu pružaju potrebne informacije, jer imaju zakonsku obavezu da mu pružaju svu potrebnu stručnu podršku u cilju otkrivanja krivičnih dela i prikupljanja dokaza. Na prepreke u motivaciji javnog tužioca može uticati nedovoljan broj izvršilaca, izostanak njihove edukacije i nesenzibilisanost za ovu problematiku, preopterećenost velikim brojem predmeta u radu, udaljenost sedišta od ostalih institucija sa kojima je potrebno uspostaviti saradnju.

2.Uspostavljanje zajedničkog tima – pored javnog tužioca, minimalni članovi tima moraju biti policija i centar za socijalni rad, jer je njihova nadležnost neposredno usmerena na otkrivanje krivičnih dela i učinioca, odnosno pružanje podrške žrtvama nasilja. Poželjno je da u timu bude i prekršajni sud, imjući u vidu da se u svakom konkretnom slučaju ceni i postojanje elemenata prekršaja, a takođe su od značaja za procenu slučaja i podaci kojima raspolaže prekršajni sud. Pored ovog užeg sastava, za konkretan slučaj, ukoliko je takva procena, u tim se mogu po potrebi uključivati i druge nadležne institucije i organizacije, a posebno specijalizovane ženske organizacije, koje mogu doprineti boljoj podršci i zaštiti žrtve.

3.Personalizacija tima – sve institucije koječine tim moraju odrediti svoje stalne predstavnike/ce, kao i njihove zamenike/ce, napraviti zajednički spisak svih uključenih predstavnika/ca sa imenima, i kontakt telefonima. Važno je da se za predstavnike/ce službi odrede kompetentni/e, edukovani/e i senzibilisani/e pojedinci/pojedinke.

4.Održavanje redovnih sastanaka članova tima – sastanke bi trebalo održavati što češće, po mogućstvu jednom sedmično, uvek u isto vreme i na istom mestu, da bi svi učesnici/e mogli/e unapred da planiraju i usklađuju svoje obaveze kako ne bi bili sprečeni da dolaze na sastanke. Dakle, na sastanake ih ne bi niko pozivao, već bi se sami okupljali u predviđeno vreme.

5.Priprema za sastanak – za efektivan rad na sastanku potrebno je da se članovi tima prethodno ukratko međusobno informišu o slučajevima koji će biti predmet sastanka, kako bi pripremili podatke iz svojih evidencija. Institucije koje iznose slučaj pripremaju svu prikupljenu dokumentaciju, kako bi se na osnovu nje i razmenenih informacijadoneo potpun i pravilan zaključak o svakom konkretnom slučaju. Na sastancima se razmatraju svi slučajevi nasilja u partnerskim odnosima i u porodici koji su prijavljeni bilo kojoj službi u timu u periodu od prethodnog sastanka, bez obzira na trenutno postojeće dokaze, eventualnu kvalifikaciju dela, i bez obzira da li je slučaj već procesuiran neposredno nakon prijavljivanja.

6.Rad na sastanku – na sastanku se vodi zapisnik u koji se unose podaci o prisutnim predstavnicima, razmatranim slučajevima i zaključcima i preporukama za svaki pojedinačni slučaj. Predstavnik službe iznosi okolnosti slučajeva koji su pripremljeni za sastanak, prezentuje informacije i dokaze kojima raspolaže, nakon čega i ostali članovi tima iznose podatke kojima raspolažu o tom konkretnom slučaju. Nakon toga se zajednički izvodi zaključak o kvalifikaciji prijavljenog događaja i merama i radnjama koje treba da preduzmu pojedini članovi tima. Članovi tima se međusobno informišu i o realizaciji aktivnosti koje su naložene (isplanirane) na prethodnim sastancima. Osim toga, predmet sastanka mogu biti i slučajevi koji se već nalaze u odgovarajućim fazama postupka pred pojedinim institucijama, zatim uočeni problemi u radu pojedinih članova tima, kako bi se oni prevazišli, problemi i dileme u preduzimanju određenih mera i radnji iz nadležnosti pojedinih članova tima, kao i razmena informacija o pravnim i drugim pitanjima i stavovima od značaja za bolje razumevanje problematike nasilja u porodici, seksualnog nasilja i drugih vrsta rodno zasnovanog nasilja, kao i ovlašćenja kojima raspolažu institucije i načinu njihove primene, čime se doprinosi boljem međusobnom razumevanju članova tima.

7.Saradnja između sastanaka – predstavnici/e tima međusobno komuniciraju telefonskim putem, a po potrebi i lično, svaki put kada se nekom od članova tima prijavi konkretni slučaj koji zbog svoje prirode i težine zahteva trenutno reagovanje ne samo one službe kojoj je podneta prijava ili koja je saznala za postojanje nasilja, nego i drugih članova tima. To su situacije kada postoji visok intezitet nasilja, ili visok rizik od ponavljanja ili eskalacije nasilja, kada su posledice nasilja ozbiljne, kada su deca žrtve nasilja ili kada su nasilju izložena lica koja spadaju u posebno ranjive kategorije, i slično. Dakle važno je prepoznati koji su slučajevi nasilja urgentni, kada je potrebno odmah i bez odlaganja odreagovati, a u toj proceni veoma su važne i informacije kojima raspolažu ostali članovi tima, zbog čega ih treba bez odlaganja obavestiti, kako bi i oni, po potrebi, odmah preduzeli određene mere i aktivnosti iz svoje nadležnosti.Kasnije se na satanku sumiraju okolnosti slučaja i efekti preduzetih (neodložnih) aktivnosti, i procenjuje da li je i šta još potrebno preduzeti.

8.Statistika – radi praćenja efektivnosti rada (svog i zajedničkog), tim bi trebao da bar jednom godišnje sumira statističke podatke kojima raspolaže svaka od uključenih službi, kako bi se stekla slika o kretanju problematike nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, kao i da li su aktivnosti tima doprinele poboljšanju rada i zaštite, i ako nisu, šta je ono na čemu bi trebao biti stavljen akcenat u narednom periodu.

9.Sastanci šireg sastava tima – širi tim, kojeg bi pored članova užeg tima činili i predstavnici sudova, zdravstvenih i obrazovnih ustanova, odgovarajuće organizacije civilnog društva, posebno specijalizovane ženske organizacije, lokalne samouprave i drugih relevantnih institucija, trebalo bi da se sastaje više puta u toku godine (kvartalno), kako bi razmatrao sva pitanja od značaja za stanje i kretanje problematike nasilja prema ženama, nasilja u porodici i seksualnog nasilja u lokalnoj zajednici, te predlagao aktivnosti kojima bi se mogao unaprediti sistem podrške i zaštite konkretnim i svim žrtvama, kao i aktivnosti za podizanje svesti građanki i građana o štetnosti i neprihvatljivosti nasilja, te unapređivali kapaciteti svih službi u borbi protiv nasilja.

Mogući izazovi u primeni „zrenjaninskog modela“ u drugim opštinama

1.Broj slučaja nasilja u porodici - uspešnost sprovođenja modela direktno zavisi od broja slučajeva nasilja, ali se ogleda i u broju rešenih. Broj predmeta ne bi trebalo da bude ni suviše veliki niti suviše mali, a kontinuitet i redovnost održavanja stručnih sastanaka su važni.

2.Udaljenost sedišta organa koji čine tim - ne bi trebalo da predstavlja nepremostivu prepreku u primeni modela. Nadležnost osnovnog javnog tužilaštva uglavnom obuhvata područje više opština, te dolazak zamenika u službe u svakoj od opština ne bi trebalo da predstavlja poseban problem za održivost (ali je čest izgovor da je model neizvodljiv).

3.(Ne)jednaka senzibilisanost predstavnika institucija - različit pristup i motivisanost učesnika tima značajno utiče na kvalitet postupanja organa. Za uspeh je važno da učesnici tima budu stručna lica koja su motivisana za rad, ali takođe i da njihove zamene budu lica sličnog profila i motivisanosti. Bez tog uslova urušava se kvalitet i održivost rada.

4.Nejednak pristup i nejednaka očekivanja učesnika - predstavljaju čest problem. Novi članovi, neadekvatne zamene, pa i stari i iskusni predstavnici organa, često očekuju previše od modela ili ga, sa druge strane, smatraju površnim i malo bitnim - značaj modela se osporava ili predstavnici organa žele da istaknu svoj organ kao vodeći, što može dovesti do kretanja u pogrešnom pravcu.

5.Neidentifikacija nasilja (obrada predmeta koji su jasni)–iskustvo drugih opština pokazuje da su institucije, odnosno organi isticali da sprovode model u potpunosti, ali sa ograničenim brojem predmeta koji su dobro obrađeni, jasni i koji su rezultirali dobrim radom, a izostajali su predmeti koji su bitni za koordinaciju. Za primenu modela jako je važno uspostaviti kriterijum nulte tolerancije, odnosno prihvatiti da su svi prijavljeni slučajevi, i same indicije o nasilju, slučajevi koje treba razmatrati na sastanku. To se naročito odnosi na slučajeve u kojima je došlo do propusta.

6.Tužilaštvo kao osnovni činilac održivosti–i važan faktor uspostavljanja modela. U slučaju kada ne postoji razumevanje i aktivno učešće tužilaštva na sastancima, čak i kada su predstavnici policije inicirali saradnju prema „zrenjaninskom modelu", iskustvo više opština je pokazalo da je ona od samog početka bila nedovoljno uspešna.

7.Nedoslednost u primeni i sprovođenju dogovorenog i naloženog–predstavlja ključni uslov za održivost i uspešnost modela. Naime, to je najvažnija „karika" koja ukazuje na uspešnost reagovanja na nasilje i uspešnost modela. Nije dovoljno samo sprovesti dogovorene mere, već je važno da one budu sprovedene blagovremeno, odnosno u dogovorenim rokovima.

2

Paralelno sa izradom ovog Priručnika tekla je procedura izrade i usvajanja novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici[40], kojim se bliže uređuje postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici.

S**adržaj ovog Priručnika** usmeren je isključivo na opisivanje koordinacije na operativnom nivou delovanja, odnosno na objašnjenje postupanja i intersektorske saradnje u konkretnim slučajevima nasilja prema ženama u partnerskom i porodičnom kontekstu. Koordinacija i saradnja stručnjaka/inja opisana u ovom Priručnilku biće **kombinacija** dosadašnjih primera dobre saradnje, prvenstveno „zrenjaninskog modela", koji je poslužio kao polazište za rešenja u budućem zakonu, i opštih pravila organizovanja koordiniranog delovanja, saglasnih sa preuzetim međunarodnim obavezama države i trenutnim zakonskim, podzakonskim i institucionalnim mogućnostima (više o zakonskim pretpostavkama videti u Prilogu 1).

[40] Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

II DEO
PRINCIPI, POSTUPCI I PROCEDURE KOORDINIRANOG DELOVANJA U ZAŠTITI ŽENA OD NASILJA

Opšti principi zaštite žena sa iskustvom nasilja

Profesionalno postupanje zasnovano je na opšteprihvaćenim principima koji orijentišu praksu i koji predstavljaju sastavni deo uputstava o radu, obaveznih za sve profesionalce, a koja su sadržana u usvojenim državnim dokumentima[38]. Ipak, primetno je da ovi principi, iako od presudne važnosti za usmeravanje procesa i postupaka zaštite žrtve, nisu operacionalizovani, odnosno nije navedeno njihovo značenje kroz konkretne radnje (koje bi trebalo primenjivati ili izbegavati), zbog čega čemo u ih ovde detaljnije obrazložiti[39].

1. Bezbednost (sigurnost) žrtve je prioritet u radu stručnih službi

Ovaj princip bi trebalo operacionalizovati preko postupaka koji uključuju: (a) razumevanje i procenu disbalansa u moćima između žrtve i učinioca nasilja; (b) (obaveznu) procenu (bezbednosnih) rizika, odnosno procenu opasnosti situacije i prepoznavanje posebno opasnog ponašanja učinioca nasilja, kao i povezivanje ove procene sa budućim ponašanjima nasilnika; (c) planiranje sigurnosnih mera za žrtvu.

Šta konkretno profesionalci/ke iz svih nadležnih službi treba da ispitaju i urade da bi postupili/le u skladu sa ovim principom? Pre svega, da:

- *identifikuje i utvrdi* pokazatelje moći/nemoći (lične, ekonomske, društvene, kulturološke) i pokazatelje zloupotrebe moći (kontrola, izolacija, prinuda) u partnerskom ili porodičnom odnosu;
- *proceni* stepen rizika (nizak, srednji ili visok), preko sagledavanja karakteristika ponašanja nasilnika, doživljaja žrtve i karakteristika situacije i okruženja; da prepozna posebno opasna ponašanja nasilnika i specifične karakteristike ličnosti nasilnika (opsesivnost, posesivnost, sadizam, hiperosetljivost) koja češće dovode do ponavljanja nasilja, teškog povređivanja ili čak ubistva žrtve;
- *poveže* procene o bezbednost žrtve sa rizicima od ponavljanja nasilja, da uspostavi vezu između pokazatelja moći/nemoći i zloupotrebe moći sa predlozima za intervencije;
- *pruži podršku* žrtvi da napravi „sigurnosni plan" i obezbedi sigurnost žrtve.

2. Bezbednost i dobrobit deteta kroz osiguranje bezbednosti i podršku autonomiji nenasilnom roditelju

U svim situacijama kada partneri imaju maloletnu decu nužno je ispitati bezbednosne rizike od pojave, nastavljanja i eskalacije nasilja prilikom *razdvajanja* partnera i pokretanja sudskih postupaka za razvod, poveravanje dece, određivanje modela održavanja odnosa dece sa roditeljem, određivanje izdržavanja i podelu imovine. Opšte je poznato da (a) razdvajanje partnera i pokretanje sudskih postupaka, kao i prijava nasilja policiji, mogu da povećaju bezbednosni rizik za ženu, (b) što uključuje i

[38] Opšti protokol o postupanju u situacijama nasilja prema ženama u porodici i partnerskim odnosima (tačka 8) i sva četriri posebna protokola o postupanju u situacijama nasilja prema ženama i nasilja u porodici;
[39] Više u: Tanja Ignjatović, (2011), str. 154-157.

rizik od nasilja prema deci (direktnom ili indirektnom), kao i rizik da deca budu "uvučena" u nasilje na stranu učinioca a protiv majke.

Šta konkretno profesionalci/ke treba da ispitaju i urade da bi postupili/le u skladu sa ovim principom? Pre svega, da:
- *utvrdi* pokazatelje rizika za bezbednost dece i žrtve sa budućim odnosom učinioca nasilja-oca sa decom; da identifikuje mogućnost manipulacije, kontrolisanja žrtve ili nasilja „preko dece";
- *predloži (sudu) i preduzme* odgovarajuće mere kako bi se obezbedila bezbednost i autonomija žene-majke koja je žrtva nasilja;
- *usmeri i ponudi* usluge podrške i osnaživanja za žene sa decom i specijalizovane usluge podrške za decu koja su bila izložena (svedočila) nasilju prema majkama i drugim članovima porodice.

3. Za nasilno ponašanje odgovoran je isključivo učinilac

Predlaganje i primena kontrole, restriktivnih mera i sankcija za učinjena dela nasilja predstavljaju „srž" ovog principa. Naglašavanjem da je za nasilje isključivo odgovoran onaj ko ga čini (sa izuzetkom nasilnih akata učinjenih u samoodbrani) potencira se važnost primene mera usmerenih na učinioca. Izbor mera treba da odgovara učinjenom nasilju, proceni rizika od ponavljanja nasilja, odnosno potrebi da se zaštiti žrtva.

Mere koje bi profesionalci/ke trebalo da primene obuhvataju:
- *informisanje* o ograničenjima, zakonskim odredbama, nadležnostima službe, (pisana) upozorenja, postavljanje granica nasilniku (u odnosu na žrtvu, članove porodice, svedoke, profesionalce);
- *ograničenja ponašanja* (dovođenje, zadržavanje, određivanje pritvora), određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, zaštitnih mera ili mera bezbednosti u svrhu zabrane i kontrole nasilnog ponašanja;
- *predlaganje ili pokretanje* sudskih postupaka za nasilje ili postupaka koji su u direktnoj vezi sa nasilnim ponašanjem;
- *proaktivan stav*, odnosno traženje informacija i dostavljanje informacija relevantnim službama (razmena informacija);
- *upućivanje* žrtve na uslugu i podršku relevantnih službi u zajednici.

4. Sve intervencije treba da uzmu u obzir nejednakost moći između žrtve nasilja u porodici i nasilnika

Ovaj princip (relevantan i za procenjivanje bezbednosti žrtve) trebalo bi operacionalizovati preko pokazatelja koji upućuju na važnost da se: (a) jasno imenuju manifestacije nasilja i smer akcije (ko koga ugrožava), (b) razume disbalans moći između žrtve i učinioca (nejednakost pozicija); i (c) odsustvo (tipičnih) predrasuda u vezi sa partnerskim ili porodičnim relacijama, odnosno stereotipnim očekivanjima od uloge žene/supruge/majke. To podrazumeva razliku u postupcima i tretmanu žrtve i učinioca nasilja.

Radnje profesionalaca koje su u skladu sa ovim principom uključuju:
- uzimanje izjave *pojedinačno* od svih aktera (žrtve, nasilnika, svedoka) i izvan fizičkog prisustva ili mogućnosti kontrole od strane nasilnika;
- *opis* konkretnog nasilnog ponašanja i odgovora žrtve rečima koje koristi žrtva (a ne kao interpretacije ili „neutralne" stručne formulacije);
- *jasno* navođenje ko je prema kome nasilan, ko koga kontroliše i ugrožava, uz nastojanje da se razlikuju akcije „primarnog agresora" od eventualnih akcija samoodbrane;

- *uvažavanje* doživljaja žrtve o situaciji, posebno straha, bez umanjivanja, normalizacije, opravdavanja, izostavljanja ili negiranja;
- *ispitivanje* da li se radi o sistematskom ponašanju ili o izolovanom događaju (koji takođe predstavlja nasilje, ali ima drugo značenje iz perspektive bezbednosti žrtve i neophodnih intervencija službi);
- *svest* o vlastitim i društvenim predrasudama o nasilju u partnerskoj relaciji i nasilju u porodici, i pokušaj da se one „drže pod kontrolom";
- *svest* o postojanju tipičnih predrasuda o marginalizovanim grupama u zajednici i mogućem uticaju na odluke i intervencije (institucionalna diskriminacija).

5. Poštovanje potreba, prava i dostojanstva žrtve

Za ostvarivanje ovog principa nužna je pretpostavka postojanja delotvorne saradnje između svih nadležnih službi. Pružanje podrške i zaštite ne sme da zavisi od spremnosti žrtve da prijavi nasilje ili da svedoči i učestvuje u postupku protiv učinioca nasilja. Nužno je da žrtve imaju *pristup informacijama*, kao i opštim i specifičnim uslugama podrške (o čemu će biti više reči).

Radnje profesionalaca u skladu sa ovim principom podrazumevaju:
- razumevanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive, usmereno na ljudska prava i bezbednost žrtve;
- integrisani pristup koji uzima u obzir odnose između žrtve, učinioca, njihove dece i njihovog užeg i šireg okruženja;
- izbegavanje sekundarne viktimizacije;
- usmerenost na osnaživanje, autonomiju i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja;
- dostupne usluge specifične za potrebe žrtve, žena i dece.

6. Hitnost postupaka se usaglašava sa procenom opasnosti situacije i ugroženosti žrtve

Ovaj princip ukazuje na nužnost primene mera "odmah i sada", koje mogu da garantuju bezbednost žrtve, posebno u situacijama visokog rizika. U prvom planu je (a) zahtev da sve relevantne službe obave procenu bezbednosnih rizika, (b) u cilju upravljanja rizikom, a ukoliko je neophodno i (c) preduzimanje hitnih postupaka zaštite.

Zakonska i druga rešenja koja to omogućavaju uključuju:
- *hitne mere zaštite*, odnosno mogućnosti da se nasilnik udalji iz mesta na kom živi žrtva u doljno dugom vremenskom periodu, i da mu se zabrani stupanje u kontakt sa žrtvom;
- *hitne* sudske postupke za izdavanje mera zaštite od nasilja (na duži period) bez nepotrebnih finansijskih ili administrativnih opterećenja za žrtvu;
- izdavanje ovih mera na *ex parte* osnovi sa neposrednim dejstvom;
- dostupne mere *nezavisno*, odnosno uz druge sudske postupke;
- dostupnost žrtvi specijalizovanih usluga koje omogućavaju brzu zaštitu bezbednosti (na primer, smeštaj u „sigurnu kuću").

7. Institucije, u okviru svojih uloga, nadležnosti i misija, odgovorni su da zaustave nasilje i preduzmu mere zaštite

Pored primene (a) odgovarajućih mera i usluga (sveobuhvatnih, specifičnih, delotvornih i efikasnih), ovaj princip uključuje i (b) praćenje ponašanja učinioca nasilja, (c) odnosno fokusiranje intervencija na zaustavljanje nasilja (bezbednosno-pravne mere), pa tek onda (d) na obezbeđivanje potrebnih usluga opšte i specijalizovane podrške za sve žrtve nasilja.

Konkretne aktivnosti profesionalaca uključuju:
- izradu plana *nadzora* ponašanja nasilnika;
- kontaktiranje žrtve i (nezavisnu) *proveru* njenog doživljaja situacije;
- *mere zaštite* koje obuhvataju sve žrtve (direktne i indirektne) i uključuju njihova viđenja o eventualnoj promeni situacije, odnosno o efektima mera;
- *usluge* koje odgovararaju na potrebe i specifične situacije svih žrtava.

8. Podizanje stručnih kompetencija kroz planirane edukacije i afirmaciju primera dobre prakse

Obuka stručnjaka o svim delima nasilja prema ženama i nasilja u porodici, karakteristikama žrtve i učinioca treba da je usmerena na sprečavanje i otkrivanje takvog nasilja. Obuka stručnjaka treba da omogući promenu stavova i postupaka prema žrtvi, zbog čega treba da obuhvati širi krug tema (kao što su pitanja jednakosti između žena i muškaraca, potrebe i prava žrtava, sprečavanje sekundarne viktimizacije).

Osnovna obuka za predstavnike službe trebalo bi da omogući sticanje odgovarajućih znanja i veština za identifikovanje nasilja, postupanje u ranim fazama, preduzimanje preventivnih aktivnosti, odgovarajuće i delotvorno reagovanje na nasilje u svakodnevnom radu. Ona treba da je konstantna i praćena odgovarajućom primenom znanja, kao i odgovarajućim (edukativnim) materijalima i vodičima koji postavljaju smernice i standarde za rad.

Specijalizovana obuka sadrži produbljena znanja za predstavnike službe, a trebalo bi da uključi i intersektorsku obuku, sadržaje o koordiniranom delovanju koji omogućavaju sticanje znanja i veština za zajednički rad i saradnju.

Iz spiska osnovnih principa u zaštiti žrtvava nasilja u porodici, koje je propisaoOpšti protokol, a preuzeli svi posebni protokoli o postupanju nadležnih službi, **izostao je princip** koji se odnosi na delotvornu koordinaciju postupanja svih nadležnih službi. Kako je to sama suština zaštite žrtava i glavna tema ovog Priručnika, mi ga dodajemo:

9. Koordinacija delovanja između svih nadležnih službi nužna je pretpostavka uspeha u zaštiti žrtve od nasilja

Sadržaj ovog principa odnosi se na (a) obaveznu *razmenu informacija* između nadležnih službi, (b) prisustvo *zajedničkih* (interdisciplinarnih i intersektorskih) procena, planiranja, sprovođenja mera i usluga, praćenja njihovih efekata, (c) odnosno predlaganje i primenu *strožih* mera kada se nasilje ponavlja. Slučajevi ponovljenog nasilja upućuju na to da se odgovarajuće mere zaštite ne mogu uspostaviti u okviru jednog sistema, kao i da se, kada postoji zajedničko sagledavanje problema i planiranje intervencija, ista, nedelotvorna mera, ne ponavlja više puta.

Sadržaj (standardnih) postupaka i procedura koordiniranog delovanja

Zaštita žena žrtava nasilja zahteva složen sistem postupaka i procesa, koji uključuju veći broj službi, i koji se dešavaju **paralelno ili slede jedan za drugim**, ne uvek po unapred propisanom sledu. Uobičajeno je to da se pojedinačni elementi postupaka i procesa grupišu u nekoliko kategorija koje označavaju „faze u radu", i to:

1. Prepoznavanje, otkrivanje i/ili prijava nasilja (identifikovanje)
2. Procena rizika (stepena ugroženosti)
3. Evidentiranje i prikupljanje podataka (uključeno u sve „faze rada") i praćenje primene mera i usluga
4. Utvrđivanje (dokazivanje) i dokumentovanje nasilja i resursa žrtve i okruženja (protektivnih faktora)
5. Planiranje i sprovođenje (kratkoročnih i dugoročnih) mera zaštite i usluga podrške
6. Procena efekata zaštite i revizija postupaka

Svaki od navedenih elemenata sadrži specifičnosti u odnosu na svaku uključenu službu, odnosno odgovara definisanim nadležnostima i domenima odgovornosti. Sve radnje se rukovode istim (zajedničkim) opštim principima rada i treba da su međusobno povezane i uklopljen na način koji omogućava zaustavljanje nasilja, sprečavanje njegovog ponavljanja i zaštitu (svih) žrtvi.

1. PREPOZNAVANJE, OTKRIVANJE I PRIJAVLJIVANJE NASILJA

Profesionalci iz svih relevantnih službi trebalo bi da su **obučeni** da prepoznaju nasilje, njegove različite vrste i manifestacije, i onda kada to nije (sasvim) očigledno. Zbog toga je važno da se nasilje **sistematski ispituje** i da se, u slučaju da je otkriveno ili prijavljeno, dublje ispita i istraži.

Većina žena koja je pitana za iskustvo nasilja *pokazuje spremnost* da ga otkrije i da o tome govori, ukoliko se to radi na odgovarajući način, bez prisustva drugih osoba i u poverljivoj atmosferi. Stoga je nužno pitati ženu za iskustvo nasilja („kad god je to moguće, rutinski pitati o nasilju, kao deo anamneze")[43]. Razlozi za izbegavanje razgovora o nasilju nalaze se u neodgovarajućim pitanjima, načinima na koji se ona postavljaju ili neodgovarajućem okruženju, kao i u strahu od mogućih posledica razotkrivanja nasilja.

Uspostavljanje *standardnih procedura* (i formulara) za otkrivanje slučajeva nasilja prema ženama smatra se prvim korakom u praksi koja doprinosi odgovarajućem institucionalnom tretmanu problema. Ovaj postupak ne sme da naškodi žrtvi, te su pitanja *bezbednosti i poverljivosti* podataka prioritetna pri otkrivanju nasilja, razmeni informacija i kod preduzimanja daljih postupaka (videti dalje u tekstu).

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – Prijava i prepoznavanje nasilja u porodici, **član 13**[44]

Svako mora da policiji ili javnom tužiocu prijavi bez odlaganja nasilja u porodici ili neposrednu opasnost od njega.

[43] Svetska zdravstvena organizacija, 1997.
[44] Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

Državni i drugi organi, organizacije i ustanove obavezni su da neodložno prijave policiji ili javnom tužiocu svako saznanje o nasilja u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega.
Nadležni državni organi i centri za socijalni rad (čl. 8 – 11) dužni su da u okviru svojih redovnih poslova prepoznaju nasilja u porodici ili opasnost od njega.
Prepoznavanje može da proizađe iz proučavanja prijave koju je bilo kome podnela žrtva nasilja, uočavanjem tragova fizičkog ili drugog nasilja na žrtvi i drugih okolnosti koje ukazuju na postojanje nasilja u porodici ili neposredne opasnosti od njega.
Javni tužilac kome je prijavljeno nasilja ili neposredna opasnost od njega, dužan je da prijavu odmah prosledi policijskim službenicima, da bi oni o tome obavestili nadležnog policijskog službenika (čl. 14. stav 1).

Prepoznavanje i otkrivanje nasilja

Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima[45], navodi da se u službama u kojima zaposleni dolaze u susret sa ženama mora imati u vidu da tragovi nasilja ne moraju uvek da budu u vidu povreda, modrica ili drugih fizičkih manifestacija, a da su profesionalci **dužni da uoče i prepoznaju** i druge znake nasilja i **izraze sumnju** da je ono prisutno, kao i da to primereno dokumentuju. U tom cilju, *Opšti protokol* nalaže da se tokom obavljanja redovnih aktivnosti i pružanja drugih usluga **postavljaju odgovarajuća pitanja**, odnosno obavlja provera nasilja u svim indikovanim situacijama i kad god je to moguće. Potrebno je postaviti pitanja o nasilju, bilo da je u pitanju intervencija policije, zdravstvenih službi ili centara za socijalni rad.

Prilikom prepoznavanja nasilja, osim postavljanja odgovarajućih pitanja, *Opšti protokol* upućuje da treba **razmotriti i druge moguće znake** u ponašanju potencijalne žrtve, uključujući direktne i indirektne znake kao što su: uznemirenost, izbegavanje teme, minimiziranje, ispoljavanje stavova da je nasilje „zasluženo", ispoljavanje straha od ponašanja nasilnika i straha za sopstvenu bezbednost, straha od oduzimanja dece, straha da nasilnik ne ugrozi decu, stav da su deci „potrebna oba roditelja", strah za druge ukućane ili članove porodice, pokazivanje stida i krivice, preuzimanje odgovornosti za nasilje, ukazivanje na ekonomsku zavisnost, izolaciju i nedostatak podrške šire porodice, strah od policije i drugih autoriteta.

[45]Vlada Republike Srbije, 2011.

Prijavljivanje nasilja

Nasilje u porodici, kao i svako drugo krivično delo, može se prijaviti *lično* od strane žrtve *ili anonimno, usmeno ili pisanim putem*, javnom tužiocu koji je jedini nadležan da odlučuje o osnovanosti krivične prijave i da preduzima krivično gonjenje.

Ukoliko je, od strane žrtve ili drugog lica, krivična prijava podneta policiji, centru za socijalni rad ili nekom drugom organu, instituciji ili organizaciji, njihova je obaveza da o tome **odmah obaveste** nadležnog javnog tužioca i da mu takvu krivičnu prijavu ili informaciju o sumnji na postojanje nasilja odmah dostave. On će bez odlaganja izvršiti procenu slučaja, odnosno da li postoji sumnja na nasilje i u kojoj meri postoji rizik za žrtvu od ponavljanja ili eskalacije nasilja, kako bi se u zavisnosti od toga preduzele sve potrebne mere za zaštitu žrtve.

Praksa pokazuje da se žrtva nasilja u porodici najčešće prvo obraća za pomoć policiji za vreme dok nasilje traje ili neposredno nakon izvršenog nasilja, zbog čega je primena policijskih ovlašćenja jedan od prvih mehanizama koji se u ovom procesu aktivira. Zbog toga, od velike važnosti je da policijski službenici u svakom konkretnom slučaju i to bez izuzetka, reaguje na svaku prijavu nasilja, kao i da preduzmu sva policijska ovlašćenja koja su adekvatna obliku i intezitetu nasilja i stepenu ugroženosti žrtve (videti dalje u tekstu).

Anonimno prijavljivanje nasilja

Ovaj način prijave nasilja prema ženama i nasilja u porodici profesionalci/ke treba da prihvate i tretiraju kao i svaku drugu prijavu nasilja („nije važno ko prijavljuje, bitno je šta se prijavljuje“). Nije neophodno da osobe koje imaju saznanje o nasilju (susedi, prijatelji...) nakon razgovora sa službenim licem potpišu izjavu, već je prvenstveno važno da se otkriju i prikupe sve potrebne informacije o događaju.

Prijavljivanje seksualnog nasilja

Krivična dela iz oblasti polnih sloboda često ostaju neotkrivena, jer profesionalci/ke bez posebne obuke, posebnih znanja i najčešće bez iskustva, nisu senzibilisani za otkrivanje seksualnog nasilja. U slučajevima kada se to nasilje *prijavljuje ili otkriva, procedura je standardna* za svaku nadležnu instituciju. Po prijemu prijave nadležne institucije odmah obaveštavaju Višeg javnog tužioca koji izdaje naloge za postupanje. Bitno je da imati u vidu: principe rada sa žrtvama seksualnog nasilja, *specifičnost načina obavljanja* razgovora, profile (i pol) službenika/ce koji obavljaju razgovore i procedure za otkrivanje i prikupljanje dokaza. Sve žrtve seksualnog nasilja upućuju se u Centar za žrtve seksualnog nasilja, koji pruža neposrednu (i po potrebi kontinuiranu) psihosocijalnu pomoć žrtvi, neposredno medicinsko zbrinjavanje, podršku tokom svih postupaka, informisanje žrtve o pravima i saradnju sa lokalnom koordinacijom.

Koordinirano delovanje - razmena informacija

Koordinirano delovanje nadležnih službi **počinje razmenom informacij**a o saznanjima/ sumnjama na nasilje prema ženama i nasilje u porodici u svakom pojedinačnom slučaju. Razmena informacija se dešava na **dnevnoj osnovi i obavlja se telefonom** (a sledi je pisana razmena informacija u skladu sa pravilima službe). Razmena informacija o slučajevima nasilja, u ovoj i svim narednim fazama delovanja, treba da uvažava sva pravila o **razmeni ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka**, kao i **pravila bezbednosti žrtve** (videti dalje u tekstu).

Prijavljivanje nasilja policiji

Kada žrtva nasilja u partnersko-porodičnom odnosu ili drugi građanin telefonom pozove ***dežurnu službu policije***, radi prijavljivanja događaja sa elementima nasilja, policijski službenik koji obavlja razgovor, da bi doneo odluku o hitnosti reagovanja treba da postavi pitanja na osnovu kojih će utvrditi sledeće važne činjenice[46]:

1) sa kime razgovara (sa žrtvom, članom porodice, svedokom);
2) gde se dešava nasilje (adresa);
3) šta se dogodilo (da li se nasilje dešava u trenutku poziva);
4) da li je neko povređen (i da li je potrebna hitna medicinska pomoć);
5) ko je prijavljeno lice (da li je prisutan, ako nije, gde se nalazi);
6) ko je, odnosno ko su sve žrtve (i da li su u neposrednoj opasnosti);
7) da li je korišćeno oružje ili drugo opasno sredstvo, ili je njime prećeno, i gde se ono nalazi;
8) da li je prijavljeno lice pod dejstvom alkohola ili narkotika;
9) da li su prisutna maloletna lica i da li su ona bezbedna
10) da li se i ranije dešavalo nasilje i da li je dolazila policija
11) da li je na snazi neka od sudskih mera zaštite od nasilja ili bezbednosnih mera.

Prilikom obavljanja ovog razgovora, policijski službenik je dužan da se *uzdržava* od suvišnih komentara, iznošenja ličnih stavova o događaju, kao i da se raspituje o spremnosti žrtve za pokretanje i vođenje krivičnog ili bilo kog drugog postupka.

Nakon što se utvrdi da ima osnova za policijsko postupanje, neophodno je odmah *izvršiti i proveru* u evidenciji legalnog posedovanja oružja svih članova porodice i o tome obavestiti patrolu policijskih službenika koja je upućena na mesto događaja, jer je ovaj podatak od značaja za bezbednost, kako same žrtve, tako i upućenih policijskih službenika.

Poseban protokol o postupanju policijskih službenika navodi, između ostalog, da policija treba da preduzima mere na sprečavanju, **otkrivanju** i dokumentovanju krivičnih dela i prekršaja učinjenih nasiljem od strane člana porodice ili partnera. Međutim, ne opisuje se i ne navodi kako se vrši otkrivanje nasilja.

Događaj može biti otkriven i **operativnim radom na terenu**. Kao jedno iz spektra krivičnih dela koja se gone po službenoj dužnosti, policijski službenici imaju obavezu prikupljanja saznanja o događajima nasilja, dokumentovanje kroz informacije i izveštaje, i proaktivno, i proaktivno delovanje. Spremnost žrtve da prijavi ili svedoči ne utiče na obavezu postupanja po krivičnom delu koje se goni po službenoj dužnosti.

[46] ***Posebni protokol o postupanju policijskih službenika*** *u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima – prijava nasilja.*

Policija kroz kontakt sa građanima (policija u zajednici) prikuplja saznanja i indicije o nasilju, podstičući alternativne načine prijavljivanja (anonimno prijavljivanje). Svako policijsko postupanje može dovesti do otkrivanja nasilja (na primer, tokom organizovanja preventivnih predavanja, obilaska škola i slično), zbog čega je potrebno posvetiti pažnju, slušati i saznati. Pretraga po ranije prijavljenim događajima, uključujući prijave događaja koji nisu u bliskoj vezi sa nasiljem, može biti način na koji žrtva pokušava da dopre do policije. Otkrivanje nasilja na licu mesta obezbeđuje se kroz kvalitetan pregled mesta događaja, uočavanje povreda na žrtvi, povreda na nasilniku (usled odbrane žrtve), tragova neposredne borbe, pregledom korišćenja mobilnog telefona žrtve i slično.

Prijavljivanje nasilja centru za socijalni rad

Do saznanja o nasilju prema ženama u partnersko-porodičnim odnosima stručnjaci iz centra za socijalni rad mogu doći neposredno, prilikom vršenja svog redovnog rada, tako što primenjuju postupke **otkrivanja** nasilja, ili **posredno,** putem **prijave nasilja** od strane žrtve, ili drugih organa i organizacija, ili prijave sumnje da se nasilje desilo ili događa, od strane osoba iz neposrednog okruženja žrtve ili drugih koji o tome imaju saznanje[47].

Posebni protokolo postupanju centra za socijalni rad – organa starateljstva nalaže da ukoliko je nasilja otkriveno u radu, profesionalac *odmah pokreće postupak po službenoj dužnosti*, pristupa otvaranju slučaja, prijemnoj proceni, određivanju stepena prioritetnog reagovanja, i o svemu sačinjava službenu belešku[48].

Ukoliko je nasilje prijavljeno centru za socijalni rad, profesionalci su u obavezi da:

1) organizuju prijem prijave (prihvatanje podneska, prijem telefonskim pozivom ili ličnim kontaktom);
2) pruže pomoć u sastavljanju odgovarajućeg podneska;
3) pruže potrebne informacije žrtvi ili podnosiocu prijave;
4) upute na druge nadležne službe;
5) otvore slučaj u centru za socijalni rad (izvrše proveru prihvatljivosti);
6) pristupe utvrđivanju stepena prioriteta u reagovanju,
7) u pisanoj formi obavesti Ministarstvo unutrašnjih poslova – Policijsku upravu, odnosno Policijsku stanicu prema mestu prebivališta ili mestu boravišta učinioca i žrtve, o svim prijavama sumnje ili saznanja o nasilja u porodici i svim prijavljenim slučajevima nasilja u porodici[49],
8) da se o svim prijavljenim slučajevima nasilja u porodici pisanim putem obavesti Osnovno javno tužilaštvo, nadležno za postupanje u konkretnom slučaju, a da ovo obaveštenje mora da sadrži sve relevantne činjenice do kojih se došlo na osnovu prijemne i početne procene, procene rizika i preduzetih mera zaštite[50].

[47] *Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad-organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima* – otkrivanje nasilja.

[48] Postupanje po procedurama iz Posebnog protokola je postal obavezujuće za sve direktore i stručne radnike u centrima za socijalni rad u Srbiji na osnovu **Nalog** br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine), koju je izdalo Ministartvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

[49] Ova obavez sledi iz Naloga br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine), ali ostaje nedovoljno specifikovano da li se obaveštavanje policije vrši odmah nakon saznanja o nasilju (prijemna procena), ili nakon početne procene (utvrđivanja nasilja), jer se u Nalogu navodi da "pisano obaveštenje mora sdaržati sve relevantne činjenice koje su utvrđene ili do kojih se došlo na osnovu saznanja ili prijave o izvršenom nasilja i izvršene prijemne i početne procene i procene rizika, kao i preduzetih mera zaštite žrtve nasilja u porodici". Zbog toga predlažemo da se ova razmena informacija vrši odmah po saznanju za nasilja prema ženama i nasilja u porodici.

[50] Obavez sledi iz Naloga br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine).

Ukoliko je prijava nasilja izvršena usmeno od strane žrtve ili druge osobe koja ima saznanje o nasilju, profesionalci/ke u centru za socijalni rad (prijemni radnik/ca) su dužni da organizuju **prijemnu procenu**, koja uključuje:

1) davanje informacija o nadležnostima centra za socijalni rad;
2) vođenje standardizovanog intervjua sa podnosiocem prijave o svim relevantnim činjenicama, što uključuje podatke:
    a. o vremenu kada se konkretan događaj desio i da li se nasilje ranije dešavalo, od kada i koliko traje;
    b. mestu izvršenja konkretnog događaja nasilja i svih drugih (ranijih) dela;
    c. načinu izvršenja nasilja konkretnog dela, odnosno o svim vrstama nasilja koje su se dešavala u prethodnom period;
    d. posledicama nasilja, konkretnog dela i ranijih;
    e. o žrtvi (žrtvama) nasilja, što uključuje sve koji su direktno izloženi nasilju i sve koje „svedoče", uključujući decu i druge posebno osetljive članove porodice[51];
    f. o eventualnoj uključenosti drugih službi, posebno specijalizovanih ženskih organizacija za podršku ženama sa iskustvom nasilja;
3) proveru da li je žrtva ili porodica već evidentirana u centru za socijalni rad, i po kom osnovu;
4) prijem priložene dokumentacije;
5) popunjavanje *Prijemnog lista*.

Ukoliko je prijava nasilja stigla u *pisanoj formi* (na bilo koji način), prijemni radnik beleži prispeće prijave, razmatra informacije u njoj, proverava da li je slučaj bio, i po kom osnovu evidentiran.

Nakon ovih radnji prijemni radnik donosi odluku da Prijavni list zajedno sa otvorenim Dosijeom korisnika uputi nadležnom rukovodiocu službe ili stručnom radniku zaduženom za procenu.

Prijavljivanje nasilja zdravstvenoj službi

Žene sa iskustvom nasilja često se obraćaju zdravstvenim službama za pomoć, lečenje i za opravdavanje odsustva sa posla, što pred zdravstvene radnike stavlja zahtev da imaju svest o razmerama, karakteristikama i zdravstvenim posledicama ovog problema[52] . Malo je vidljivih signala, a mnogi se ne prepoznaju i ne povezuju sa nasiljem. Iz tog razloga je važno da zdravstveni radnici imaju na umu „kliničke indikatore nasilja" opisane u **Posebnom protokolu za postupanje sa ženama** koje su *izložene nasilju*, a koji obuhvataju anamnestičke podatke, psihološke simptome, fizikalni nalaz i karakteristike povreda, indikatore ponašanja i nalaze u toku trudnoće i porođaja[53].

Kada zdravstveni radnik na osnovu pokazatelja nasilja posumnja na izloženost žene nasilju, ili o tome *sazna direktno od žrtve*, treba da razume zašto žene nerado govore ili negiraju nasilje, a obavezno treba da preduzmu sledeće aktivnosti, da:

1) svojim stavom i rečima ohrabri ženu da govori o nasilju koje je aktuelno doživela i koje joj se ranije dešavalo;
2) informiše (dâ letak) o nadležnostima, kontakt telefonima i adresama relevantnih institucija i specijalizovanih ženskih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u partnersko-porodičnim odonosima;
3) odgovori na zdravstvene posledice nasilja;
4) pristupi potvrdi i identifikovanju nasilja.

[51] U skladu sa *Opštim protokolom* – dete i drugi posebno osetljivi članovi porodice svedoci nasilja nad ženama.
[52] Bosiljka Đikanović, (2006). Žrtve i zdravlje – zdravstvene posledice nasilja nad ženama, *Temida*, br.3, str. 15-22, Viktimološko društvo Srbije, Beograd
[53] *Posebni protokol Ministarstva zdravlja RS za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju* – boks 3.

Zdravstveni radnik, bez obzira da li mu je nasilje prijavljeno, ili ga je otkrio ili samo ima sumnju da se radi o nasilju prema ženi i nasilju u porodici, nedvosmisleno izražava stav o tome da je (svako) nasilje *nedozvoljivo*, kao i stav *razumevanja* prema žrtvi, i postavlja pitanja koja bi mogla da potkrepe sumnje, na način koji propisuju preporučene dobre prakse[54].

Takođe, zdravstveni radnik je u obavezi da obezbedi **medicinsko zbrinjavanje** zdravstvenih posledica nasilja (bez odlaganja zbog drugih procedura), što se prvenstveno odnosi na akutno stanje i to najčešće povrede, ali ne bi trebalo da izostane ni za čitav niz zdravstvenih stanja i bolesti koja nastaju kao posledica izloženosti žene nasilju[55].

Prijavljivanje nasilja javnom tužilaštvu

Obaveza i način prijavljivanja krivičnih dela javnom tužiocu regulisana je ***Zakonikom o krivičnom postupku***[56] (čl. 281, st.1) na sledeći način:

- Državni i drugi organi, pravna i fizička lica prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obaveštena ili za njih saznaju na drugi način, pod uslovima predviđenim zakonom ili drugim propisom;
- Krivična prijava se podnosi pismeno, usmeno ili drugim sredstvom.

Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima[57] (čl.61 st.2) navodi:

- Javna tužilaštva su dužna da od građana primaju podneske ili na zapisnik uzimaju krivične prijave, predloge i druge izjave radi preduzimanja radnji na koje su ovlašćeni. Ako su prijava, predlog i izjava saopšteni telefonom, sačiniće se službena beleška, a ako su podneti putem elektronske pošte, sačuvaće se na odgovarajućem nosiocu podataka i odštampati.

Ukoliko se žrtva nasilja u porodici **neposredno** obrati javnom tužiocu tako što pristupi u službene prostorije sa željom da prijavi nasilje, neophodno je istu odmah saslušati i u pisanoj formi konstatovati sadržaj njene izjave, odnosno sačiniti zapisnik o prijemu krivične prijave.

Tokom uzimanja izjave potrebno je:

1) prvo pažljivo saslušati izlaganje žrtve,
2) zatim je ispitati:
   a. na okolnosti događaja koji je predmet prijave,
   b. lične i porodične prilike,
   c. međusobne odnose članova porodice,
   d. od kada i na koji način se ispoljava nasilje, koliko često,
   e. da li se žrtva već obraćala nekim institucijama,
   f. druge bitne okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje vremena i načina izvršenja krivičnog dela, kao i utvrđivanja posledica nasilja.

Bez obzira da li je došla samoinicijativno **ili po pozivu** javnog tužioca, žrtvi nasilja u porodici treba na lični zahtev omogućiti da njenom saslušanju **prisustvuje i lice za podršku** koje je došlo sa njom (osoba od poverenja), a najčešće su to njeni srodnici (roditelji, deca, sestra, brat), prijateljica ili predstavnica ženske organizacije specijalizovane za podršku ženama sa iskustvom nasilja.

---

[54] *Posebni protokol za zdravstvene radnike*– kako pitati o nasilja.
[55] *Posebni protokol za zdravstvene radnike*– odgovor na zdravstvene posledice nasilja;
[56] *Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.*
[57] *Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima*, "Sl. glasnik RS", br. 110/2009, 87/2010 i 5/2012.

Prijavljivanje nasilja specijalizovanim ženskim organizacijama

Za mnoge žene je traženje informacija i pomoći, ili prijavljivanje nasilja javnim službama, veliki problem, te one žele da o svojim ličnim i intimnim problemima razgovaraju u poverljivoj formi i da ostanu anonimne (bez navođenja ili ikakve provere imena i drugih ličnih podataka). Specijalizovane ženske organizacije pružaju informacije i podršku ženama (telefonom ili u ličnom kontaktu), uz puno poštovanje poverljivosti, ukoliko je to želja žene. U ovim organizacijama se veruje iskustvu žena, pomaže im se da bolje razumeju nasilje i svoju poziciju, one se osnažuju da donesu vlastite odluke, upućuju na službe (policiju, centra za socijalni rad, zdrvstvene ustanove i druge), podržavaju da prijave nasilje i pokrenu sve institucionalne mehanizme zaštite, vodeći računa o svojoj bezbednosti tokom svih postupaka. Prijava nasilja koja je učinjena specijalizovanim ženskim organizacijama neće biti preneta drugim službama, bez izričite saglasnosti žene (osim u izuzetnim slučajevima, što je navedeno dalje u tekstu).

Prijavljivanje nasilja drugim ustanovama

Nasilje prema ženama i u porodici može biti prijavljeno ili otkriveno i u drugim institucija, kojima nije u (direktnoj) nadležnosti otkrivanje i postupanje, gde se u radu dolazi u kontakt sa osobama za koje se na osnovu njihovog učestalog ponašanja, izgleda, zdravstvenog stanja ili drugih pokazatelja, može posumnjati ili zaključiti da su žrtve nasilja u porodici ili nasilja u partnerskim odnosima, iako one to direktno neprijavljuju. U takvim situacijama, ovakve sumnje ili saznanja bi trebala da se **prijave nadležnim organima**, odnosno javnom tužiocu, policiji ili centru za socijalni rad[58].

Samoubistvo žrtve – prepoznavanje nasilja prema ženama

Čest odgovor žrtve na nasilje u porodici i nasilje u partnerskim odnosima, a svakako i na seksualno nasilje, jeste pretnja, planiranje, pokušaj i izvršenje samoubistva. Samoubistvo je često rezultat *navođenja* na isto, izvršeno uz pomoć nekoga ili kao odgovor na surovo i nečovečno postupanje od strane nasilnika (čl. 119 – Samoubistvo, KZ). Policija u slučajevima samoubistva otkriva činjenice i dokaze koji prvenstveno ukazuju da je to čin samoubistva, a ne ubistva (uglavnom se ne prikupljaju dokazi o motivu dela, ili je to površno), te značajan broj ovih dela ostaje neotkriven. To znači da bi javno tužilaštvo i policija morali da eventualno postojanje nasilja u porodici u delima samoubistva detaljno ispitaju i otkriju, prihvatajući da podatak o "istoriji nasilja" prema žrtvi predstavlja činjenicu koja ukazuje na to.

[58] U praksi se često dešava da ovakva prijava *izostane*, naročito ukoliko su u pitanju blaži oblici nasilja, a žrtva nije zainteresovana ili ne želi preduzimanje bilo kakvih mera zaštite.

Propusti prilikom prijavljivanja nasilja

Postupci Zaštitnika građana, uključujući i najnoviji **zbirni izveštaj o 14 slučajeva ubistva** žena[59], ukazuju na postojanje sistematskog problema prilikom prijave nasilja od strane žena.
Utvrđeno je da *policijski službenici*:

- nisu u svim slučajevima postupalo po prijavama nasilja ili je to postupanje bilo neblagovremeno,
- nisu iz svih dostupnih izvora, a posebno od organa starateljstva, pribavljali i razmenjivali informacije u vezi sa primljenom prijavom nasilja,
- davali su prijavljenom nasilju značenje porodičnog, bračnog ili partnerskog sukoba ili problema, usled čega je odlučivano da se ne preduzimaju mere i radnje,
- nisu u svim slučajevima prijavljenog nasilja izvršili provere da li prijavljeno lice poseduje oružje.

Utvrđeno je da *centri za socijalni rad – organi starateljstva*:

- nisu preduzimali efikasne i pravovremene mere procene i provere, propisane za slučaj prijave, sumnje ili saznanja o nasilju nad ženom u porodici i partnerskim odnosima,
- nisu podnosili prijave policiji i tužilaštvu, povodom saznanja o izvršenom nasilju,
- nisu sproveli postupak procene rizika, u skladu sa propisanim obavezama.

Utvrđeno je da z*dravstvene ustanove*:

- nisu u svim slučajevima obaveštavale organe starateljstva, policiju i tužilaštvo o uočenom, odnosno prijavljenom nasilju nad ženom u porodici i partnerskim odnosima.

Najčešće, stav *javnih tužilaca* bio je:

- da ne postoje elementi krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti,
- uputstvo policiji da podnese krivičnu prijavu tužioci su davali tek nakon više prijava nasilja protiv istog lica i onda kada su evidentirane teške telesne povrede,
- ocenu da nema elemenata krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti tužioci su davali i u slučajevima prijave fizičkog nasilja i pretnji oružjem.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – kaznene odredbe – Prekršaj, čl. 36. stav 2.[60]

Novčanom kaznom od 50.000 dinara do 150.000 dinara kazniće se za prekršaj odgovorno lice u državnom i drugom organu, organizaciji i ustanovi koje policiji ili javnom tužiocu neodložno ne prijavi ili ne reaguje na prijavu ili opstruira prijavljivanje ili reagovanje na svako saznanje o nasilja u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega (član 13. stav 2).

Postupanje sa žrtvom nasilja

Bez obzira da li je žena ili druga žrtva nasilja spremna da potvrdi da je imala to iskustvo, ili ne, svi profesionalci treba nedvosmisleno **da izraze stav „nulte tolerancije" o nasilju**, da je nasilje neprihvatljivo i nedozvoljeno ponašanje, da pokažu razumevanje za situaciju u kojoj se žrtva našla, vodeći računa o njenom dostojanstvu i samopoštovanju.

U tom smislu, važno je pružiti i**zjave podrške** („Žao mi je što vam se to desilo", „Nasilje nije vaša krivica", „Zabrinut/a sam za vašu bezbednost", „Postoje izlazi iz situacije" i druge[61]).

Nikako ne bi smelo da se desi da početna komunikacija, ali ni dalja komunikacija tokom svih procesa u nadležnim službama, bude takva da se:

- umanjuju ili negiraju dela nasilja, nastale posledice ili žrtvin doživljaj („nije to tako strašno kao to vam se čini"),
- posreduje u „pomirenju" sa učiniocem („oprostite mu, vidite da se kaje", „on je otac vaše dece")[62].

[59] Zaštitnik građana, Sistemske preporuke, del.br.28582, od27.07.2016.
[60] *Službeni glasnik RS, br. 94/2016.*
[61] Posebni protokol za zdravstvene radnike i Posebni protokol za policijske službenike;
[62] Detaljne smernice o načinu komunikacije sa ženama koje su žrtve nasilja, posebno u cilju izbegavanja sekundarne viktimizacije, videti u: Tanja Ignjatović i sar. (2015), Smernice za postupanje policijskih službenika i sprečavanje sekundarne viktimizacije žrtava nasilja u porodici i u partnerskim odnosima, Autonomni ženski centar i ASTRA, Beograd

- okrivljuje žrtva za nasilje („šta ste uradili da ga naljutite“ ili „zašto ste to sebi dozvolili“),
- opravdava učinilac nasilja („nije ni njemu lako, morate da ga razumete“),
- normalizuje situacija („u svakom odnosu ima nesporazuma i svađa“),

Kako pitati o nasilju

U razgovoru sa žrtvom nužno je obezbediti princip **verovanja** žrtvi i princip **poverljivosti** u smislu odsustva bilo koje „treće“ osobe, osim one koju je sama žrtva izabrala („osoba od poverenja“).

Ne postoji standardizovani set pitanja koja bi trebalo postaviti (svim) žrtvama u (svim) situacijama. Pitanja mogu biti postavljena u *direktnoj ili indirektnoj* formi[63], a iskustvo pokazuje da se bolji efekti postiže pitanjima u kojima je nasilje *šire definisano*, odnosno kada osim radnji fizičkog nasilja uključuju i ponašanja koja karakterišu psihičko nasilje (taktike zastrašivanja, izolacije, kontrole i druge), ekonomsko nasilje i seksualne napade. Takođe, pitanja treba da su fokusirana **na opise ponašanja i emocije** straha, odnosno druge reakcije žrtve (kako se osećala, šta je mislila u tom trenutku, šta je radila). Važno je uključiti **„istoriju nasilja“**, odnosno pitati „da li se ikada ranije dešavalo....“ i tražiti od žene da navede kada i opiše kako se dešavalo nasilje u ranijem periodu. U razgovoru je nužno obratiti pažnju na **faktore rizika** i pitanje bezbednosti (videti detaljnije dalje u tekstu).

Kada se razgovor sa ženom vodi na odgovarajući način to olakšava da razume odnos sa svojim partnerom ili drugim članom porodice kao nasilan (i kada ga ne prepoznaje i ne imenuje kao takvog), da identifikuje rizike, kao i zaštitne faktore i resurse za izlazak iz nasilja. Razgovor sa profesionalcem treba da informiše žrtvu o prednostima otkrivanja nasilja i o postupcima i resursima u zajednici.

Razgovor sa posebno ugroženim ženama koje su i žrtve nasilja

Zbog društvene pojave negativnog označavanja („stigmatizacije“) osoba koje su psihički bolesne, zavisne od supstanci (alkohola i narkotika), pripadaju manjinskim zajednicama, posebno romskoj, imaju neki od invaliditeta, zbog njihovog omalovažavanja, odnosno *tretiranja kao da su manje vredne, a ne različite*, dolazi do diskriminacije i nasilnog postupanja prema ovim osobama od strane institucija, odnosno profesionalaca koji rade u njima. Žene iz ovih grupa, više nego muškarci iz istih grupa, izložene su diskriminaciji i nasilju zajednice i institucija, zato što su žene, odnosno zbog stavova i predrasuda koje društvo ima prema ženama. **One su izložene višestrukim rizicima[64]**, od:

- *neverovanja iskazu žrtve koja ima poteškoće sa mentalnim zdravljem* (jer se shvata kao deo bolesti, umišljeno stanje), *do svesnog i podsvesnog opravdavanja nasilja* (kao posledice bolesti, ili zbog predrasuda da su ove osobe opasne), zbog toga što neke psihičke bolesti prate određena ponašanja (razdražljivost, odbojno ili neprijateljsko ponašanje, povlačenje, nespremnost na saradnju, ili povišena govorljivost, napadno ili provokativno ponašanje, ljutito i agresivno ponašanje), koja se *pogrešno tumače u kontekstu nasilja*;
- *neverovanja u iskaze žrtve koja je zavisnica od alkohola ili narkotika*, zbog posledica koje takvo ponašanje ostavlja (loši odnosi sa porodicom, nezainteresovanost, radna neaktivnost, nepridržavanje društvenih normi, delinkventno ponašanje), kao i zbog moralne osude takvog ponašanja, naročito kada se ono javlja kod žena;

[62] Detaljne smernice o načinu komunikacije sa ženama koje su žrtve nasilja, posebno u cilju izbegavanja sekundarne viktimizacije, videti u: Tanja Ignjatović i sar. (2015), Smernice za postupanje policijskih službenika i sprečavanje sekundarne viktimizacije žrtava nasilja u porodici i u partnerskim odnosima,Autonomni ženski centar i ASTRA, Beograd

[63] Posebni protokol o postupanju zdarvstvenih radnika – kako pitati o nasilju; Smernice za postupanje policijskih službenika i sprečavanje sekundarne viktimizacije – komunikacija sa žrtvama nasilja;

[64] O postupanju kojim se izbegava sekundarna viktimizacija ranjivih grupa žena videti u: Smernice za postupanje policijskih službenika i sprečavanje sekundarne viktimizacije;

- *nedostupnosti pomoći za žene sa invaliditeom zbog arhitektonskih barijera i druge vrste nedostupnosti* javnih ustanova za osobe sa fizičkim, senzornim, teškoćama u učenju i kombinovanim oštećenjima, ali i *zbog njihove izrazite zavisnosti od osoba koje im pomažu* u obavljanju osnovnih životnih funkcija, i straha da će prijavom nasilja biti izložene jačem zanemarivanju i zlostavljanju;

- *neverovanje u iskaze Romkinja zbog raširenih predrasuda o ovoj zajednici* (da su lenji, lažljivi, prevaranti, lopovi, neprilagodljivi), *zbog izolovanosti i ekstremnog siromaštva* u kojem žive, zbog uverenja da se radi o „običajima" u koje se ne treba mešati, ali i zbog nepoverenja koje predstavnici ove zajednice imaju u institucije sistema.

I žene iz *drugih marginalizovanih društvenih grupa* (seoske, starije ili mlade žene, izbegle i raseljene, strankinje, migrantkinje ili tražiteljke azila, žene različite seksualne orijentacije i druge) su u većem riziku da naiđu na nerazumevanje, nepoverenje ili diskriminaciju u institucijama i od strane profesionalca koji postupaju u situacijama nasilja.

U svim ovim situacijama česta je *zamena uzroka i posledice*, tako da se nasilje smatra posledicom nekog ličnog svojstva, stanja ili okolnosti u kojima žena živi, a to implicitno znači i njegovo opravdavanje, što je nedopustivo.

Razmena informacija o prijavama nasilja

Razmena podataka između nadležnih službi u ovoj fazi rada unapređuje bezbednost žrtve na bar dva načina: (a) razmena informacija o rizicima omogućava adekvatniju zaštitu, (b) odgovarajuće informacije i dobra dokumentacija omogućavaju da *pravosudni sistem* ponudi bolje i potpunije odgovore na nasilje.

Ukoliko su nadležne službe u svom radu prepoznale i otkrile nasilje, ili je ono direktno prijavljeno, u *obavezi su da to saznanje*, odnosno informaciju razmene sa drugim nadležnim službama. Razmena informacija može da se obavi (i) *telefonom*, naročito kada se radi o hitnom (neodložnom) postupanju, ali je uvek sledi informacija u pisanoj formi. Kao što je navedeno, ukoliko je nekoj od službi podneta krivična prijava, njihova je obaveza da o tome odmah obaveste nadležnog javnog tužioca i da mu odmah dostave krivičnu prijavu (čl. 282 st.3 ZKP).

Od posebne je važnosti **pravilna, potpuna i jasna razmena informacija** između policije (koja je najčešće prva na licu mesta) i javnog tužioca, odnosno, kako policija prenosi činjenice javnom tužiocu i centru za socijalni rad, kako javni tužilac izdaje naloge da mu se predoče činjenice koje su od značaja za njegovo dalje postupanje, kako policija i centar za socijalni rad postupaju po izdatim nalozima (više o aktivnostima otkrivanja i načinima prikupljanja informacija od značaja za donošenje tužilačke odluke videti dalje u tekstu).

Međutim, razmena podataka o nasilju koje nije prijavljeno od strane žrtve, a posebno ako ga žena negira, odnosno izričito odbija da otkrije da se radi o nasilju, otvara i dva važna pitanja:

(a) **poverljivost** i ograničenje poverljivosti podataka, odnosno **pristanak za razmenu** ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka (što su svi podaci o žrtvi nasilja);

(b) **bezbednost** žrtve nasilja nakon otkrivanja i/ili prijavljivanja, a posebno prilikom razmene informacije o nasilju između nadležnih službi.

Poverljivost podataka i razmena informacija o žrtvi nasilja

Profesionalna etika nalaže poštovanje poverljivosti između profesionalca i klijenta/korisnika, što uključuje *tajnost podataka* ili

poštovanje autonomije odluka i izbora. Takođe, zakon reguliše poverljivost ličnih i naročito osetljivih ličnih podataka, što su i svi podaci o žrtvi nasilja u porodici[65]. To može biti **u suprotnosti** sa zahtevom zakona koji nalaže da se krivična dela prijave (zaštita „opšteg dobra") ili sa principom bezbednosti žrtve.

Zbog toga je važno da sve žene sa iskustvom nasilja budu **informisane** o postupcima i procesima koje preduzima služba koja je otkrila ili kojoj je prijavljeno nasilje, kao i o drugim nadležnim službama (koje će učestvovati u postupcima), kako bi mogle da donesu ispravne odluke, koje su u njihovom najboljem interesu i kako bi mogle **da daju upućen (informisan) i dobrovoljan pristanak** na razmenu informacija o nasilju. Žrtva se **ne sme prisiljavati ili uslovljavati**, ako je jasno da ne želi da učestvuje u procesu utvrđivanja i dokumentovanja nasilja, ili ako ne daje pristanak za razmenu informacija, **što ne znači odustajanje** od utvrđivanja dela ili primene odgovarajućih intervencija prema učiniocu nasilja.

Imajući u vidu da su podaci o žrtvi nasilja *naročito osetljivi lični podaci* njihova obrada i razmena moraju biti **označene i zaštićene** posebnim merama zaštite. Pristanak na obradu ovih podataka treba da je dat u pisanom obliku.

Razmena informacija bez pristanka žrtve

Razmena informacija bez pristanka žrtve ipak je **moguća**, a zakonski je dozvoljena obrada podataka bez pristanka da bi se zaštitili životno važni interesi lica, a posebno život, zdravlje i fizički integritet, i u svrhu izvršenja obaveza određenih zakonom i drugim aktima koja su u skladu sa **Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti**[66]. Važno je da žrtva bude **obaveštena** ko prikuplja i za koju svrhu podatke, kome će biti dostavljeni i u koju svrhu, da li postoji obaveznost da se prikupe i razmene podaci, i po kom pravnom osnovu, odnosno o dobrovoljnosti i pravu na opoziv pristanka, kao i o drugim okolnostima, čije bi nesaopštavanje bilo suprotno savesnom poslovanju.

Specijalizovane ženske organizacije koje pružaju informacije i podršku ženama i pozivaocima u *poverljivoj formi ili čuvajući* njihovu anonimnost (SOS telefoni), **nisu u obavezi** da razmenjuju podatke sa drugim nadležnim službama. Kada znaju identitet žrtve (bez obzira da li se podrška obavlja telefonom ili direktnim kontaktom sa ženom), **obavezne su da pribave saglasnost žrtve**, što može biti učinjeno i u telefonskom razgovoru (i zabeleženo u odgovarajućem formatu). Izuzetak od ovog pravila postoji samo u situacijama procene da postoji visoki rizik od teškog povređivanja ili čak smrtnog ishoda, kada je **obavezno informisati žrtvu** o tome da će se informacija razmeniti sa drugom službom, i kojom, zbog postojanja visokog bezbednosnog rizika.

Sličnim pravilima rukovode se i zdravstvene ustanove, u kojima će se u svakom slučaju saznanja o nasilju zatražiti saglasnost žene za razmenu informacija sa drugom službom (policijom i centrom za socijalni rad) i uputit ižena da se i sama obrati tim službama, ili specijalizovanoj ženskoj organizaciji za podršku žrtvama nasilja, ili direktno javnom tužilaštvu. Zdravstveni radnici su **obavezni da prijave nasilje** (čl. 332, KZ[67]) kada je zaprećena kazna od pet i više godina zatvora, što predstavlja nasilje u porodici za stav 3 i 4 (nasilje koje je dovelo do teškog telesnog povređivanja ili teškog narušavanja zdravlja, ili je učinjeno prema maloletnom licu, ili je dovelo do smrti člana porodice), kao i za dela teške telesne povrede, sve povrede nanesene vatrenim i drugim oružjem, opasnim oruđem i drugim sredstvima podobnim da telo teško povrede ili zdravlje teško naruše, sva krivična dela iz oblasti seksualnih delikata.

[65] Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, "Sl. glasnik RS", br. 97/2008.
[66] Zakon o zaštiti podataka o ličnosti – obrada bez pristanka; obaveštenje o obradi; naročito osetljivi podaci, pristanak i opoziv;
[67] Neprijavljivanje krivičnog dela i učinioca, čl. 332 Krivičnog zakonika RS;

Ako se informacija razmenjuje sa drugom službom (najčešće policiji i/ili centru za socijalni rad) **bez pristanka žrtve nasilja**, onda je **obavezno da ona bude odgovarajuće označena**:

(a) da žrtva **nije dala** saglasnost za razmenu podataka,

(b) da se radi o **visokom bezbednosnom riziku** (po život žrtve), uz navođenje svih dostupnih pokazatelja visokog rizika[68].

Bezbednost žrtve prilikom otkrivanja, prijave i razmene informacija o nasilju

Predstavnici svih nadležnih službi treba da imaju u vidu potencijalni bezbednosni rizik od ponavljanja ili eskaliranja nasilja u situacijama kada se ono **prijavi i/ili otkrije, kada žrtva napusti nasilnog partnera i kada pokrene (ili se po službenoj dužnosti budu pokrenuti) sudske postupke**. Suprotno široko rasprostranjenom uverenju da će nasilje prestati razdvajanjem partnera, neke karakteristike učinioca, određene vrste i taktike nasilja, karakteristike žrtve i okruženja, ukazuju na mogućnost da nasilje eskalira, da se pojave nove forme (na primer, uhođenje i proganjanje), te da dovede do teškog povređivanja ili ubistva žrtve (videti o bezbednosnim rizicima).

Zakoni nalažu **zaštitu oštećenih krivičnim delom** i drugih lica. Imajući u vidu da je policija često prva u kontaktu sa žrtvom, Zakon o policiji (čl. 48). predviđa da će policija:

- ako i dok za to postoje opravdani razlozi, preduzimanjem odgovarajućih mera da zaštititi oštećenog i drugo lice koje je dalo ili može dati podatke važne za krivični postupak ili lice koje je sa navedenim licima u vezi, ako im preti opasnost od učinioca krivičnog dela ili drugih lica,
- ove se mere preduzimaju na način da se u potpunosti štiti poverljivost identiteta oštećenog i drugih lica[69].

U ovim situacijama bezbednost žrtve se osigurava **valjanom procenom rizika i utvrđivanjem stepena opasnosti** (videti dalje u tekstu) i **primenom hitnih-neodložnih intervencija zaštite** (videti dalje u tekstu).

Propusti prilikom razmene podataka o nasilju

Postupci Zaštitnika građana, uključujuži i najnoviji **zbirni izveštaj o 14 slučajeva ubistva** žena[70], ukazuju na postojanje sistematskog problema prilikom razmene podataka o prijavljenom nasilju prema ženama i nasilju u porodici.

Utvrđeno je da policijski službenici:

- nisu u svim slučajevima obaveštavali organ starateljstva o primljenim prijavama nasilja i preduzetim merama ili su to činili neblagovremeno,
- nisu o primljenim prijavama nasilja obaveštavali zdravstvene ustanove u kojima su, nakon intervencije policije, hospitalizovani izvršioci nasilja,

Utvrđeno je da centri za socijalni rad – organi starateljstva:

- nisu obaveštavali policiju o svojim saznanjima o izvršenom nasilju i visokom stepenu rizika u kome su se nalazili žrtva i izvršilac nasilja,

Utvrđeno je da *zdravstvene ustanove*:

nisu u svim slučajevima obaveštavale organe starateljstva, policiju i tužilaštvo o uočenom, odnosno prijavljenom nasilju nad ženom u porodici i partnerskim odnosima.

[68] Više videti u: *Razmena ličnih podataka građana/građanki u kontekstu zaštite od nasilja u porodici*, (2009), Autonomni ženski centar, Beograd

[69] Zakon navodi da će način zaštite lica iz st.1 ovog člana propisati ministar.

[70] Zaštitnik građana, Sistemske preporuke, del.br.28582, od27.07.2016.

2. PROCENA RIZIKA I UTVRĐIVANJE STEPENA OPASNOSTI

Za ostvarivanje osnovnog principa zaštite žrtava nasilja koji se odnosi na bezbednosti žrtve nakon otkrivanja ili prijavljivanja nasilja, i u svim postupcima u koje je uključena, nužno je uspostaviti **standardni proces provere bezbednosnih rizika**. Postoji nekoliko dobro poznatih i međusobno sličnih „lista rizika" koje omogućavaju da se uoči rizik od *ponavljanja nasilja, teškog povređivanja ili smrtnog ishoda nasilja u partnerskoj relaciji*[71].

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – neposredna opsanost od nasilja, **član 3. stav 2**[72]

Neposredna opsanost od nasilja u porodici postoji kada iz ponašanja mogućeg učinioca I drugih okolnosti proizilazi da je on spreman da u vremenu koje neposredno predstoji po prvi put učini ili ponovi nasilja u porodici.

Procena rizika, član 16

Procena rizika zasniva se na dostupnim obaveštenjima i odvija se u što kraćem roku.

Pri proceni rizika naročito se vodi računa o tome da li je mogući učinilac ranije ili neposredno pre procene rizika učinio nasilja u porodici i da li je spreman da ga ponovi, da li je pretio ubistvom ili samoubistvom, poseduje li oružje, da li je mentalno bolestan ili zloupotrebljava psihoaktivne supstance, da li postoji sukob oko starateljstva nad decom ili oko načina održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja koji je mogući učinilac, da li je mogućem učiniocu izrečena hitna mera ili određena mera zaštite od nasilja u porodici, da li žrtva doživljava strah i kako ona procenjuje rizik od nasilja.

Nadležni policijski službenik odmah dostavlja sva dostupna obaveštenja o nasilja u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega i procenu rizika – ako ona ukazuje na neposrednu opasnost od nasilja – osnovnom javnom tužiocu na čijem području se nalazi prebivalište, odnosno boravište žrtve, centru za socijalni rad i grupi za koordinaciju i saradnju.

Ako nadležni policijski službenik ustanovi postojanje opasnosti koja nije neposredna, sva dostupna obaveštenja o nasilja u porodici ili opasnostima od njega i svoju procenu rizika dostavlja osnovnom javnom tužiocu i centru za socijalni rad.

[71] Na primer, lista „26 velikih" u Dulut modelu intervencije; The *CAADA-DASH* lista indikatora u Engleskoj i Velsu; lista za procenu rizika J. Campbell koja se koristi u Interventnim centrima u Austriji; adaptiranu *CAADA-DASH* listu koristi Autonomni ženski centar kao redovnu proceduru prilikom individualnih razgovora sa ženama koje imaju iskustvo nasilja.

[72] Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

Procena bezbednosnih rizika

Lista bezbednosnih rizika navedena je i u ***Protokolu o postupanju policijskih službenika*** [73] i uključuje:

1. učinilac nasilja ima pristup, koristi ili preti upotrebom oružja;
2. prethodna istorija nasilja u porodici i eskalacija nasilja;
3. postojanje sudskih mera zabrane nasilja i istorija njihovog nepoštovanja;
4. postojanje kriminalne istorije učinioca (koja ne mora biti u vezi sa delima nasilja u porodici);
5. postojanje zloupotrebe alkohola ili droge ili sumnja na postojanje psihičkih teškoća ili bolesti;
6. postojanje ili pokušaj samoubistva (kod učinioca i/ili kod žrtve);
7. doživljaj straha žrtve i njeno mišljenje o rizicima od budućeg nasilja;
8. nezaposlenost i finansisjki problemi (učinioca nasilja);
9. aktuelni problemi u partnerskim i porodičnim odnosima (na primer, najava napuštanja partnera, razvod, sporovi oko imovine, poveravanja ili održavanja ličnog odnosa sa decom roditelja kojem nisu poverena);
10. ako su deca prisutna nasilju, da li su već ili bi mogla biti povređena;
11. pretnje žrtvi, njenoj familiji, prijateljima;
12. prisiljavanje na seksualne odnose;
13. istorija ljubomornog ponašanja učinioca u odnosu na žrtvu, proganjanje ili uznemiravanje od strane bivšeg part nera;
14. drugi pokazatelji koji bi mogli biti od značaja: izolacija žrtve (socijalna ili geografska), nevoljnost da napusti stan/ kuću, činjenica da ne zna (dovoljno dobro) jezik ili da nema državljanstvo, određene vrste invaliditeta ili hroničnih bolesti, uzrast/strost žrtve i slično.

Lista bezbednosnih rizika navedena je i u ***Posebnom protokolu za zdravstvene radnike*** [74] :

Grupa A:

- da li je postojala pretnja ili upotreba oružja?
- da li se u toku vremena povećavala učestalost i ozbiljnost nasilja?
- da li procenjuje da joj je bezbednost ugrožena povratkom kući?
- da li je pokušala samoubistvo ili pomišljala na samubistvo?
- da li su deca bila izložena nasilju ili pretnjama nasilju?

Grupa B:

- da li postoji istorija zlostavljanja u braku/partnerskoj vezi?
- da li nasilnik trenutno živi u zajedničkom domaćinstvu?
- da li je u prethodnom periodu intervenisala policija?
- da li je još neko iz okoline upoznat sa zlostavljanjem?
- da li je zlostavljanje počelo ili se povećalo za vreme trudnoće?
- da li pacijentkinja traži medicinsku pomoć?

[73] *Posebni protokol za policijske službenike* – najčešći rizici.
[74] *Posebni protokol za zdravstvene ustanove* – procena bezbednosti i životne ugroženosti žene i predlog obrasca za evidentiranje i dokumentovanje nasilja.

Važno upozorenje – Prisustvo nekog od ovih faktora može da ukaže na **povišen rizik** od povređivanja ili čak ubistva žrtve. **Odsustvo** ovih faktora, međutim, nije dokaz da ne postoji rizik od teškog nasilja ili ubistva. **Procena žrtve** o bezbednosti/ugroženosti je vrlo značajan pokazatelj opasnosti situacije. Ako žrtva ne smatra da postoji rizik da učinilac ponovi nasilje, ili ne pokazuje strah, to nikako ne znači da je rizik od nasilja nizak (ili da ga nema). U tom slučaju, profesionalac/ka mora da se rukovodi procenom rizika i svojim profesionalnim znanjima. Zabrinutost žene za svoju bezbednost i strah **vrlo su značajni pokazatelji i ne smeju se zanemariti!**

Prisiljavanje na seksualne odnose

Većina lista za procenu bezbednosnih rizika od nasilja sadrži i pitanje o prisiljavanju partnerke na seksualne odnose[75]. To potvrđuje da su neke radnje nasilja *opasnije za bezbednost žrtve*, zbog čega obavezno treba proveravati njihovo postojanje, jer žrtva (iz različitih razloga) neće u svakom slučaju prijave nasilja to saopštiti.

Iako ovakva procena rizika **ne može sa potpunom izvešnoću** da predvidi događaje, ona je važna za usmeravanje postupanja nadležnih službi. Ne može se sa sigurnošću reći koji broj pokazatelja sa „lista rizika" izvesnije ukazuje na rizik od teškog povređivanja ili čak ubistva. Postojanje svakog od navedenih rizika treba tretirati kao **neposrednu opasnost** od ponavljanja nasilja, ili čak kao ozbiljnu neposrednu opasnost po život žene.

Treba imati u vidu da su neki od rizika *češće prisutni* u slučajevima teškog nasilja i ubistva žene[76]. Faktori *ljubomore i kontrole žrtve* povezani su sa brojnim drugim faktorima rizika[77] i povećavaju verovatnoću da zlostavljanje postane teže i opasnije.

Odluka žrtve da prijavi nasilje, napusti nasilnika, pokrene postupak razvoda, kao i sporovi oko dece i podele imovine, takođe nose visok rizik od nastavljanja ili pojačavanja nasilja, teškog povređivanja ili ubistva, posebno ako je u odnosu bilo ljubomore i kontrole i ako partner poseduje oružje[78]. Praćenje *promena u ponašanju učinioca nasilja* (na primer, nabavljanje oružja, kršenje mera zaštite od nasilja) takođe ukazuje na potencijalnu opasnost.

Sva istraživanja pokazuju da je **strah žene** za vlastiti život i dobrobit **bolji prediktor** nasilja koje dovodi do povrede, nego to koje konkretne radnje nasilja su vršene, ili činjenica da u stanu/kući postoji vatreno oružje, informacija o tome da li je ranije bilo povređivanja. Navodi se da je strah žrtve čak bolji prediktor opasnog nasilja od procene rizika na osnovu „liste rizika" ili bilo kog psihološkog instrumenta. Ipak, treba imati u vidu da neke žene „**ne osećaju strah**" iako sve okolnosti ukazuju da se radi o opasnom nasilju (ova je pojava najčešće odbrambenog karaktera i nesvesne prirode), ili **ne reaguju strahom**, jer pogrešno tumače radnje nasilnika (na primer, ljubomoru, opsesivnost, pretnje), ili nemaju informacije o opasnosti određenih radnji, ili ih osobe iz neposrednog okruženja i profesionalci pogrešno informišu („nije strašno", „ništa se (još) nije desilo").

---

[75] Liste rizika koje su navedene u Posebnom protokolu za zdravstvene radnike ne sadrže ovaj pokazatelj, ali bi ga trebalo uključiti.

[76] Na primer, istraživanja pokazuju da se pokazatelji kao što su krivično osuđivan učinilac nasilja (ne nužno za dela nasilja u porodici), postojanje zloupotrebe alkohola, droge i/ili problemi u mentalnom zdravlju, registruju kod sedam od deset učinilaca teškog nasilja.

[77] To znači da su učinioci nasilja koji vrše kontrolu partnerke i koji su ljubomorni verovatnije već krivično osuđivani, povređuju žrtvu, imaju probleme zavisnosti od supstanci ili probleme mentalnog zdravlja, prete da će ubiti žrtvu, davili su ili gušili žrtvu, pretili su da će izvršiti samoubistvo, imaju finansijske probleme.

[78] Ovi faktori devet puta češće dovode do ubistva žene nego svi drugi.

U svim situacijama nasilja u partnerskim odnosima i u porodici kada postoje bezbednosni rizici (koji moraju biti utvrđivani u svakom pojedinačnom slučaju), a žrtva nasilja ne oseća strah, profesionalci su dužni da se **rukovode profesionalnim znanjima** i postupaju u skladu sa rizicima, bez obzira na doživljaj žrtve.

Za naš kontekst, uz sve navedene i druge faktore rizika, bilo bi značajno **sistematski proveravati** i da li je učinilac nasilja učestvovao u ratnim dešavanjima, ili postojanje postraumatskog stresnog poremećaja kao posledice učešća na ratištu, na šta ukazuju dosadašnji slučajevi ubistava žena.

Procena opasnosti situacije

Procena **opasnosti situacije (stepena ugroženost žrtve)** se često izražava u kategorijama nizak, srednji i visok. Za procenu se uzimaju pokazatelji koji se odnose na *ponašanje nasilnika, stanje u kojem se nalazi žrtva i stavove i okolnosti okruženja*. Navodi se da procenjenoj ugroženosti:
- **niskog** intenziteta, najčešće odgovaraju **standardne** mere postupanja;
- **srednjeg** intenziteta, najčešće odgovaraju **pojačane** mere zaštite, uz preduzete sve standardne mere;
- **visokog** intenziteta, najčešće odgovaraju **hitne** mere zaštite[79].

Ove se kategorije delimično preklapaju sa stepenom prioriteta postupanja centara za socijalni rad, koji na osnovu utvrđenih okolnosti, definišu tri stepena[80]:

- neodložno – kada postoji akutno nasilje sa neposrednim ugrožavanjem fizičkog i emotivnog integriteta, ili visok rizik da do tog nasilja može doći; tada postupak početne procene počinje odmah, a neodložna intervencija se mora sprovesti što pre, najduže u roku od 24 sata (videti dalje u tekstu);
- hitno – kada je žrtva nasilja u porodici dete, u umerenom riziku od ugrožavanja fizičkog i emotivnog integriteta; početna procena mora početi odmah, a najkasnije u roku od tri dana (72 sata) po prijavi, odnosno saznanju za nasilje u porodici[81];
-redovno – kada podaci ukazuju da su niski rizici od pojave nasilja ili od njegove pojave u bliskoj budućnosti; postupak procene počinje odmah, a najkasnije u roku od pet radnih dana po prijemu, odnosno saznanju za nasilje u porodici.

Iako postoje, terminološke razlike u vezi sa imenovanjem, procenama i postupanjem nadležnih službi treba usaglasiti, kako bi se obezbedila dobra intersektorska i interdisciplinarna saradnja i delovanje.

Treba imati u vidu da su „faktori rizika" i „stepen opasnosti situacije" **dinamične kategorije**, što znači da se moraju proveravati više puta tokom procesa (od prijave do završetka rada na slučaju), jer mogu da se menjaju. Dinamika provere bezbednosnih rizika se *planira i unosi u individualni plan zaštite žrtve* (videti dalje u tekstu). Svaka intervencija (mera i usluga) se dovodi u vezu sa bezbednošću žrtve („da li radnja koju planiraju predstavnici službi doprinosi bezbednosti žene, i na koji način").

[79] Više u: Protokol za postupanje u situacijama nasilja za stručne radnike/ce u centru za socijalni rad, (2006), Autonomni ženski centar, Beogrda
[80] Posebni protokol za centre za socijalni rad – određivanje prioriteta postupanja i stepeni pripriteta postupanja;
[81] U Posebnom protokolu za centre za socijalni radnije navedeno šta je značenje „hitnog" postupka kada je u pitanju žena-žrtva nasilja u partnerskon odnosu ili porodici, pa ostaje nejasno koje okolnosti zahtevaju takvu intervenciju, posebno ako žena nema maloletnu decu.

Koordinirano delovanje - procena bezbednosnih rizika i razmena informacija

Koordinirano delovanje nadležnih službi uključuje razmenu *informacijao proceni bezbednosnih rizika* ili stepena ugroženosti žrtve u svakom pojedinačnom slučaju nasilja. To je od višestruke koristi, jer omogućava da se identifikuju oni rizici koje predstavnici jedne službe nisu u mogućnosti da uvide ili ih nisu svesni, a omogućava i lakšu odluku, u slučaju da se procena svake od službi razlikuje.

Razmena informacija se obavlja **telefonski, pre intersektorskog** sastanka za planiranje intervencija (mera i usluga), a **obavezno** ako bilo koja od službi proceni da postoje visoki rizici za bezbednost žrtve. Razmena informacija o bezbednosti sledi sva **pravila** za razmenu podataka o ličnosti i naročito osetljivim ličnim podacima, uključujući pravila bezbednosti prilikom otkrivanja/obelodanjivanja nasilja.

Profesionalci u svim nadležnim službama, i zajednički, odgovorni su za **upravljanje rizicima**, u skladu sa osnovnim principima zaštite žrtve[82] i odredbama *Konvencije Saveta Evrope* (čl. 51). To podrazumeva obavezu da se primenjuju određene mere u svim fazama rada, istrage i pravosudnih postupaka, kao i tokom pružanja podrške žrtvi nasilja.

Hitna-neodložna intervencija

Bezbednost žrtve nasilja se u hitnom-neodložnom postupku može osigurati:

- **izmeštanjem-udaljavanjem** učinioca nasilja, ili potencijalnog učinioca iz zajedničkog stana/kuće ili iz neposrednog okruženja žrtve nasilja;
- **izmeštanjem** žrtve nasilja ili potencijalne žrtve iz zajedničkog stana/kuće ili iz neposrednog okruženja učinioca ili potencijalnog učinioca nasilja i smeštanjem u bezbedno okruženje.

Koordinirano delovanje – razmena informacija u situaciji hitne-neodložne intervencije

Razmena informacija između policije, javnog tužilaštva i centra za socijani rad (u slučaju seksualnog nasilja odgovarajućih predstavnika/ca **Centra za žrtve sekusalnog nasilja**) je **neodložna i neposredna** – telefonska razmena, zbog čega svaka od nadležnih službi **mora da obezbedi 24-časovnu dostupnost** svog predstavnika, a po mogućstvu specijalizovanog za postupanje u situacijama nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Iz tih razloga je važno da svaka služba ima telefonske brojeve, a po mogućstvu i spisak (i funkcije) specijalizovanih predstavnika iz svih ostalih nadležnih službi.

Koordinirano delovanje -razvijanje bezbednosnog/sigurnosnog plana

Razvijanje bezbednosnog/sigurnosnog plana za žrtvu i njenu decu (ili druge nenasilne članove porodice) predstavlja **neophodnu meru** čiji izostanak može da ugrozi život žene i dece. U zbirnom izveštaju Zaštitnika građana **povodom 14 slučajeva ubistva žena** navodi se da:

- policija nije u svim slučajevima oduzimala oružje od lica prijavljenog za nasilje;
- centar za socijalni rad – organ starateljstva nije sproveo postupak procene rizika, u skladu sa propisanim obavezama.

Sigurnosni/bezbednosni plan pomaže da se poveća bezbednost u slučaju kada žrtva nasilja živi sa nasilnikom u istom prostoru, ili kada je rešila da ga napusti. Za razvijanje bezbednosnog plana nužna *je saradnja službi, primena službenih ovlašćenja i postojanje resursa u zajednici*. Bezbednosni plan obavezno uključuje i mere prema nasilniku. **Sve aktivnosti se organizuju u saradnji svih nadležnih službi, uz aktivno učešće žrtve, a efekti plana zaštite se procenjuju i od strane žrtve.**

[82] *Opšti protokol* – opšti principi zaštite žrtve.

Bezbednosne mere u nadležnosti policije i javnog tužilaštva

Novi ***Zakon o policiji***[83] u pojedinim odredbama na bolji način definiše ovlašćenja policije (čl. 64, Vrste policijskih ovlašćenja). Policijski službenik može **bez naredbe** (i pisanog naloga) **dovesti** lice koje je zatečeno u izvršenju krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti, a radi saslušanja u svojstvu osumnjičenog, u skladu sa *Zakonikom o krivičnom postupku*, kao i lice koje treba zadržati u skladu sa zakonom (čl. 83, ZoP). Policijski službenik može *zadržati* lice u slučaju kada je to drugim zakonom propisano (čl. 86, ZoP). Takođe, policijski službenik može, u skladu sa zakonom, privremeno, *a najduže do osam časova od donošenja odluke*, **ograničiti slobodu kretanja** licu na određenom prostoru ili u objektu, a radi sprečavanja izvršenja krivičnih dela ili prekršaja, pronalaženja i hapšenja učinilaca krivičnih dela ili prekršaja, pronalaženja tragova i predmeta koji mogu poslužiti u krivičnom i prekršajnom postupku. Odluku o ovom ovlašćenju donosi direktor policije ili načelnik policijske uprave, odnosno lice koje oni za to ovlaste. Za ograničenje slobode kretanja duže od osam časova potrebno je odobrenje nadležnog suda (čl. 88, ZoP).

Policijski službenici su dužni da u svim događajima sa elemetima nasilja **oduzmu oružje odmah i bez odlaganja**. Za oduzimanje oružja, kao neodložnu i hitnu meru, *nije potrebna saglasnost, odobrenje niti prethodno izveštavanje nadležnog tužioca*, već se oružje u okviru zakonskih ovlašćenja oduzima odmah u svim prijavama nasilja ili događajima sa indicijom nasilja.Takođe, policijski službenici su ovlašćeni da **utvrđuju prisustvo** alkohola i psihoaktivnih supstanci, bilo kod učinioca, oštećenog ili svedoka nekog događaja.

Policija može **uhapsiti** lice koje je je zatečeno pri izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti (čl. 292 ZKP), ako postoji jedan ili više razloga za određivanje pritvora (predviđenih čl. 211 ZKP-a), a dužna je da bez odlaganja to lice sprovede nadležnom javnom tužiocu i preda izveštaj o razlozima i o vremenu hapšenja (čl. 291, ZKP).

Zakonik o krivičnom postupku[84] definiše više mera koje se mogu preduzeti prema okrivljenom a u cilju nesmetanog vođenja krivičnog postupka, između ostalog i pritvor (čl. 188, ZKP), koji se može odrediti **protiv** lica za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo, pod uslovima koje definiše zakon (čl. 211, ZKP). O određivanju pritvora odlučuje sud na predlog javnog tužioca, u skladu sa zakonom (čl. 212, ZKP). Pritvor u istrazi može se odrediti, produžiti ili ukinuti rešenjem sudije za prethodni postupak ili veća (čl. 214, ZKP). Lice može biti uhapšeno i ukoliko je zatečeno pri izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti (čl. 292 ZKP).

[83] *Zakon o policiji*, „Sl. glasnik RS“, br. 6/2016.
[84] *Zakonik o krivičnom postupku*, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Hitne mere zaštite

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – Hitne mere – **član 17** [85]

Ako posle provene rizika ustanovi neposrednu opasnost od nasilja u porodici, nadležni policijski službenik donosi naređenje kojim izriče hitnu meru učiniocu koji je doveden u nadležnu organizacionu jedinicu policije (član 15. stav 1).

Hitne mere su: mera privremenog udaljenja učinioca iz stana i mera privremene zabrane učiniocu da kontaktira žrtvu nasilja i prilazi joj.

Naređenjem mogu da se izreknu obe hitne mere.

Naređenje sadrži: naziv organa koji ga donosi, podatke o licu kome se izriče hitna mera, vrstu hitne mere koja se izriče i njeno trajanje, dan i čas izricanja hitne mere i obavezu lica kome je izrečena hitna mera da se po njenom isteku javi policijskom službeniku koji je izrekao.

Naređenje se uručuje licu kome je hitna mera izrečena. Ako ono odbije prijem naređenja, nadležni policijski službenik sastavlja o tome belešku, čime se smatra da je naređenje uručeno.

Nadležni policijski službenik dostavlja naređenje, odmah posle njegovog uručenja, osnovnom javnom tužiocu na čijem području se nalazi prebivalište, odnosno boravište žrtve, centru za socijalni rad i grupi za koordinaciju i saradnju, a žrtva nasilja pismeno se obaveštava o vrsti hitne mere koja je izrečena.

Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, po prvi put se u naš pravni sistem uvode **hitne mere zaštite**. Pored mera porodičnopravne zaštite, ovim merama se nastoji unaprediti sistem zaštite od nasilja u porodici na taj način što će se žrtvama pružiti **trenutna zaštita**, *od mah po prijavljivanju ili otkrivanju nasilja u porodici*. To je do sada bilo moguće samo u slučajevima kada je učinjeno delo bilo kvalifikovano kao krivično delo i kada je učiniocu, po odluci javnog tužioca, bilo određeno *zadržavanje u policiji*[86]. Praksa je ukazala na potrebu za efikasnijim vidom zaštite, kao što su hitne mere zaštite, a sa ciljem da se na jedinstveni način uredi organizacija i postupanje državnih i drugih organa radi delotvornog sprečavanja nasilja u porodici, kao i radi blagovremene i efikasne zaštite žrtava nasilja u porodici.

Imajući u vidu da se nasilje u porodici najčešće prijavljuje policiji, čiji je primarni zadatak da zaustavi i spreči svako ponašanje kojim se povređuje ili ugrožava telesni integritet i narušava bezbednost građana, za određivanje hitnih mera zaštite utvrđena je nadležnost policije, prema mestu izvršenja nasilja. Naime, u slučaju prijavljivanja ili postojanja neposredne opasnosti od ponavljanja bilo kog oblika nasilja u kome su učesnici članovi porodice, policijski službenik koji je primio informaciju dužan je da o tome odmah obavesti nadležnog policijskog službenika za sprečavanje nasilja u porodici, ovlašćenog za izricanje hitnih mera zaštite (Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, čl. 14, st. 1). Takođe, ovlašćen je da učinioca odmah sprovede u policijsku stanicu, kako bi se prema njemu sproveo dalji postupak (čl. 14. st. 1), a radi čega učinilac može biti zadržan najduže do osam časova (čl. 14. st. 2).

[85] Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

[86] Kako je u praksi ovih slučajeva malo, žrtve su najčešće ostajale bez ikakve zaštite nakon prijavljivanja učinioca nasilja, pogotovo što su se veoma retko od strane nadležnih državnih organa (javnog tužioca i centra za socijalni rad) pokretali postupci za određivanje mera porodičnopravne zaštite, koje su upravo namenjene hitnoj zaštiti žrtve. Međutim, čak i u onim situacijama kada su pokretani postupci za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, oni su veoma često dugo trajali, čime se gubila svrha njihovog pokretanja, a žrtva je opet ostajala uskraćena za brzu i efikasnu zaštitu.

Obaveza nadležnog policijskog službenika je da odmah sprovede sve potrebne provere (čl. 15), koje podrazumevaju obavljanje razgovora sa učiniocem (izjašnjavanje o svim bitnim činjenicama), žrtvom, svedocima, prikupljanje medicinske dokumentacije o zadobijenim povredama žrtve, provera da li učinilac ima oružje, proveru njegove kriminalističke, kaznene i prekršajne evidencije, proveru da li su prema učiniocu na snazi neke od mera krivičnopravne ili porodičnopravne zaštite ili hitnih mera zaštite, te da li su u toku neki od sudskih postupaka, kao i sve druge potrebne provere činjenica koje ukazuju na moguću opasnost od vršenja nasilja u porodici[87].

Na osnovu sprovedenih provera i utvrđenih činjenica vrši se procena rizika neposredne opasnosti, koja podrazumeva postojanje sumnje da je izvršeno nasilje u porodici ili postojanje neposredne opasnosti od nasilja u porodici[88], u kom slučaju će nadležni policijski službenik odmah doneti naredbu kojom se prema učiniocu **izriču hitne mere** (čl. 17), i to:
- mera privremenog udaljenja učinioca iz stana i
- mera privremene zabrane učiniocu prilalska i kontaktiranja sa žrtvom.

Ove mere traju 48 sati od časa određivanja (čl. 21. st. 1). Kako bi se obezbedila hitnost mera i kontinuitet u njihovom trajanju, naredba se uručuje učiniocu odmah po izricanju (čl. 17. st. 5), a učinilac protiv navedene naredbe nema pravo prigovora niti žalbe, čime je žrtvi obezbeđena neprekidna zaštita tokom svih 48 časova. Ako učinilac odbije prijem naređenja, nadležni policijski službenik sastavlja o tome belešku, čime se smatra da je naređenje uručeno (čl. 17. st. 5).

O izvršenoj proceni rizika i o izrečenim hitnim merama zaštite nadležni policijski službenik je dužan da odmah obavesti nadležnog javnog tužioca na čijem području se nalazi prebivališt, odnosno boravište žrtve, centru za socijalni rad i grupi za koordinaciju i saradnju, a žrtva nasilja pismeno se obaveštava o vrsti hitne mere koja je izrečena (čl. 17. st. 6). Hitne mere zaštite mogu se po predlogu javnog tužioca produžiti od strane suda za 30 dana. Naime, nakon prijema obaveštenja, procene rizika i naredbe kojom su izrečene hitne mere zaštite, javni tužilac ima dalju obavezu da u roku od 24 časa, dakle pre isteka hitnih mera zaštite, razmotri obaveštenje o događaju i procenu rizika i potom proceni da li postoji neposredna opasnost od nasilja u porodici, pa ukoliko utvrdi da postoji, dužan je da nadležnom sudu podnese predlog za produženje hitnih mera zaštite.

Stvarna i mesna nadležnost **suda** za produženje hitnih mera zaštite, određuje se prema odredbama **Porodičnog zakona**[89] koje uređuju postupak za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici. To znači da će za produženje hitnih mera zaštite biti nadležan osnovni sud prema mestu prebivališta ili boravištu žrtve porodičnog nasilja.

[87] Zakon predviđa i obavezu da se učinilac nasilja pouči i da mu se omogući kontakt i korišćenje usluga branioca i pravne pomoći u skladu sa Ustavom i zakonima RS (čl. 14. st. 3).
[88] Zakon predviđa mogućnost da nadležni policijski službenik primeni procenu riziaka odmah po prijemu obaveštenja od policijskog službanika, u slučaju da učinilac nije doveden u nadležnu organizacionu jedinicu policije (čl. 15. st. 2), kao i da, po potrebi, može da zatraži mišljenej centra za socijalni rad (čl. 15. st. 3)
[89] Porodični zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 – dr.zakon i 6/2015.

Za određivanje hitnih mera zaštite **nije neophodno** da se u radnjama učinioca stiču i obeležja krivičnog dela nasilje u porodici iz člana 194 ***Krivičnog zakonika***[90], niti nekog drugog krivičnog dela, jer se hitne mere zaštite *mogu izreći i kada samo postoji opasnost od izvršenja nasiljau porodici*. Ali, ukoliko bi u radnjama učinioca bilo elemenata krivičnog dela, moguća je situacija da u pogledu krivičnog gonjenja *postupa tužilaštvo koje bi inače bilo nadležno prema mestu izvršenju krivičnog dela*, dok bi bi u pogledu produženja hitnih mera zaštite postupalo drugo mesno nadležno tužilaštvo ukoliko, u mestu gde je izvršeno krivično delo, žrtva nema prbivalište ili boravište, već na području drugog mesno nadležnog suda odnosno tužilaštva. U takvoj situaciji *neophodno je uspostaviti međusobno informisanje i dostavljanje odluka* između nadležnih javnih tužilaštava, kako bi se u svakom trenutku raspolagalo svim relevantnim podacima koji su od značaja za pružanje adekvatne i efikasne zaštite žrtvi nasilja u porodici.

Specifičnost postupka za *produženje* hitnih mera zaštite ogleda se u tome što se sprovodi *samo na osnovu priložene dokumentacije*, dakle **bez prisustva** javnog tužioca kao podnosioca predloga i **bez saslušanja** lica prema kome je predloženo produženje hitnih mera (čl. 19. st. 2 i 3), čime je obezbeđena maksimalna hitnost u postupanju suda, a time i efikasnost u hitnim merama zaštite. Naime, javni tužilac uz predlog za produženje hitnih mera zaštite dostavlja sudu sve one dokaze koji su prikupljeni od strane policije, kao i procenu rizika, kako bi sud na osnovu priložene dokumentacije utvrdio postojanje neposredne opasnosti od nasilja u porodici, što je uslov za donošenje rešenja kojim se produžavaju hitne mere zaštite za još 30 dana.

Dakle, kao i za određivanje, tako i za produženje hitnih mera zaštite nije neophodno da se u konkretnom slučaju nasilje u porodici dogodilo, već je dovoljno da samo postoji neposredna opasnost od nasilja u porodici, jer je osnovna svrha ovih mera preventivno delovanje, odnosno otklanjanje rizika i sprečavanje da do nasilja dođe. Odluku o produženju hitnih mera zaštite donosi sudija pojedinac i to u roku od 24 časa od podnošenja predloga (čl. 19. st. 3), ali u Zakonu nije precizirano kome se sve dostavlja rešenje. Iz praktičnih razloga sudija bi o rešenju trebalo odmah da obavesti javnog tužioca i nadležnog policijskog službenika koji bi trebalo da ima dalju obavezu da o donetoj odluci odmah obavesti lice prema kome je sud odredio hitnu meru. To omogućava da navedeno lice ima saznanje da su hitne mere i dalje na snazi, kao i da u roku od 3 dana može da podnese žalbu protiv navedenog rešenja (čl. 20). Time se ne bi odložilo dejstvo hitnih mera, jer žalba ne odlaže izvršenje rešenja kojim su hitne mere produžene. O rešenju o predlogu hitne mere trebalo bi da bude obaveštena i žrtva nasilja, ali ni to nije predviđeno Zakonom.

O izjavljenoj žalbi odlučuje veće od trojice sudija istog suda u roku od 3 dana od dana dostavljanja žalbe. Prema tome, kao i postupak za određivanje hitnih mera zaštite, tako je i sudski postupak za njihovo produženje maksimalno pojednostavljen i naročito hitan, kako bi se u punoj meri ostvarila svrha određivanja hitnih mera, a to je efikasna i delotvorna zaštita žrtava nasilja u porodici.

Važno upozorenje - Treba imati u vidu da mere izmeštanja-udaljavanja nasilnika (ili izmeštanje žrtve nasilja kod srodnika i prijatelja) u nekim situacijama **nisu dovoljne** (odgovarajuće), odnosno ne garantuju bezbednost žrtve od teškog nasilja ili ubistva. Zbog toga, policija, centar za socijalni rad i javno tužilaštvo bi trebalo posebnu pažnju da obrate **proceni da li će** hitne mere zaštite biti odgovarajuća bezbednosna intervencija u svakom konkretnom slučaju nasilja prema ženi i nasilja u porodici.

Istorijski, hitne mere zaštite prvi put su zakonski regulisane u Austriji (1997. godine), kao samostalno policijsko ovlašćenje, od kada su postale uobičajen način postupanja u desetini evropskih država. Zbog pozitivnim efekata u zaštiti žrtve, ove su mere uključene i u *Konvenciju Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici* (čl. 52), na koji način su države obavezane da ih uvedu u svoj zakonodavni sistem. Međutim, povodom slučajeva ubistva dve žene kojima su u Austriji

[90] *Krivični zakonik*, „Sl. glasnik RS", br. 85/2015, 88/2005 – ispr., 107/2015 – ispr., 72/2009, 111/2019, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

dodeljene hitne mere zaštite, *Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena*, uvažavajući postignuto, preporučio je Austriji da ojača primenu i sprovođenje ovih mera usklađeno sa odgovarajućim odredbama krivičnog zakonodavstva. **Naime, u situacijama visokog rizika od teškog nasilja ili ubistva, hitne mere zaštite nisu delotvorne, jer ne sprečavaju učinioca da ih prekrši i izvrši svoju nameru**.

Stoga, kada ove mere postanu deo redovne prakse u našem kontekstu, od presudnog značaja će biti *da se valjano utvrde bezbednosni rizici i preduzmu odgovarajuće mere,* što u određenim slučajevima jeste udaljavanje učinioca, zabrana pristupa i kontakta sa žrtvom. U slučajevima visokog rizika po bezbednost žrtve, uključujući i procenu da se učinilac neće pridržavati hitnih mera zaštite ili porodičnopravnih mera zaštite od nasilja, **moraju biti primenjene druge mere** (dovođenje, zadržavanje i pritvor učinioca nasilja), koje obezbeđuju izvesniju sigurnost žrtve.

Neodložna intervencija u nadležnosti centra za socijalni rad[91]

Centar za socijalni rad je dužan da pruži *neposredno i u saradnji sa drugim službama* (policijom, zdravstvenom ustanovom, Centrom za žrtve seksualnog nasilja i drugim) uslugu **neodložne intervencije** žrtvi nasilja u porodici, kada je potrebno preduzeti mere za osiguranje bezbednosti i zaštite zdravlja, odnosno kada postoje opravdani razlozi da bi nepreduzimanje hitnih mera i usluga iz nadležnosti tog organa dovelo do ugrožavanja života, zdravlja i razvoja žrtve nasilja. Neodložna intervencija se mora realizovati **odmah**, ali najkasnije u roku od 24 sata, što znači da se **mora obezbediti 24-časovna dostupnost** stručnih radnika za postupanje, bez obzirana to kojoj instituciji je prijava za nasilje u porodici podneta.

U slučaju visokog rizika po bezbednost žrtve institucije **razmenjuju informacije telefonom** (ne saziva se sastanak za planiranje mera zaštite, odnosno konferencija slučaja). Centar za socijalni rad će odmah (telefonom) obavestiti policiju ili javno tužilaštvo, a u roku od 24 sata će dostaviti i pisano obaveštenje.

Neodložna intervencija primarno treba **da obezbedi**:

- fizičku i emotivnu bezbednost žrtve nasilja,
- zdravstvenu zaštitu (i saniranje posledica ako je do nasilja došlo),
- egzistencijalne uslove za život žrtve i članova njene porodice[92].

Sigurne kuće[93]

U praksi, neodložna intervencija centra za socijalni rad najčešće znači izmeštanje žene i dece iz kuće/stana i smeštanje u "sigurnu kuću" (specijalizovano prihvatilište za žene i decu žrtve nasilja, koje ispunjava odgovarajuće bezbednosne standarde). U situaciji kada žrtva mora da izađe iz kuće/stana bitno je da se obezbedi da ona povede sa sobom decu (bez obzira na njihov uzrast i pol), da se prilikom smeštanja deca ne razdvajaju od majke (jer ih to dodatno traumatizuje), kao i da se braća i sestre ne razdvajaju međusobno.

[91] *Usluge neodložne intervencije* predviđene su Zakonom o socijalnoj zaštiti, čl.56 (3. Stav: „Usluge neodložne intervencije obezbeđuje Republika Srbija, odnosno autonomna pokrajina").Takođe, i *Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada u centrima za socijalni rad*, u čl. 40 – Dostupnost usluga, nalaže organizzaciju rada u CSR kojom se može obezbediti dostupnost usluga neodložne intervencije 24 sati, dežurstvom ili uvođenjem pripravnosti (dostupnost putem telefona), o čemu odluke donosi direktor centra (čl. 51 ovog Pravilnika određuje uslugu neodložne intervencije).

[92] *Posebni protokol za socijalne radnike* - neodložna intervencija.

[93] Korisne informacije daje internet portal **Sigurna kuća**, mada one nisu potpune.

Ako je žena iz kuće/stana izašla bez posredovanja službi (centra za socijalni rad i policije) nužno je obezbediti (asistenciju) **da preuzme decu i svoje lične stvari**. Sigurna kuća mora biti **dostupna** žrtvi nasilja u skladu sa njenom procenom rizika i potrebom za bezbednosti, bez dodatnih uslova, što bi trebalo da znači bez dodatnih uslova od strane centra za socijalni rad, kao organa koji upućuje na ovu vrstu usluge[94].

Treba imati u vidu da žrtva nasilja **ima pravo** na zaštitu bezbednosti, svoje i bezbednosti dece, u svim okolnostima, ali da *ne mora da prihvati uslugu smeštanja u sigurnu kuću*, ili drugu vrstu prihvatilišta. Predstavnici nadležnih službi su odgovorni da pruže zaštitu od nasilja intervencijama koje sprečavaju učinioca nasilja da ga čini, preti ili ponavlja.

Mere zaštite od nasilja u porodici

Porodični zakon omogućava preventivnu i hitnu zaštitu žrtava nasilja u porodici izricanjem odgovarajućih *mera prema nasilniku*. Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više sledećih mera zaštite od nasilja u porodici (čl. 198 PZ):

1. zabranu daljeg uznemiravanja člana porodice;
2. zabranu pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;
3. zabranu približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;
4. izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
5. izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti.

Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici **pokreće se tužbom** koja se podnosi nadležnom osnovnom sudu, prema mestu prebivališta, odnosno boravištu člana porodice prema kome je nasilje izvršeno. Tužbu za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, kao i za produženje mera zaštite, mogu podneti, pored član porodice prema kome je nasilje izvršeno, odnosno njegov zakonski zastupnik, **javni tužilac i nadležni centar za socijalni rad** (videti detaljno dalje u tekstu).

Zaštitne mere u prekršajnom postupku

U skladu sa procenom, kvalifikovanje dela kao prekršaj stvara mogućnosti preduzimanja odredbi ***Zakona o prekršajima***[95], na prvom mestu **privođenje** učinioca prekršaja i **zadržavanje** učinioca prekršaja koji je zatečen u vršenju prekršaja i kada postoji opasnost da će nastaviti sa vršenjem prekršaja.Ovakvo zadržavanje može trajati **najduže 24 sata**.

U ovim situacijama je **neophodna i mora biti predložena primena zaštitnih mera** u okviru zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Tu se pre svega misli na zaštitnu meru **zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja** (čl. 61), koja se izriče uz kaznu ili opomenu, ali i samostalno, kada sankcija nije određena, ako je takva mogućnost propisana, radi sprečavanja učinioca da ponovi prekršaj ili da nastavi sa ugrožavanjem oštećene (videti detaljnije dalje u tekstu).

[94] Ovo je u skladu sa odredbama *Konvencije Saveta Evrope* (čl. 23), ali nije slučaj kod nas, što bi moralo da bude izmenjeno (naime, u našem kontekstu **ne postoji specijalizovani pravilnik** koji definiše standarde za privremeni smeštaj žrtve nasilja u porodici, što bi uključilo i odgovarajuće bezbednosne standarde, kao i standarde za ostale vrste podrške na koje žrtve nasilja imaju pravo).

[95] *Zakon o prekršajima*, „Sl. glasnik RS", br.65/2013 i 13/2016.

Zdravstvene ustanove i bezbednost žrtve

Predstavnici zdravstvenih ustanova nemaju kompetencije i resurse za razvijanje bezbednosnog plana, zbog čega je nužno da nakon utvrđivanja postojanja bezbednosnih rizika *provere* da li žena ima gde da ode, pozovu policiju ili centar za socijalni rad, informišu o postojanju "sigurnih kuća", daju ženi brojeve telefona i adrese službi koje pružaju zaštitu, podrže ženu da se bavi pitanjima svoje bezbednosti, bez obzira da li živi sa nasilnikom u istoj kući/stanu, planira ili ga je napustila[96]. U situacijama visokog rizika za bezbednost žrtve i kada postoji obaveza prijavljivanja nasilja, zdravstveni radnici će nasilja prijaviti policiji ili nadležnom javnom tužilaštvu, u skladu sa zakonom (videti ranije opisano).

Specijalizovane ženske organizacije za podršku žrtvama i bezbednost žrtve

Specijalizovane ženske organizacije pružaju pomoć svim ženama da razmotre svoju bezbednosnu situaciju i **sačine individualni sigurnosni plan**, koji sadrži konkretne preporuke o tome šta treba pripremiti i preduzeti ako žena živi sa nasilnikom u istoj kući/stanu, ako zbog eskalacije nasilja mora hitno da napusti kuću/stan, ili kada je rešila da napusti nasilnog partnera, naročito u prvim danima i mesecima nakon napuštanja.

3. EVIDENTIRANJE I PRAĆENJE POSTUPANJA

Beleženje, odnosno evidentiranje podataka o slučaju nasilja, uključeno je u **sve faze rada**, od identifikovanja (prijave, prepoznavanja ili otkrivanja) nasilja do praćenja efekata zaštite.

Od suštinske je važnosti da informacije koje se evidentiraju (a posebno one u dokumentaciji) odražavaju *iskustvo žene* koja je pretrpela nasilje, uključujući i decu i druge članove porodice koji su mu svedočili, a ne da budu transformisana prema tumačenjima profesionalaca i usklađivane sa „uobičajenim jezičkim formama" koje koriste različite službe.

Takođe, od suštinske je važnosti da informacije o žrtvama koje se prikupljaju i beleže budu **sigurne i poverljive**, jer to utiče na bezbednost žrtve.

Sistematsko i odgovarajuće prikupljanje i evidentiranje podataka o nasilju prema ženama i nasilju u porodici predstavlja **bitnu komponentu** efikasnog kreiranja politike u oblasti prevencije i sprečavanja svih oblika nasilja prema ženama[97], kao i efikasne koordinacije i saradnje između nadležnih službi u planiranju i sprovođenju odgovarajućih mera i usluga zaštite. Međutim, **u Srbiji do sada nije uspostavljena jedinstvena i centralna administrativna evidencija** o nasilju prema ženama i nasilju u porodici, koja bi omogućila da se: slučaj, odnosno žrtva, prate od početka do kraja procesa; razmeni i koordinira tok informacija između službi (što bi smanjilo „gubitak" informacija i omogućilo usaglašavanje postupaka); nadgleda da li profesionalci primenjuju postupke i procedure propisane zakonom ili podzakonskim aktima.

[96] Posebni protokol za zdravstvene radnike – razvijanje bezbednosnog plana.
[97] Konvencija Saveta Evrope, čl. 11

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – Evidencija, **član 32** [98]

Zakon je predvideo da nadležna policijska uprava vodi evidenciju o prijavljenim slučajevima nasilja u porodici i o izricanju i izvršenju hitnih mera i izvršenju mera zaštite od nasilja u porodici (taksativno su navedeni podaci koje sadrži ova evidencija).

Evidencija osnovnog suda sadrži podatke o predlozima za produženje hitnih mera (taksativno navedeno koje) i podatke o određenim merama zaštite od nasilja u porodici (takođe, navedeno koje).

Osnovno javno tužilaštvo void evidenciju o predlozima za produženje hitnih mera i zahtevima za određenje mera zaštite od nasilja u porodici (naveden je sadržaj podataka).

Nadležni centar za socijalni rad void evidenciju o primeni individualnih planova zaštite i podrške žrtvi (naveden je sadržaj evidencije).

Evidencija navedenih službi void se u elektronskom obliku i čini Centralnu evidenciju o slučajevima nasilja u porodici, koju vodi Republičko javno tužilaštvo, a koja se čuva deset godina i posle toga briše. Zakon definiše i ko ima pravo pristupa kom delu evidencije, obavezu zaštite ličnih podataka, u skladu sa zakonom koji uređuje tu oblast, kao i to da za prikupljanje podataka sadržanih u evidenciji nije potreban pristanak lica na koje se podaci odnose.

Treba primetiti da je zakonsko određenje vrste i sadržaja podataka koji se prikupljaju i evidentiraju u nadležnim institucijama i Centralnoj evidenciji uzak, odnosno da ne omogućava sveobuhvatno sagledanje pojave.

Ranije predloženi Model administrativne baze podataka[99] koji obuhvatao je dve komponente: (a) jedinstvenu evidenciju o nasilju u porodici u svakoj od nadležnih službi, i (b) zajedničku (centralnu) evidenciju o nasilju u porodici, koje sadržei 4 grupe standardnih podataka:

[98] Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

[99] Koji je predložila Radne grupe Pokrajinskg sekteratijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova i Autonomnog ženskog centra, 2010. godine;

(a) **podatke o akterima:**
-o službi koja registruje/prijavljuje nasilje,
- o licu koje je izloženo nasilju (uključujući i imena drugih lica koji su prisustvovala nasilnom događaju, odnosno „svedoke nasilja"),
- o licu koje je prijavljeno za nasilje;
(b) **podatke o događaju:**
- o vrsti nasilja(naziv kategorije i bihejvioralno definisani najčešći oblici nasilja prema ženama u porodičnom kontekstu),
- trajanju nasilja,
- procenu rizika na dva nivoa,
- kratak opis događaja;
(c) **podatke o intervencijama službe** (specifično za sve službe)
(d) **podatke o (krajnjem) ishodu slučaja**.

Ovaj predlog evidencije predstavlja dobru osnovu za uključivanje podataka o svim vrstama nasilja prema ženama i drugim žrtvama (ne samo o nasilju u porodici), u skladu sa standardima Konvencije Saveta Evrope.

Evidentiranje podataka

Svaka služba je nadležna za evidentiranje nasilja u skladu sa odgovarajućim zakonom i pravilima službe.

Važno je naglasiti ulogu policije, koja je **dužna da sve prijave** nasilja u porodici (i kada prvobitno nema elemenata za procesuiranje) **zavede**, sačini neophodne službene akte i na osnovu njih formira predmet. Ovakav pristup omogućava da se svi slučajevi prijave nasilja razmatraju na sastanku (a ne samo oni koji su već rezultirali podnošenjem odgovarajućih prijava i preduzimanjem mera prema učiniocu). Iskustvo potvrđuje da se tek na sastanku, razmenom informacija, utvrdi da postoji visok stepen ugroženosti žrtve i kod događaja koji nisu evidentirani kao nasilje, već samo raprava/svađa.

Ista bi preporuka trebalo da važi i za profesionalce u centru za socijalni rad i zdravstvenim ustanovama, jer analiza najčešći propusta u postupanju u zaštiti od nasilja u porodici (uključujući i smrtne ishode) često pokazuje da nadležne institucije **nisu prepoznale i utvrdile** da se radi o nasilju, a pošto **nisu međusobno razmenile informacije**, nisu mogle doneti ispravne odluke o postupanju[100].

Praćenje postupanja

Praćenje postupanjapodrazumeva **sistematično i redovno prikupljanje** odgovarajućih podataka i informacija s ciljem da se što objektivnije sagleda određena situacija. Ono se odnosi na praćenje realizacije individualnih planova mera zaštite i usluga podrške. Na sastancima se **uvek dogovara i način praćenja realizacije plana**, međusobno obaveštavanje i razmena informacija između svih učesnika koji su neposredno zaduženi za realizaciju plana. Obaveštavanje može da se vrši telefonskim putem, pisano (imejlom, faksom) ili ličnim kontaktima članova, uključujući i praćenje na redovnim sastancima.

Na redovnim sastancima, pored razmatranja novih slučajeva nasilja, uvek se deo vremena rezerviše za osvrt na aktuelne slučejeve, za koje su izrađeni individualni planovi mera i usluga. Tom prilikom svi učesnici procenjuju realizaciju preduzetog, razmenjuju aktuelne informacije o postupcima koji su pokrenuti i njihovim ishodima, o potrebama žrtve, i na bazi ovih podataka **revidiraju planove**, ukoliko postoji potreba za tim.

[100] Zaštitnik građana, Sistemske preporuke, del.br.28582, od 27.07.2016.

U proces praćenja **nužno je uključiti žrtvu** nasilja, kao i decu i druge članove porodice, koji bi mogli da daju korisne informacije za procenu efekata planiranih i preduzetih mera i usluga.

Praćenje je **kontinuiran proces** i mora biti **dokumentovan** u skladu sa pravilima svake od službi.

Praćenje u centru za socijalni rad

Obaveza praćenja korisnika socijalnih usloga je regulisana *Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada u centru za socijalni rad*, i to u čl. 76 – *Kontakt sa korisnikom tokom rada na slučaju*, čl. 77 – *Ponovni pregled i evaluacija planova pružanja usluga korinicima i rada na slučaju*, čl. 78 – *Ponovni pregled*, članovima 79-81, kojima se reguliše učešće korisnika, način i sadržaj ponovnog pregleda, čl. 82 – *Vanredni ponovni pregled i evaluacija*. Dakle, obaveza praćenja u CSR postoji do završetka rada sa korisnikom (čl. 83).

Obaveza pračenje *svih slučajeva nasilja prema ženama i nasilja u porodici* je dodatno regulisana Naredbom nadležnog ministaratva[101], kojom se nalaže svim direktorima CSR u Srbiji da **svakog 1.i 15. u mesecu pisanim putem** o svim prijavljenim slučajevima nasilja i preduzetim merama intervencije obaveštavaju Republički zavod za socijalnu zaštitu, odnosno Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu prema posebnom upitniku koji će sačiniti stručne službe zavoda. Zavodi su u obavezi da pružaju eksternu suprevizijsku podršku centrima za socijalni rad. **Jednom mesečno** (do svakog 1. u mesecu) Republički zavod će nadležnom ministarvu, Sektoru za brigu o porodici i socijalnu zaštitu, a Pokrajinski zavod će Pokrajinskom sekretarijatu za socijalnu politiku, demografiju I rodnu ravnopravnost, dostavljati **statistički izveštaj** o postupanju CSR u svim prijavljenim slučajevima nasilja u porodici i predloge za izvršenje nadzora nad stručnim radom u konkretnom CSR, odnosno pojedinačnog stručnjaka ili tima[102].Republički zavod za socijalnu zaštitu je u obavezi da zbirni izveštaj o postupanju CSR u svim slučajevima nasilja u porodici, uključujući prijavljene slučajeve za nadzor rada, dostavlja Sektoru za brigu o porodici i socijalnu zaštitu, svakog prvog u mesecu, za prethodni mesec.

Iako Porodični zakon nalaže da evidenciju o merama zaštite vodi CSR, ne postoji eksplicitna obaveza ovog organa da prati da li se izrečene zabrane poštuju, niti da radi sa članovima porodice u period dok traju mere zaštite. Parnični sud je **dužan** da svaku presudu dostavi nadležnom organu starateljstva (prema mestu prebivališta ili boravišta, kako žrtve nasilja tako i učiniocu prema kome su izrečene mere zaštite). Međutim zakon ne precizira da li se dostavljaju prvostepene presude bez obzira da li su postale *pravnosnažne ili ne*, što dovodi do neujednačene prakse sudova u Srbiji. Imajući u vidu da se mere zaštite mogu doneti i u formi *Rešenja o privremenoj meri*, trebalo bi ustanoviti da sudovi odluke o merama zaštite dostavljaju *odmah po donošenju* nadležnom organu starateljstva, koji kao institucija vodi evidenciju o svim izrečenim merama porodičnopravne zaštite od nasilja, ali i policiji na čijem području žrtva ima prebivalište, a sve u cilju najbolje zaštite žrtava, iako ovakva obaveza sudova nije ustanovljena. Sud **nije obavezan** da presudu dostavi žrtvi ukoliko je tužbu podneo javni tužilac ili organ starateljstva, iako bi bilo logično da žrtva bude direktno obaveštena o tome da joj je pružena zaštita. **Sa druge strane ne bi trebalo da postoje prepreke** da javni tužilac ili centar za socijalni rad, kada je po njihovoj tužbi vođen postupak, dostave primerak presude i žrtvi nasilja u čiju korist su izrečene mere zaštite od nasilja u porodici.

[101] Nalog br. 551-00-00385/2016-14 (od 3.8.2016. godine)..
[102] Nalog nalaže i da direktori preduzmu odgovarajuće mere prema stručnjacima koji ne postupaju u skladu sa obavezama.

4. UTVRĐIVANJE I DOKUMENTOVANJE NASILJA

Cilj utvrđivanja nasilja je da se **ustanovi** šta se desilo (u aktuelnom događaju) i da se utvrde karakteristike nasilja. To uključuje i informacije o prethodnim događajima, trajanju nasilja, specifičnim taktikama nasilja, efektima i posledicama nasilja. Procesom utvrđivanja *prikupljaju se dokazi*, koji moraju biti tačni, pouzdani i verodostojni podaci o nasilju, a na osnovu tih podataka se planiraju intervencije, odnosno mere zaštite i usluge podrške za žrtvu.

Cilj dokumentovanja nasilja je da se **sačine izveštaji** koji sadrže kvalitetne, tačne i pouzdane informacije (podatke) o događaju, njegovoj istoriji i posledicama.

Prikupljanje informacija i procena o slučaju nasilja je težak i osetljiv zadatak, specifičan za svaku službu. On zavisi od mnogih faktora: od izvora informacija, količine detalja, odsustva ili prisustva protivrečnosti u podacima, odsustva ili prisustva elemenata koji potvrđuju ili osporavaju navode, stepena do koga informacija ukazuje na obrazac ustaljene prakse, starosti informacija i slično.

Da bi se *povećala pouzdanost* informacija nužno je da se dobro upoznaju izvori informacija, da se postave precizna, jasna i detaljna pitanja, da se pažljivo posmatraju i beleže ponašanje i izgled žrtve, učinioca i drugih aktera. Istovremeno, za sve profesionalce je važno da imaju u vidu i *uticaj vlastitog prosuđivanja* o iskazu žrtve i drugim podacima.

Nedoslednost u podacima koji se dobijaju od žrtve ne mora nužno da znači da je navod netačan (lažan). Ona često nastaje kao posledica zbunjenosti, problema sa razumevanjem pitanja, sa prisećanjem konkretnih događaja i vremena dešavanja, usled uzbuđenosti ili emocija zbog oživljavanja traumatskih iskustava ili zbog drugih razloga.

Smatra se da postojanje **standardnog spiska pitanja** (formulara) koja usmeravaju na tip i vrstu podataka koje je nužno prikupiti (i evidentirati) može znatno da pomoge i olakša ovaj proces. Ovakva vrsta formulara u našem kontekstu postoji jedino u zdravstvenom sistemu[103], a mogla bi biti uspostavljena i drugim nadležnim službama[104]. Propisani standardi za prikupljanje podataka mogli bi i da smanje nepotrebna ponavljanja i preklapanja u ispitivanju, koja izlažu žrtvu dodatnom traumatskom iskustvu.

U procesu utvrđivanja i dokumentovanja (kao i evidentiranja) nasilja važno je da profesionalci iz nadležnih službi koji razmenjuju informacije i međusobno sarađuju imaju svest o tome da iste reči mogu imati različita značenja u različitim profesijama, te je dobro **što konkretnije opisivati** radnje i posledice, kako bi se omogućilo lakše razumevanje.

Pored iskaza žrtve, važno je da se obezbedi **potkrepljujuća dokumentacija**: uviđaj lica mesta i osoba, izjave svedoka, lekarska dokumenta, psihološke i druge stručne procene, dokumentacija službi o ranijim prijavama događaja i prethodnim intervencijama, svedočenja profesionalaca i slično. To predstavlja osnovu tužilačke politike „neodustajanja" (*no-drop policy*) i traži više angažovanja policije i istražnih organa.

---

[103] *Posebni protokol za zdrsvatvene ustanove* - obrazac za evidentiranje i dokumentovanje nasilja: zdravstveni radnici se ohrabruju da popunjavaju obrazac zbog njegovog velikog sudsko-medicinskog značaja; treba imati u vidu da kopiju ovog dokumenta treba da ima i žrtva, osim u slučaju da bi to za nju bio rizik od nasilja.

[104] Intersektorski timovi bi mogli da usaglase „liste obaveznih pitanja" za utvrđivanje i dokumentovanje nasilja, specifične za svaku postupajuću službu i/ili disciplinu.

Ne treba zaboraviti da **razgovor o traumatskim iskustvima** može kod žrtve da prouzrokuje različite reakcije i, mada može imati terapijski učinak, takođe može (ponovo) otvoriti bolna sećanja i prouzrokovati psihički, pa čak i fizički stres. Zbog toga je neophodno pokazati empatiju, i žrtvi ponuditi podršku i pomoći tokom celog procesa, upućivanjem na odgovarajuće službe podrške (kao što su specijalizovane ženske organizacije, ili centri za podršku žrtvama seksualnog nasilja).

Koordinirano delovanje – razmena informacija o utvrđivanju nasilja

Saradnja svih nadležnih službi u prikupljanju i utvrđivanju činjenica koje su u vezi sa nasiljem i akterima, i njihova jasna, potpuna i pravovremena razmena, nužan je uslov delotvornih, efikasnih, specifičnih i sveobuhvatnih intervencija (mera i usluga), uključujući pravosudne procese, čak i u situacijama kada žrtve ne želi, ili odustane od učestvovanja u postupcima.

Svedoci nasilja – dete i drugi posebno osetljivi članovi porodice

Već je rečeno, a *Opšti protokol* eksplicitno navodi, deca se smatraju žrtvama nasilja u porodici, ne samo kada ga direktno trpe, već i kada su izložena aktima nasilja koje jedan član porodice vrši prema drugim članovima. Svedočenje, odnosno izloženost nasilju traumatizuje decu, čak i kada nisu direktno prisutna dok se nasilje dešava (kada mogu da čuju, da znaju da se nasilje desilo ili se može desiti, kada su videla posledice nasilja)[105]. Zbog toga je nužno obezbediti da se prilikom utvrđivanja i dokumentovanja nasilja uzme u obzir i pozicija dece svedoka, kao i svih drugih, posebno osetljivih članova porodice, koji su direktno ili indirektno pogođeni nasiljem.

Utvrđivanje i dokumentovanje seksualnog nasilja

Utvrđivanje i dokumentovanje postojanja seksualnog nasilja obavlja se u Centru za žrtve seksualnog nasilja u skladu sa posebnim procedurama.

Postupanje policije prilikom utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

U postupanju policijskih službenika na zaštiti žrtava nasilja uporodici i posebno žrtava seksualnog nasilja, policijski službenici postupaju u skladu sa nalozima i naredbama nadležnog javnog tužioca.

Po dolasku na lice mesta, patrola policijskih službenika treba da preduzme sledeće aktivnosti, da[106]:

1) odredi lokaciju događaja, stanje žrtve, dece i osumnjičenog;
2) razdvoji osumnjičenog od žrtve, obezbedi fizičku zaštitu žrtve, omogući uzimanje izjave od žrtve izvan prisustva i vidokruga osumnjičenog;
3) utvrdi da li je korišćeno oružje ili opasno oruđe i uz potvrdu privremeno ga oduzme; ukoliko oružje nije korišćeno, proveri podatke o posedovanju oružja, pronađe ga i uz potvrdu privremeno oduzme;
4) pruži pomoć povređenim licima, pozove hitnu medicinsku pomoć i organizuje prevoz žrtve do zdravstvene ustanove radi njenog zbrinjavanja i dokumentovanja povreda;
5) na zahtev žrtve, ili ukol iko je žrtva maloletno lice, odmah pozove mobilni tim centra za socijalni rad-organa starateljstva;
6) obavi posebne razgovore sa osumnjičenim, svedocima i žrtvom, pri čemu se žrtva ne sme osuđivati, niti se sme pokušavati mirenje, posredovanje ili umanjivanje nasilja;

[105] Više o posledicama dečjeg svedočenja nasilju prema njihovim majkama videti u: Tanja Ignjatović, (2013). Posledice koje ima nasilja prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem, Autonomni ženski centar, Beograd

[106] Posebni protokol o postupanju policijskih službenika – upućivanje i dolazak policijskih službenika na mesto događanja nasilja; Zakon o policiji – čl. 64 – Vrste policijskih ovlašćenja;

7) evidentira bitne podatke o osumnjičenom, žrtvi, deci i svedocima;
8) opiše i po mogućnosti fotografiše vidljive tragove nasilja na prisutnim licima i na mestu događaja;
9) izvrši alkotestiranje lica za koja se sumnja da su pod dejstvom alkohola;
10) utvrdi da li je prema osumnjičenom na snazi neka od mera zaštite od nasilja u porodici ili bezbednosna mera;
11) informiše žrtvu o pravnim procedurama zaštite koje su joj dostupne, pri čemu se ne smeju davati sugestije o pokretanju ili odustajanju od postupka zaštite;
12) informiše žrtvu (ostavi joj letak) o kontakt telefonima i adresama relevantnih institucija i specijalizovanih ženskih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u partnersko-porodičnim odnosima;
13) po potrebi, asistira u premeštanju ličnih stvari žrtve i dece, sačeka da ih ona pokupi i, ako je u mogućnosti, izvrši njen prevoz do sigurnog odredišta;

Informacije od značaja za donošenje tužilačke odluke i modeli prikupljanja

Informisanje nadležnog javnog tužioca sprovodi se u skladu sa „zlatnim pitanjima kriminalistike", usmerenim na informacije od značaja za donošenje odluke o postojanju elemenata krivičnog dela ili prekršaja, kao i zajedničke bezbednosne procene tužioca i policije. Ključni faktor i preduslov pravilnog izveštavanja nadležnih organa, prvenstveno tužilaštva, jeste **pravilna i jasna razmena informacija** između **policijskih službenika u dežurnoj službi** i na terenu. Nju čine sledeći podaci i načini:

1. **Podaci o događaju, načinu odvijanja i opis radnji** - prioritetno je i neophodno utvrditi šta se zapravo dogodilo, odnosno okolnosti i situaciju pre nasilnog događaja, opis nasilnog događaja i ponašanje i radnje nasilnika nakon događaja. Opis nasilnog događaja utvrđuje se na osnovu izjava svih aktera događaja, ali i na osnovu neposrednog opažanja policijskih službenika, kao i na osnovu operativnih informacija sa terena. U tom postupku policijski službenici **moraju** poštovati principe komunikacije sa žrtvom i nasilnikom uz obavezno dokumentovanje razgovora (sačinjavanje izjava), razdvajanje žrtve i nasilnika, izjave ohrabrenja žrtvi, angažovanje policijskih službenika ženskog pola i posebno obučenih za rad u slučajevima nasilja. Važno je prikupljati saznanja od komšija i lica koja su se nalazila u blizini mesta događaja. Žrtve često opisuju i prijavljuju samo događaj fizičkog nasilja, te *se moraju utvrditi radnje i ostalih vidova nasilja*[107].

2. **Mesto događaja** – policijski službenici moraju utvrditi mesto događaja kako bi se preduzele sve zakonite mere i radnje na prikupljanju dokaza, a posebno je značajno utvrditi da li je **javno mesto**, kako bi se nedvosmisleno utvrdili elementi prekršaja[108], zbog čega je korisno konsultovanje dežurnog prekršajnog sudije o postojanju elemenata javnog mesta, odnosno mesta prekršaja.

3. **Kada se događaj odigrao** i da li je ranije dolazilo do bezbednosno interesantnih događaja - vreme izvršenja događaja označava vreme početka i završetka svih radnji nasilja, te je veoma važno utvrditi da li se nasilje *dešavalo i ranije*, da li je to *stanje koje traje i ponavlja se* ili je u pitanju pojedinačan događaj. Žrtva ne zna ili možda ne želi da otkrije ranija iskustva, te je bitno da policijski službenik pita o tome.

4. **Ko su akteri događaja** - lični podaci o učiniocu, žrtvi i svedocima su neophodni za vođenje postupka, ali prvenstveno treba da su usmereni na *okolnosti samog događaja* radi pravilnog kvalifikovanja krivičnog dela i tačne bezbednosne procene.

[107]Psihičko nasilje žrtve ne prijavljuju, jer smatraju da to nije nasilje, dok seksulano nasilje izostavljaju jer osećaju sramotu i nelagodnost prijavljivanja.
[108]Stupanjem na snagu novog *Zakona o javnom redu i miru* ("Sl. glasnik RS", br. 6/2016) prekršaj mora biti izvršen na javnom mestu ili drugom mestu dostupnom pogledu i čujnosti ili je radnjama prekršaja nastupila posledica.

kvalifikovanja krivičnog dela i tačne bezbednosne procene. Prioritetno je *pravilno identifikovti nasilnika*. Osnovni podaci odnose se na **starost** lica (da li su lica punoletna, maloletna ili deca).Nadležni tužilac nema prioritetan interes da odmah zna datum i mesto rođenja, matični broj ili adresu prebivališta, ali podatak o godini rođenja svih učesnika događaja je *neophodan* zbog utvrđivanje elemenata krivičnog dela i njegovih kvalifikovanih oblika.

5. **Stanje učinioca** – predstavljajedan od osnovnih indikatora i elemenata u bezbednosnoj proceni ugroženosti žrtve. Stanje učinioca prvenstveno je moguće utvrditi primenom ovlašćenja u *utvrđivanju alkoholisanosti ili dejstva narkotika kao i lekarskim pregledom*. Međutim, nikako ne sme izostati *lična procena policije* o stanju učinioca i izjava žrtve, te je nužno obaviti razgovor sa žrtvom na okolnosti stanja učinioca (da li je konzumirao alkohol, droge, sedative, da li ima psihičkih problema i drugo).

6. **Da li se ranije dešavalo nasilje** – bitna je informacija za utvrđivanje *osnovanosti opasnosti da će učinilac ponoviti delo*. Ovu informaciju je potrebno utvrditi *trojako*: na osnovu policijskih evidencija, na osnovu evidencija i saznanja centra za socijalni rad i na osnovu izjave žrtve. Zbog toga je nužno obaviti pregled i pretragu *dnevnika događaja* po imenima aktera događaja i prikupljanje informacija od centra za socijalni rad po mestu prebivališta žrtve (ukoliko ona ne živi na području nadležne policijske stanice).

7. **Povrede na licima** (vidljive ili konstatovane od strane lekara) - informacija o povređenim licima i njihov stepen neophodna je zbog kvalifikovanja dela, ali i zbog bezbednosne procene ugroženosti žrtve. Povrede na **nasilniku** mogu ukazivati na nasilje i samoodbranu žrtve, te je i njih bitno konstatovati. U svim slučajevima, kroz policijski izveštaj, nužno je konstatovati da li je policijski službenik uočio vidljive povrede sa konkretnim opisom (crvenilo, ogrebotina, modrica i drugo).

8. **Mera zaštite od nasilja na snazi** - postojanje mera zaštite od nasilja definiše elemente krivičnog dela, ali utiče i na bezbednosnu procenu ugroženosti žrtve, pa samim tim i **preduzimanje hitnih i neodložnih mera**. Informacije o merama zaštite koje su na snazi nužno je prikupiti iz policijskih evidencija, evidencija centra za socijalni rad i na osnovu izjave žrtve. Specifične situacije su kada žrtva živi na teritoriji drugog nadležnog centra za socijalni rad (gde policija i centar u mestu prijave nasilja neće imati inforimaciju o postojanju mera), te je važno prikupiti informacije od centra za socijalni rad po mestu prebivališta žrtve. Žrtve često nisu sigurne šta su zapravo izrečene mere, da li su na snazi, a naročito koje su.

9. **Da li učinilac ima oružje u legalnom posedu, da li je oružje korišćeno, da li se njime preti i da li postoje indicije o ilegalnom posedovanju oružja** - policijski službenici su dužni da u svim događajima sa elemetima nasilja **oduzmu oružje odmah i bez odlaganja**. Za oduzimanje oružja, kao neodložnu i hitnu meru, *nije potrebna saglasnost, odobrenje niti prethodno izveštavanje* nadležnog tužioca, već se oružje u okviru zakonskih ovlašćenja oduzima odmah. Svaka indicija o mogućnosti posedovanja ilegalnog oružja mora biti proverena pretresanjem stana i lica. Saznanja o posedovanju oružja, pored policijskih evidencija, neizostavno je *prikupljati od žrtve i drugih ukućana*.

10. **Lični osećaj ugroženosti žrtve od strane nasilnika** - žrtva na osnovu ranijeg iskustva, izjavljuje i pokazuje **strah** od opasnosti za ponavljanje nasilja. Neizostavna informacija je lični stav i *mišljenje žrtve* radi donošenja pravilne procene ugroženosti. Svakako, **izostanak straha** ne znači i da nema ugroženosti, već može biti posledica ‘’navike na nasilje”. Zbog toga, važan je razgovor sa žrtvom na okolnosti njene lične procene o ugroženosti nje same i/ili dece i drugih lica, uz *upućivanje bezbednosnih saveta* (da ode kod rođaka i prijatelja, mogućnost smeštaja u „sigurnu kuću“, i drugo).

11. **Prikupljeni dokazi i tragovi** - informacija o tragovima i dokazima neophodna je za vođenje krivičnog postupka i tužilačke odluke. Izostajanje dokaza, nedavanje izjava žrtve ili svedoka, kao i poricanje događaja *ne sme sprečiti preduzimanje svih mera na dokazivanju nasilja*. Važno je dokumentovanje razgovora sa svim licima, alkotestiranje lica uz sačinjavanje zapisnika, lekarski pregled uz izveštaj lekara, ali i konstatovanje vidljivih povreda i psihičkog stanja i ponašanja žrtve i nasilnika, kvalitetan pregled mesta događaja, fotografisanje povreda i mesta događaja, uviđaj, otkrivanje i izuzimanje tragova, kao i sve druge neophodne radnje i mere.

12. **Ostale informacije od značaja** (usložnjavanje bezbednosne procene) – informacije koje su specifične za konkretan slučaj (mogu biti: da učinilac nije na mestu događaja i ne raspolaže se saznanjem gde se nalazi, da se na mestu događaja niko ne odaziva, da su vrata stana gde je događaj prijavljen zaključana, da učinilac ne želi da pusti u stan policijske službenike, da žrtva ne želi da da izjavu niti želi na lekarski pregled itd), kada je nužno **hitno izveštavanje nadležnog tužioca** kako si se preduzele mere na pronalasku učinioca, pretresanju stana, ulasku u stan bez naredbe i drugo. Na bekstvo i napuštanje lica mesta nasilnika uz procenu ugroženosti žrtve, mora biti odgovoreno *neodložnim raspisivanjem policijske potrage*.

Nakon utvrđivanja činjeničnog stanja na licu mesta i po *preduzimanju najhitnijih radnji*, o događaju se **odmah obaveštava dežurni zamenik javnog tužioca**, koji može *naložiti preduzimanje dodatnih radnji i mera*, kao što je hapšenje ili zadržavanje učinioca, ukoliko su za to ispunjeni zakonom predviđeni uslovi. Javni tužilac, kao rukovodilac predkrivičnog postupka, dužan je da se stara da sve ove i druge potrebne aktivnosti od strane policije budu preduzete u svakom konkretnom slučaju.

Kvalitet utvrđenih činjenica

Izveštavanja nadležnog javnog tužioca od strane policijskih službenika, prema iskustvu pokrajinskog Ombudsmana i Zaštitnika građana, u usmenoj formi je nepotpuno, a pogrešno tumačenje stanja dovode do pogrešne kvalifikacije dela. Nakon toga, pisana prijava (ako je bude) prati sadržaj usmene razmene. S druge strane, rukovodeća pozicija javnog tužioca zahteva da pribavi i proveri sve relevantne informacije, pre donošenja odluke o tome da li u navedenim radnjama ima elemenata krivičnog dela ili prekršaja.

Postupanje javnog tužioca prilikom utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

Predistražni postupak

Po zaprimanju krivične prijave ili saznanju da je prijavljeno nasilje u porodici, primarni zadatak javnog tužioca je da neposredno ili posredstvom drugih državnih organa i institucija izvrši odgovarajuće provere i obezbedi i prikupi sve postojeće dokaze na osnovu kojih će utvrditi da li ima dovoljno dokaza, odnosno osnova za pokretanje istrage ili preduzimanje dokaznih radnji u skraćenom postupku, ukoliko se radi o delu za koje je propisana kazna zatvora do osam godina. Ako javni tužilac iz same krivične prijave ne može oceniti da li su verovatni navodi prijave ili ako podaci u prijavi ne pružaju dovoljno osnova da može odlučiti da li će sprovesti istragu ili ako je na drugi način saznao da je izvršeno krivično delo, javni tužilac može (čl. 282 ZKP-a):

- *sam* prikupiti potrebne podatke,
- *pozivati* građane i od istih prikupljati određena obaveštenja, koja nemaju karakter dokaza,
- *podneti* zahtev državnim i drugim organima i pravnim licima da mu pruže potrebna obaveštenja.

Ako nije u mogućnosti da sam preduzme radnje, javni tužilac može *zahtevati od policije* da prikupi potrebna obaveštenja i da preduzme druge mere i radnje u cilju otkrivanja krivičnog dela i učinioca.

Provere navoda krivične prijave najčešće podrazumeva i prikupljanje dokaza u fazi predistražnog postupka, jer pojedini dokazi, kao što su telesne povrede, psihička stanja, tragovi na mestu događaja, predmeti koji su upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela i tragovi na tim predmetima, mogu se vremenom izmeniti ili nestati, zbog čega je naročito važno da se ti dokazi i tragovi pronađu i dokumentuju u najranijim fazama otkrivanja krivičnog dela i učinioca. Veoma je važno da predistražni postupak *traje što kraće*, odnosno da se sve potrebne provere preduzimaju u najkraćim rokovima.

U toku predistražnog postupka, a najčešće je to neposredno po prijavi nasilja u porodici ili seksualnog nasilja, javni tužilac, prvenstveno u cilju zaštite žrtve od daljeg nasilja i njegove eskalacije, razmatra potrebu da se prema učiniocu odredi **zadržavanje** (čl. 294 ZKP-a), koje može trajati do 48 sati. U praksi, najčešće zadržavanje određuje policija po prethodnom ovlašćenju javnog tužioca.

Istražni postupak

Nakon izvršenih provera u toku predistražnog postupka, a kada iz prikupljenih informacija i dokaza proizilazi da *postoje osnovi sumnje* da je određeno lice izvršilo krivično delo nasilje u porodici ili krivično delo sa elementima seksualnog nasilja, javni tužilac će ili doneti **naredbu o sprovođenju istrage**, ukoliko je reč o krivičnom delu za koje se može izreći kazna zatvora preko osam godina, ili će **preduzeti pojedine dokazne radnje**, ukoliko je reč o krivičnom delu za koje je propisana kazna zatvora do osam godina. I u jednom i u drugom slučaju *dokazne radnje se na isti način preduzimaju i sprovode*. Svrha istražnog postupka je da se prikupe svi dokazi, odnosno dokazi koji nisu prikupljeni u toku predistražnog postupka, kao i dokazi za koje se kasnije saznalo. Preduzimanje određenih dokaznih radnji javni tužilac može poveriti policiji.

U cilju utvrđivanja i dokumentovanja krivičnog dela, javnom tužiocu stoje na raspolaganju sledeće **dokazne radnje** predviđene odredbama ZKP-a i to:

1. **Saslušanje okrivljenog** – najčešće se preduzima u predistražnom postupku od strane policije, a zatim i u istražnom postupku od strane javnog tužioca. Ako okrivljeni prilikom saslušanja od strane policije *nije imao branioca*, onda se takav zapisnik o njegovom saslušanju *ne može koristiti* kao dokaz u krivičnom postupku. Kada javni tužilac saslušava osumnjičenog on ne mora imati branioca, osim ukoliko je reč o krivičnom delu za koje je, s obzirom na zaprećenu kaznu od osam ili više godina, obavezna odbrana ili ukoliko je okrivljeni lišen slobode.

2. **Ispitivanje svedoka** – po pravilu se preduzima u toku istražnog postupka, od strane javnog tužioca, ali se po ovlašćenju javnog tužioca ispitivanje može preuzeti i od strane policije, što se u praksi veoma retko primenjuje. Kada se *oštećeni* (žrtva) saslušava kao svedok, važno je da javni tužilac u svakom konkretnom slučaju samoinicijativno razmotri potrebu da se oštećenom pruži *procesna zaštita* (čl. 103 ZKP-a).

Status posebno osetljivog svedoka[109]
Svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka odrediti **status posebno osetljivog svedoka**. To bi omogućilo oštećenom da bude ispitan uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, kao i upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi. Takođe, posebno osetljivi svedok može se ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica.

[109]Posebno osetljivi svedok- čl.103 ZKP; Pravila o ispitivanju posebno osetljivog svedoka – čl. 104 ZKP;

Upravo su žrtve nasilja u porodici i seksualnog nasilja posebno osetljivi svedoci i ovakav status bi im trebao biti *dodeljivan po službenoj dužnosti*[110]. Kada su *maloletna lica* žrtve ovih krivičnih dela, njihova zaštita regulisana je *Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, a koji takođe predviđa isti nivo zaštite kao i za posebno osetljive svedoke[111].

Važan mehanizam zaštite žrtava porodičnog i seksualnog nasilja u toku trajanja krivičnog postupka je i **mera zabrana prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem** (197 ZKP-a). Naime, ako postoje okolnosti koje ukazuju da bi okrivljeni mogao ometati postupak uticanjem na žrtvu ili bi mogao ponoviti krivično delo, dovršiti pokušano krivično delo ili učiniti krivično delo kojim preti, sud može zabraniti okrivljenom prilaženje, sastajanje ili komuniciranje sa određenim licem, odnosno žrtvom. Uz ovu meru sud može okrivljenom naložiti da se povremeno javlja policiji, povereniku iz organa državne uprave nadležnog za izvršenje krivičnih sankcija ili drugom državnom organu određenom zakonom. Mera može trajati dok za to postoji potreba, a najduže do pravnosnažnosti presude, odnosno do upućivanja okrivljenog na izdržavanje krivične sankcije koja se sastoji u lišenju slobode.

Takođe, **informisanje žrtava** o mehanizmima zaštite i njenim pravima važno je kako žrtva ne bi pretrpela kakvu štetu ili težu povredu prava, zbog toga što nije bila blagovremeno ili potpuno obaveštena. Žrtva ima pravo da bude informisana od strane svake pojedine institucije sa kojom dolazi u kontakt. U tom smislu i Opšti protokol ukazuje da je neophodno obezbediti potpune informacije o postupcima, procedurama i njihovim ishodima, kao i o pristupačnim resursima za pomoć i podršku žrtvi i drugim ugroženim članovima porodice. U svim slučajevima je neophodno da žrtva dobije detaljne informacije o svim učesnicima i uslugama u zajednici koje se bave pružanjem pomoći i osiguranjem bezbednosti.

3. **Veštačenje** – određuje se u predistražnom ili istražnom postupku, kada je za utvrđivanje ili ocenu neke činjenice potrebno stručno znanje. Za veštačenje je važno da se odredi u *najranijim fazama postupka*, a naročito ukoliko su predmet veštačenja telesne povrede, koje su kod žrtve nastupile kao posledica nasilja, jer tragovi povređivanja nestaju s vremenom. Ovakvim veštačenjem se dokazuje mehanizam nastanka, te vrsta i težina telesnih povreda koje je žrtva pretrpela. Nadalje, veštačenjem se može utvrđivati da li je okrivljeni delo izvršio usled zavisnosti od upotrebe alkohola ili opojnih droga, da li je u vreme izvršenja dela bio uračunljiv i da li mu je potrebno izreći odgovorajuću meru lečenja. Ukoliko je delo imalo za *posledicu smrt*, tada se obavezno vrši obdukcija radi utvrđivanja uzroka smrti. U slučaju krivičnih dela protiv polne slobode naročito je važno DNK veštačenje, kojim se upoređuju DNK profili iz bioloških tragova (kao što su sperma, krv, dlake, pljuvačka) pronađenih na telu ili odeći žrtve ili mestu događaja, sa DNK profilom osumnjičenog lica (koji se dobija iz njegovog bukalnog brisa koji se uzima na osnovu naredbe javnog tužioca), na koji način se nesporno utvrđuje identitet učinioca.

4. **Uviđaj** - preduzima se kada je za utvrđivanje ili razjašnjenje neke činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje organa postupka, a predmet uviđaja može biti lice, stvar ili mesto.U slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima ili seksualnog nasilja, uviđaj bi trebao *uvek* da se vrši na mestu događaja, ukoliko su prisutni bilo kakvi tragovi nasilja, kao što su razbacane ili polomljene stvari, tragovi krvi i sl. Uviđaj može da izvrši javni tužilac ili po njegovom ovlašćenju policija. Prilikom uviđaja sačinjava se zapisnik, u koji se unosi zatečeno stanje i položaj predmeta i tragova, a vrši se i *fotografisanje* pronađenih tragova i dokaza, koji se potom izuzimaju za potrebe eventualnog veštačenja. Uviđaj može da se vrši i na tehničkim uređajima,

[110]Problem je u praksi što najčešće ne postoje tehnički uslovi i oprema za ispitivanje posebno osetljivih svedoka bez neposrednog prisustva okrivljenog.
[111]Jedina je razlika u tome što maloletni oštećeni moraju imati punomoćnika iz reda advokata već prilikom prvog saslušanja (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Sl.glasnik RS", br. 85/2005).

odnosno uređajima za automatsku obradu podataka, kao što su mobilni telefoni, računari i sl, ukoliko su navedena sredstva korišćena za izvršenje krivičnog dela (na primer, ukoliko je putem ovih uređaja vršeno verbalno nasilje i pretnje pa su na njima sačuvani određeni podaci i slično). Uviđaj može da se izvrši i na nekoj osobi, *bez njenog pristanka*, što bi bio slučaj ukoliko je žrtva pretrpela povrede, ali ne želi da ide kod lekara, kako bi se tragovi povređivanja dokumentovali.

5. **Isprave** - pribavlja ih javni tužilac po službenoj dužnosti ili na predlog učesnika u postupku, ukoliko se njima mogu dokazati činjenice koje su od značaja za utvrđivanje postojanja krivičnog dela ili učinioca. To dakle mogu biti ogovarajući medicinski *izveštaji* o lečenju ili povredama, zatim izveštaji centra za socijalni rad o porodičnoj anamnezi i odnosima među članovima porodice, zatim *izvod* iz kaznene i prekršajne evidencije za okrivljenog, čime se može utvrditi njegova sklonost ka nasilnom ponašanju i slično.

6. **Uzimanje uzorka** - U cilju utvrđivanja činjenica u postupku od osumnjičenog se mogu *i bez pristanka* uzeti otisci papilarnih linija i delova tela, bukalni bris i lični podaci, sastaviti lični opis i napraviti fotografija (forenzička registracija osumnjičenog). Uzorci se od okrivljenog uzimaju ukoliko se sumnja da je prilikom izvršenja dela ostavio otiske prstiju, dlanova, stopala ili tragove krvi, sperme i drugih telesnih tečnosti, a što je posebno značajno, kako radi utvrđivanja identiteta učinioca ukoliko je nepoznat, tako i radi utvrđivanja da je isti bio u kontaktu sa žrtvom ili predmetima koji su upotrebljeni za izvršenja dela. Takođe, uzorci se mogu uzimati i sa drugih lica i predmeta i upoređivati sa uzorcima okrivljenog, kako bi se utvrdila istovetnost.

7. **Oduzimanje predmeta** – predmeti koji su upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela (kao što su nož, vatreno oružje, palica, štap, mobilni telefon, računar i drugo), kao i predmeti na kojima se mogu pronaći tragovi krivičnog dela (kao što su odeća, obuća, posteljina, mobilni telefon i drugo), mogu se samoinicijativno oduzeti, od strane policije ili po nalogu javnog tužioca, uz *potvrdu* o privremenom oduzimanju od učinioca dela ili drugog lica kod koga se ti predmeti nalaze, kako bi ti predmeti poslužili kao dokaz u krivičnom postupku ili kako bi se na njima izvršilo odgovarajuće veštačenje radi pronalaska tragova krivičnog dela.

8. **Pretresanje** - pretresanje stana i drugih prostorija ili lica preduzima se ako je verovatno da će se pretresanjem pronaći učinilac, tragovi krivičnog dela ili predmeti važni za postupak. Pretresanje se može vršiti i nad uređajima za automatsku obradu podataka i opremom na kojoj se čuvaju ili se mogu čuvati elektronski zapisi (kao što su mobilni telefoni, računari, memorijske kartice i drugo). Ukoliko se prilikom pretresanja stana ili lica pronađu predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, isti se uz potvrdu privremeno oduzimaju od držaoca.

Koje će dokazne radnje u konkretnom slučaju preduzeti, javni tužilac samostalno procenjuje, ali da bi imao pravilnu procenu, neophodno je da se prethodno, u toku predistražnog postupka, žrtva i svedoci detaljno ispitaju na okolnosti slučaja. Na osnovu njihovih iskaza moglo bi se zaključiti gde treba tražiti tragove krivičnog dela i prema tome, *koje dokazne radnje treba preduzimati i kojim redosledom*.

Prilikom preduzimanja dokaznih radnji naročito je važno da se vodi računa da one *budu preduzete isključivo na način kako je to predviđeno odredbama* ZKP-a, jer u suprotnom, ukoliko ima formalnih nedostataka, sadržaj dokazne radnje se neće moći koristiti u krivičnom postupku.

Na osnovu rezultata svih preduzetih dokaznih radnji javni tužilac procenjuje **da li ima dovoljno dokaza** na osnovu kojih može, pred sudom, dokazati da je okrivljeni izvršio predmetno krivično delo. U tom slučaju će protiv istog podneti odgovarajući optužni akt, kojim će *inicirati pokretanje krivičnog postupka* pred sudom ili će, ukoliko takvih dokaza nema, *obustaviti istragu ili odbaciti krivičnu prijavu*, ukoliko istraga nije vođena.

Poštovanje principa postupanja sa žrtvom nasilja

U svim predistražnim i istražnim postupcima nužno je imati u vidu i poštovati principe postupanja sa žrtvom nasilja, između ostalih: verovati iskazu žrtve nasilja i aktivno slušati, ne osuđivati žrtvu nasilja, ne umanjivati nasilje, niti opravdavati učinioca, obezbediti sigurnost, dozvoliti žrtvi samoodređenje (čuti njene potrebe, želje, strepnje, mogućnosti), sprečiti svaku dikriminaciju žrtve po bilo kom osnovu, smanjiti sekundarnu viktimizaciju žrtve i izbeći svako neodgovorno i neosetljivo postupanje profesionalaca/ki u svim nadležnim službama, odnosno institucionalno nasilje.

Parnični postupak

Javni tužilac treba da se u okviru svoje nadležnosti stara o zaštiti žrtava nasilja u porodici, ne samo kada se zaštita može ostvarivati u krivičnom postupku, već je obaveza javnog tužioca da se stara o ostvarivanju zaštite žrtve **i u parničnom postupku**, u skladu sa odredbama Porodičnog zakona, *bez obzira* da li žrtva ima svojstvo člana porodice prema odredbama Krivičnog zakonika. Polazeći od toga da javni tužilac vrši svoju nadležnost isključivo u cilju zaštite javnog interesa, a da je odredbom Porodičnog zakona (čl.284, st.2) propisano da je javni tužilac **ovlašćen za podnošenje tužbe za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici**, onda to znači da je *zaštita žrtava nasilja u porodici u javnom interesu* i da javni tužilac ima obavezu da u cilju zaštite javnog interesa vrši svoju nadležnost, da podnosi tužbe za određivanje mera zaštite, uvek kada nađe da su za to ispunjeni zakonom propisani uslovi, jer zaštita javnog interesa nije diskreciono pravo, već obaveza javnog tužioca.

Tužbu *za određivanjemera* zaštite od nasilja u porodici, *kao i za produženje mera zaštite*, mogu podneti **pored javnog tužioca**, kako član porodice prema kome je nasilje izvršeno, odnosno njegov zakonski zastupnik, tako i **nadležni centar za socijalni rad**, dok tužbu za prestanak mera zaštite od nasilja u porodici može podneti samo član porodice protiv koga je mera određena. I ako to nije propisano, javni tužilac i centar za socijalni rad bi trebali da se *međusobno informišu* o pokretanju postupaka za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, kako bi na taj način uskladili svoje aktivnosti u cilju pružanja zaštite žrtvama.

U tužbi za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, mora se odrediti lice prema kome se predlaže izricanje mera, odnosno da se odredi identitet tuženog lica – učinioca nasilja, zatim će se ukratko navesti lične i porodične prilike učinioca i žrtve, opisati slučajevi nasilja koji će biti predmet dokazivanja, kao i dokaze koje treba izvesti, te će se odrediti konkretne mere porodičnopravne zaštite čije se izricanje zahteva od suda, kao i predložiti dužina njihovog trajanja.

Uz tužbu se podnose i svi dokazi na kojima se zasniva tužbeni zahtev. Kada javni tužilac podnosi tužbu prilaže one dokaze koji su mu već *dostavljeni* uz krivičnu prijavu ili izveštaj od strane policije, kao što su izjave učinioca, žrtve i svedoka, medicinski izveštaji, zapisnici o alkotestiranju, potvrde o privremeno oduzetim predmetima, fotodokumentacija, službene beleške policijskih službenika i drugo. Za *razliku od* krivičnog postupka, gde se mora na nesumnjiv način dokazati postojanje nasilja, u parničnom postupku, za određivanje mera zaštite, **dovoljno je dokazati postojanje sumnje** da je nasilje izvršeno (Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 2857/2010 od 09.06.2010.godine).

Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici pokreće se tužbom koja se podnosi nadležnom o**snovnom sudu, prema mestu prebivališta**, odnosno boravištu člana porodice prema kome je nasilje izvršeno.

Porodičnim zakonom propisana je **naročita hitnost** u postupku u sporu za zaštitu od nasilja u porodici i istovremeno je utvrđena obaveza prvostepenog suda da prvo ročište održi **u roku od osam dana** od dana kada je tužba zaprimljena u sudu. Takođe, u cilju hitnosti, utvrđena je i obaveza drugostepenog suda da donese odluku po žalbi u roku od petnaest dana od dana kada mu je žalba dostavljena.

Ukoliko je sudu predloženo da se mere porodičnopravne zaštite izreknu u formi Rešenja o **privremenoj meri** (čl.297. Zakona o izvršenju i obezbeđenju), one se od strane suda mogu izreći roku od 3 dana od podnošenja predloga za izricanje i takođe *obavezuju od momenta izricanja.*

Javni tužilac, kao i svaki drugi podnosilac tužbe – tužilac, ima **obavezu da prisustvuje ročišima** za izricanje mera zaštite. Ukoliko tužilac ne dođe na zakazano ročište i ne opravda svoj nedolazak, sud će, u skladu sa pravilima parničnog postupka, doneti Rešenje da se tužba smatra povučenom.

Prilikom odlučivanja o predloženim merama zaštite, *sud nije vezan tužbenim zahtevom*, već može odrediti i one mere zaštite koje nisu predložene, ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita. Mere zaštite od nasilja u porodici mogu trajati najduže godinu dana, ali se mogu produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih su određene.

Protiv odluke suda može se izjaviti **žalba**, ali ona ne **zadržava izvršenje presude** kojom su određene ili produžene mere zaštite, što znači da **presuda obavezuje nasilnika i pre nego što postane pravnosnažna**.

Svako kršenje izrečenih mera zaštite od nasilja u porodici sankcionisano je kao **krivično delo** (čl. 194 st. 5 KZ), ali *nije propisano ko i na koji način vrši kontrolu* poštovanja izrečenih mera zaštite, zbog čega je u praksi prvenstveno na žrtvi da prijavi kršenje izrečenih mera zaštite.

Prekršajni postupak

Stupanjem na snagu novog ***Zakona o javnom redu i miru***[112] stvorene su pojedine *dileme i ograničeno je postupanje* u osnosu na ranije važeći zakon.U skladu sa Zakonom, prekršaji protiv javnog reda i mira su protivpravna dela kojima se na javnom mestu ugrožava ili narušava javni red i mir, stvara uznemirenje ili ugrožava sigurnost građana, ometa kretanje građana na javnim mestima ili ostvarivanje njihovih prava i sloboda, vređa moral, ugrožava opšta sigurnost imovine, vređaju ili ometaju službena lica **ili se na drugi način narušava javni red i mir**. Ovakva definicija stvara široko tumačenje.

Smatraće se da je prekršaj ili krivično delo iz ovog zakona izvršeno na javnom mestu, *i kad je radnja izvršenja na mestu koje se ne smatra javnim mestom*, ako je to mesto *dostupno pogledu ili čujnosti sa javnog mesta*, ili je *posledica nastupila na javnom mestu*. Posledica nije definisana, ali svakako se može tumačiti kao nanošenje povreda oštećenoj, ali i uznemirenje drugih građana. Takođe, dostupnost pogledu i čujnosti je nova odredba, za koju se jakom argumentacijom podnosioca zahteva mogu izdejstvovati osuđujuće presude.

[112] Zakona o javnom redu i miru, „Sl. glasnik RS“, br. 6/2016.

I pored navedenih nejasnoća, u slučajevima nasilja u porodici i u svim događajima ugrožavanja građana (prvenstveno nasilja prema ženama) moguće je kvalifikovati prekršaje:

- (čl. 7) -*Svađa, vika i buka na javnom mestu*, gde je propisano da ko svađom ili vikom narušava javni red i mir ili stvara uznemirenje građana - kazniće se novčanom kaznom;
- (čl. 8) -*Nepristojno, drsko i bezobzirno ponašanje*, gde je propisano da ko nepristojnim, drskim ili bezobzirnim ponašanjem narušava javni red i mir ili ugrožava imovinu ili vređa moral građana - kazniće se novčanom kaznom ili radom u javnom interesu.
- (čl. 9) -*Vređanje, vršenje nasilja, pretnja ili tuča*, gde je propisano da ko vređanjem drugog ili vršenjem nasilja nad drugim ili pretnjom narušava javni red i mir, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora od 10 do 30 dana. Takođe, u drugom stavu ovog člana je navedeno da ko izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj narušava javni red i mir - kazniće se novčanom kaznom.

Ovo **nikako ne bi smelo da se odnosi na samoodbranu žrtve**.

Kvalifikovanje dela kao prekršaj, kao što je ranije navedeno, stvara mogućnosti preduzimanja ostalih odredbi ***Zakona o prekršajima***[113], na prvom mestu **privođenje** učinioca prekršaja i **zadržavanje** učinioca prekršaja, koji je zatečen u vršenju prekršaja i kada postoji opasnost da će nastaviti sa vršenjem prekršaja. Ovakvo zadržavanje može trajati **najduže 24 sata**.

U ovim situacijama je **neophodna i mora biti predložena primena zaštitnih mera** u okviru zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Tu se pre svega misli na zaštitnu meru **zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja** (čl. 61), koja se izriče uz kaznu ili opomenu, ali i samostalno, kada sankcija nije određena, ako je takva mogućnost propisana, radi sprečavanja učinioca da ponovi prekršaj ili da nastavi sa ugrožavanjem oštećene. Ova zabrana važi najduže godinu dana, a uključuje i meru *zabrane pristupa zajedničkom domaćinstvu* u periodu za koji važi zabrana. Ukoliko kažnjeni prekrši ovu zabranu, izriče se sankcija koju propisuje Zakon o prekršaju (čl. 62). Žalba na rešenje kojom se izriče zabrana pristupa podnosi se u roku od tri dana od dana dostavljanja i ne odlaže izvršenje rešenja (čl. 126, st.5, ZP)[114].

Takođe, za ove situacije često su odgovarajuće i zaštitne mere *obaveznog lečenja zavisnika* od alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci (čl. 59, ZP) ili o*bavezno psihijatrijsko lečenje* (čl. 60, ZP),koje mogu biti predložene, a sve za prekršaje iz *Zakona o javnom redu i miru*.

Postupanje centra za socijalni rad u postupku utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

Početna procena

Nakon otvaranja slučaja, odlučivanja o stepenu prioriteteta reagovanja, preduzetih mera neodložne intervencije ukoliko je to neophodno, rukovodilac nadležne službe zadužuje voditelja/ku slučaja, koji prema određenom stepenu prioriteta, a najduže u roku od pet radnih dana, uz konsultaciju sa supervizorom/kom, počinje i realizuje **početnu procenu stanja i potreba žrtve** nasilja u porodici. U određivanju sadržaja i dinamike rada **obavezno je učešće žrtve** nasilja u porodici.

Prilikom planiranja početne procene mora se *utvrditi* od kojih lica će se prikupljati informacije, koja lica će biti uključena u postupak procene, od kojih službi će se prikupljati podaci značajni za dokumentovanje nasilja u porodici ili preduzimanje određenih mera. Treba utvrditi i *način prikupljanja podataka*, a za svaku pojedinačnu aktivnost treba predvideti rok za sprovođenje.

[113]Zakon o prekršaju, „Sl. glasnik RS“, br.65/2013 i 13/2016.

[114]Više o zaštitnim merama u Zakonu o prekršaju videti u: Milica Živojinović i Nadežda Božić, (2012), Primena zaštitne mere zabrane pristupa oštećenom, objektima, ili mestu izvršenja prekršaja u slučajevima prekršaja sa elementima nasilja u porodici, (u: Dimitrijević, M. i sar., Novi pristupi rešavanju problema nasilja u porodici u pravosudnoj praksi sudova za prekršaje, str. 49-56), Autonomni ženski centar, Beograd

Poseban protokol za postupanje centra za socijalni rad – organa starateljstva detaljno propisuje ovaj postupak, u skladu sa ***Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad***[115].

Kroz početnu procenu sagledavaju se lična svojstva i razvojne potrebe žrtve nasilja u porodici i deteta (dece), koje ne mora biti izloženi nasilju, kao i svedoka nasilja i njihova sposobnost da osiguraju ličnu bezbednost. Takođe, sagledava se porodično funkcionisanje, pri čemu se procenjuje da li u porodici postoji istorija nasilja, zloupotreba supstanci, bolesti, podrška šire porodice. Utvrđuje se da li su članovi porodice radno aktivni, da li porodica ima prihode i na koji način njima raspolaže, da li ima adekvatan stambeni prostor i u čijem je vlasništvu, da li je socijalno integrisana ili izolovana, kakav status ima u zajednici. Utvrđuje se i kojim resursima za podršku raspolaže zajednica, da li su oni dostupni žrtvi nasilja u porodici i da li je motivisana da ih koristi.

Na osnovu svih podataka utvrđuju se **snage žrtve** nasilja u porodici (lične, porodične i iz resursa zajednice), kao i **rizici** i oblasti koje pretstavljaju teškoće ili problem, koje mogu ugroziti bezbednost, zdravlje, egzistenciju žrtve nasilja u porodici i deteta (dece), koja ne moraju biti direktno izložena nasilju u porodici. Na osnovu rezultata početne procene, voditelj slučaja u saradnji sa supervizorom ili rukovodiocem službe, **odlučuju** koje intervencije, mere i usluge treba preduzeti za zaštitu žrtve nasilja u porodici, deteta (dece) koja ne moraju biti direktne žrtve nasilja u porodici, članova uže i šire porodice.

Sa rezultatima početne procene moraju biti upoznati:

- žrtva nasilja u porodici, tako, da može da ih razume,
- dete (deca) koje ne mora biti direktna žrtva, ukoliko je u stanju da razume o čemu se radi u skladu sa uzrastom i zrelošću,
- ostala lica, članovi uže i šire porodice, kao i lica ili službe koje su otkrile ili prijavile slučaj ili učestvovale u postupku procene, mogu biti upoznati sa rezultatima izvršene početne procene **samo ukoliko to ne ugrožava bezbednost žrtve nasilja** u porodici ili deteta **ili istragu** u pretkrivičnom i krivičnom postupku.

Usmerena procena

U otkrivenim i prijavljenim slučajevima nasilja u porodici organ starateljstva je **u obavezi da realizuje usmerenu procenu**.

Postupak usmerene procene traje *najduže 30 radnih dana* od dana okončanja početne procene. U izuzetnim slučajevima, po odobrenju supervizora, vremensko trajanje usmerene procene može se produžiti, ako to nije u suprotnosti sa zakonom utvrđenim rokovima, za još najviše 30 radnih dana. Prilikom planiranja usmerene procene voditelj slučaja, uz podršku i saglasnost supervizora ili rukovodioca službe, planira oblasti procene, koje osobe treba uključiti u dalju procenu, za koje oblasti procene je potrebno uključiti druge stručne radnike centra za socijalni rad, a za koje je potrebna saradnja stručnjaka iz drugih ustanova i službi, na koji način će se prikupljati podaci. Za sve aktivnosti određuju se rokovi u kojima će biti realizovane.

U toku *parničnog postupka* sud može od organa starateljstva zatražiti da pruži pomoć **u pribavljanju potrebnih činjenica i dokaza** (uloga istražnog organa).

[115] Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad „Sl. glasnik RS“, br.59/2008 i 37/2010.

Nalaz i stručno mišljenje

Nalaz i stručno mišljenje sačinjava voditelj slučaja u pisanoj formi kada je potrebno *dostaviti rezultate procene sudu, drugom organu ili ustanovi* ili kada je potrebno *uputiti* korisnika na korišćenje usluge u drugu ustanovu ili organizaciju.

U *parničnom postupku na zahtev suda* centar za socijalni rad dostavlja nalaz i stručno mišljenje o celishodnosti predloženih mera zaštite od nasilja u porodici (*uloga specifičnog veštaka*).

Nalazom i stručnim mišljenjem o izvršenoj usmerenoj proceni stanja i potreba žrtve nasilja u porodici saopštavaju se rezultati procene, preduzete i planirane usluge i mere zaštite, pomoći i podrške. Detaljan prikaz strukture i sadržaja nalaza i mišljenja centra za socijalni rad – organa starateljstva dat je u *Posebnom protokolu i Pravilniku o organizaciji, nornativima i standardima rada.*

Kada se nalaz i stručno mišljenje pripremaju za potrebe sudskog postupka, važno je da sud **jasno definiše svrhu i zadatke**, odnosno da postavi konkretna pitanja u pogledu kojih traži dostavljanje nalaza i davanje stručnog mišljenja. Centar za socijalni rad treba da ispuni svaki od zadataka jasno, potpuno i precizno, a ako oni nisu jasni, ili su nedovoljno specifični, voditelj slučaja, odnosno supervizor ili rukovodilac službe, treba da zatraže od suda **dodatnu informaciju** o tome na **koja pitanja** sud traži odgovore, ili da se **pitanja pojasne**, ako je to neohodno, što bi moglo da se učini i u telefonskom razgovoru sa sudijom i da se o tome sačini službena beleška“[116].

Postupanje zdravstvene službe u utvrđivanja i dokumentovanja nasilja

Utvrđivanje i dokumentovanje nasilja je veoma važan postupak u zdravstvenim ustanovama, imajući u vidu značaj medicinske procene za kvalifikaciju krivičnog dela i značaj medicinske dokumentacije za vođenje pravosudnih postupaka. Zbog toga, važno je da zdravstveni radnici ovladaju popunjavanjem obrasca za evidentiranje i dokumentovanje nasilja, koji je predložen u *Posebnom protokolu za zdravstvene radnike*[117]. To znači da je potrebno utvrditi i zabeležiti osnovne podatke o razlogu dolaska i detaljne zapise o pretrpljenom zlostavljanju i vezi sa postojećim i zdravstvenim problemima koji bi mogli da budu rezultat zlostavljanja, podatke o telesnom pregledu, laboratorijske i ostale dijagnostičke procedure i beleške o proceni, upućivanju i praćenju. Medicinski dokumenti u kojima su telesne povrede i zdravstveno stanje usled pretrpljenog nasilja registrovani na odgovarajući način mogu biti upotrebljeni u sudskomedicinskom veštačenju.

Postupanje specijalizovanih ženskih organizacija u utvrđivanju i dokumentovanja nasilja

Specijalizovane ženske organizacije mogu da koriste određene metode i tehnike za utvrđivanje nasilja, koje je najčešće usmereno na prikupljanje informacija koje ženi olakšavaju razumevanje vlastite situacije, prepoznavanje određenih oblika (taktika) nasilja, ciklične dinamike nasilja, psiholoških mehanizama vezivanja žrtve za nasilnog partnera i drugo, a u cilju pružanja podrške i osnaživanja da donese odluke. Na zahtev, svakoj ženi koja se obraćala specijalizovanim ženskim organizacijama može se izdati **pisana potvrda** *i/ili nalaz i stručno mišljenje o nasilju*.

---

[116] Više u: Nevena Petrušić i sar. (2016). ***Smernice za postupanje centra za socijalni rad u kontekstu građanskih sudskih postupaka koji se tiču prava i interesa deteta - smernice za davanje nalaza i stručnog mišljenja)***, Centar za prava deteta, Beograd.

[117] *Posebni protokol za zdravstvene ustanove* – dokumentovanje nasilja i prilog 1: obrazac za evidentiranje i dokumentovanje nasilja.

Postupanje drugih službi u postupku utvrđivanja nasilja

Vaspitno-obrazovne ustanove i druge institucije za koje se utvrdi da imaju podatke od značaja za zaštitu žrtava nasilja u porodici, *dostaviće podatke* o žrtvi, učiniocu nasilja, članovima porodice koje poseduju u službenoj evidenciji, na zahtev javnog tužioca, policije ili centra za socijalni rad, *uvažavajući stepen hitnosti*, i uz *puno poštovanje zaštite ličnih* i naročito osetljivih ličnih podataka, kao i uz *poštovanje principa bezbednosti* svih žrtvi nasilja.

5. KOORDINIRANO PLANIRANJE I SPROVOĐENJE MERA ZAŠTITE I USLUGA PODRŠKE

Koordinacija i saradnja između nadležnih službi jedan je od bitnih **preduslova** za organizovanje i sprovođenje zaštite žene žrtve nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i svih drugih direktnih i indirektnih žrtava. Uključivanje različitih službi (intersektorski i interdisciplinarni pristup) u proces planiranja i sprovođenja zaštite, kao što je navedeno u *Opštem protokolu*, zasnovan je na sledećim **pretpostavkama**:

a. učesnici, koji su nosioci sistema zaštite, imaju različite nadležnosti i domene odgovornosti, stoga sva pitanja u vezi sa zaštitom od nasilja mogu *se efikasnije rešavati* intersektorskom saradnjom i koordinacijom postupanja;
b. svi učesnici zaštite žena od nasilja *su dužni da postave prava žrtve* u središte svih mera i usluga koje se primenjuju, kroz delotvornu saradnju, da bi ispunili svoje zakonske obaveze i svrhu intervencija koje preduzimaju;
c. da bi se to postiglo, saradnja institucija mora biti *jasno definisana*, kao i njihovo pojedinačno i koordinisano postupanje, kako bi se izbegle situacije prebacivanja odgovornosti sa jedne na drugu službu.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – IV SARADNJA U SPREČAVANJU NASILJA U PORODICI[118]

Zakon definiše konkretne načine i lica na koje se odnosi obaveza saradnje.

Lica određena za vezu – član 24

Lica određena za vezu imenuju se u policijskoj upravi, osnovnom i višem javnom tužilaštvu, osnovnom i višem sudu i centru za socijalni rad. Ova lica svakodnevno razmenjuju obaveštenja i podatke bitne za sprečavanje nasilja u porodici, otkrivanje, gonjenje i suđenje za krivična dela određena ovim Zakonom (17 imenovanih krivičnih dela, čl. 4) i za pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela određenih ovim Zakonom. Način razmenjivanja i obaveštavanja propisaće nadžena ministartva, odnosno ministri.

Grupa za koordinaciju i saradnju – članovi 25, 26 i 27

Na području svakog osnovnog javnog tužilaštva obrazuje se grupa za koordinaciju i saradnju. Ona razmatra svaki slučaj nasilja u porodici koji nije okončan pravosnažnom sudskom odlukom u građanskom ili krivičnom postupku, slučajeve kada treba da se pruži zaštita i podrška žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela iz ovog Zakona, izrađuje individualni plan zaštite i

[118] Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

podrške žrtvi i predlaže nadležnom javnom tužilaštvu mere za okončanje sudskih postupaka. Ova je grupa u obavezi da održava sastanke najmanje jednom u 15 dana, a o toku sastanka vodi zapisnik. Sastancima, po potrebi, mogu prisustvovati i predstavnici drugih relevantnih službi. Grupa donosi Poslovnik o radu kojim se bliže uređuje njen način rada i odlučivanje.

Grupu za koordinaciju i saradnju čine predstavnici osnovnih javnih tužilaštava, policijskih uprava i centra za socijalni rad, sa područja za koja se grupa osniva. Članove imenuju rukovodioci svakog od organa. Grupom predsedava zamenik osnovnog javnog tužioca. Ako je za gonjenje krivičnog dela određenog ovim Zakonom nadležno više javno tužilaštvo, u radu grupe učestvuje zamenik koji je završio specijalizovanu obuku.

Nadležni ministri donose pravilnik o saradnji, kojim se bliže uređuju međusobna prava i obaveze državnih organa i ustanova nadležnih za primenu Zakona.

Zaštita žrtve nasilja podrazumeva akcije koje, *u prvoj fazi*, doprinose njenoj bezbednosti, a to znači primenu mera koje treba da *zaustave* aktuelno nasilje i da spreče da se ova dela ponove. Zbog toga prve i najčešće intervencije uključuju *policijsko-pravosudni sistem*. Druge relevantne službe slede akcijama (merama i uslugama) koje bi trebalo da obezbede *podršku žrtvi* (koja odgovore na njene specifične potrebe), te da obezbede okolnosti u kojima će ona moći da donosi odluke u svom najboljem interesu i koje služe njenom oporavku.

Potrebe žrtve su u fokusu svih intervencija, ali je važno je imati u vidu i uzeti u obzir potrebe *dece i drugih posebno osetljivih članova porodice*, koji su svedočili nasilju prema ženi ili su i sami (ranije ili aktuelno) bili direktne žrtve nasilja u porodici.

Za planiranje mera i usluga zaštite i podrške za žrtve nasilja organizuje se intersektorski sastanak, ili kao što navodi Opšti protokol, konferencija slučaja, odnosno sastanak u skladu sa čl. 25 Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.

Oslanjajući se na Opšti protokol, iskustva saradnje u „zrenjaninskom modelu" i na određenja iz novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici predlažemo model koordiniranog delovanja radi obezbeđivanja zaštite I podrške za žene izložene nasilju, koji ima dva koraka:

1) **planiranje bezbednosno-pravnih mera zaštite**, kojim koordinira javni tužilac;
2) **planiranje usluga osnaživanja i podrške za žrtvu i članove njene porodice**, kojim koordinira voditelj/ka slučaja, odnosno predstavnik/ca centra za socijalni rad.

Planiranje mera zaštite i usluga podrške za žrtvu nasilja moguće je organizovati na jednom (zajedničkom) sastanku svih nadležnih službi. To je celishodno kada je broj prijavljenih slučajeva nasilja prema ženama i nasilja u porodici na nedeljnom nivou (relativno) mali (u malim opštinama). Međutim, kada se ove aktivnosti realizuju u većim opštinama i kada je (nedeljni) broj prijava ili broj otkrivenih slučajeva nasilja veliki, intersektorski rad je efikasniji ako se saradnja odvija na dva sastanka, u skladu sa razlikama i prirodom intervencija. Rezultat (oba) sastanka je plan konkretnih mera i usluga, odnosno individualni plan zaštite (integrisanih mera i usluga), što je u skladu sa novim Zakonom (čl. 25 st. 2). Ovaj plan bi trebalo da obezbedi celovitu, koherentnu, delotvornu i efikasnu zaštitu za ženu žrtvu nasilja i nenasilne članove njene porodice.

U slučaju organizovanja dva sastanka, nužna je integracija plana zaštite i plana usluga sa oba sastanka, što se ostvaruje učešćem predstavnika centra za socijalni rad na oba sastanka.

Planirane mere moraju biti međusobno dobro usaglašene i usmerene na izbegavanje sekundarne viktimizacije. Pružanje usluga ne sme da zavisi od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svedoči protiv učinioca nasilja[119] **.**

Imajući u vidu da u vreme izrade ovog Priručnika nisu sačinjana podzakonska akta koja bliže određuju način i sadržaj saradnje između relevantnih službi u sprečavanju i zaštiti od nasilja u porodici, postupak saradnje je opisan na osnovu opštih principa zaštite i dosadašnjeg pozitivnog iskustva u ovoj oblasti.

Pre intersektorskog sastanka - preduzimanje mera iz nadležnosti svake od službi

Nakon prijave nasilja, ili nakon prepoznavanja i otkrivanja nasilja u redovnim postupcima službi, kao i tokom i nakon postupka utvrđivanja postojanja nasilja, službe će preduzeti sve mere iz svoje nadležnosti da zaustave nasilje, spreče njegovo ponavljanje i pruže prvu podršku za žrtve. Razmena informacija, usmena i pisana, treba da omogući **sinhronizaciju postupaka i pre sastanka** za koordinirano delovanje (intersektorsko planiranje mera i usluga). Razmena informacija (obaveštenja i podataka) na dnevnom nivou osigurana je kroz rad lica određenih za vezu u policiji, osnovnom i višem javnom tužilaštvu, osnovnom i višem sudu i centru za socijalni rad (čl. 24).

Intervencije iz nadležnosti policije

Najblaža policijska ovlašćenja predstavljaju **upozorenje**[120] i **naređenje**[121]. Upozorenja i naređenja daju se usmeno, *pisano ili na drugi pogodan način*, s tim da njihovo značenje bude jasno izraženo. Policijski službenici mogu da upozoravaju učinioce nasilja i da im izdaju naređenja (ukoliko oni ostaju na slobodi), prvenstveno kada je nasilje manjeg intenziteta, *pismenim putem*, o procedurama i postupcima koji se mogu preduzeti prema njemu, šta mu je sve zabranjeno činiti i šta mu se nalaže, odnosno naređuje da čini ili ne čini (u okviru zakona).

Pisanim upozorenjem i/ili naređenjem učiniocu se na nedvosmislen način, jasno predoči šta ne sme da čini, i šta ga može očekivati ukoliko ne postupi po upozorenju,odnosno šta mu se naređuje. Istovremeno, ovo je i vid primene *prve prevencije*, u situacijama kada nema elemenata za dalje postupanje policije i tužilaštva. Nepostupanje po naređenju može predstavljati samo po sebi krivično delo (ometanje ovlašćenog službenog lica), a sa druge strane, nedvosmisleno ukazuje na umišljaj nasilnika i visok stepen ugroženosti žrtve.

Nadležni policijski službenik je ovlašćen i za primenu hitnih mera u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici (čl. 14, 15, 16 i 17), kao što je opisano ranije u tekstu.

---

[119] Kao što je navedeno u Opštem protokolu, a što predstavlja obavezujući standard i u Konvenciji Saveta Evrope (čl. 18).

[120] *Zakon o policiji*, čl. 72 – *Uslovi za primenu upozorenja*: Policijsku službenik **upozoriće lice** koje svojim ponašanjem, delovanjemili propuštanjem određene radnje može da dovede u opasnost svoju bezbednost ili bezbednost drugog lica ili bezbednost imovine, da naruši javni red ili da ugrozi bezbednost saobraćaja na putevima ili kada se osnovano očekuje da bi to lice moglo da učini ili da izazove drugo lice da učini krivično delo ili prekršaj.

[121] *Zakon o policiji*, čl. 73 – *Uslovi za primenu naređenja* (naređenje se može primeniti samo u odnosu na ponašanja, odnosno delatnosti i činjenja od kojih neposredno zavisi uspešno izvršavanje policijskih zadataka, a (između ostalog i) radi: otklanjanja opasnosti za život i ličnu bezbednost ljudi: sprečavanja i izvršavanja krivičnih dela i prekršaja, hvatanja njihovih učinilaca i pronalaženja i obezbeđenja tragova tih dela koji mogu poslužiti kao dokaz; održavanja javnog reda ili uspostavljanja narušenog javnog reda.

Policijski službenici na licu mesta će **informisati žrtvu** o pravnim procedurama zaštite koje su joj dostupne, pri čemu se ne smeju davati sugestije o pokretanju ili odustajanju od postupka zaštite. Mogu je informisati (ostavljanjem letka) o kontakt telefonima i adresama relevantnih institucija i specijalizovanih ženskih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u partnersko-porodičnim odnosima. Po potrebi, policijski službenici **asistiraju** u premeštanju ličnih stvari žrtve i dece, sačekaju da ih ona pokupi i, ako su u mogućnosti, izvrše njen **prevoz** do sigurnog odredišta.

Intervencije policije u saradnji sa tužilaštvom

Policijski službenici su samostalno ili po odobrenju javnog tužioca ovlašćeni za preduzimanje drugih mera prema učiniocu nasilja, kao što su zadržavanje (čl. 86, ZoP), ograničavanje slobode kretanja (čl. 86, ZoP), oduzimanje oružja, hapšenje (čl. 291, ZKP). Na predlog javnog tužioca sud može doneti odluku o pritvoru kada za lice postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo (čl. 212, ZKP)[122].

Osnovno javno tužilaštvo je nadležno za podnošenje predloga da se produže hitne mere, ako nakon razmatranja obaveštenja, procena rizika i naređenja ustanovi postojanje neposredne opasnosti od nasilja u porodici (čl. 18).

Intervencije centra za socijalni rad

I centar za socijalni rad može da preduzme mere i usluge iz svoje nadležnosti, pre sastanka za intersektorsko planiranje, kada za njihovu primenu nije nužna saradnja sa drugim službama.Broj i vrsta mera i usluga koje će biti preduzete zavisi od karakteristika svakog konkretnog slučaja.Centar će pre sastanka **infomisati** žrtvu nasilja o nadležnostima i procedurama centra za socijalni rad, o njenim pravima, u slučaju da je potrebno, obezbediće **materijalnu pomoć** (jednokratnu, uvećanu ili novčanu socijalnu pomoć) i predložiće način praćenja situacije.

Centar za socijalni rad će pre sastanka preduzeti i odgovarajuće mere **prema učiniocu nasilja**: informisaće ga o sankcijama, upozoriti ga (usmeno ili pisano) da ne sme da čini nasilje (ili uzeti izjavu na zapisnik), preduzeće nadzor (preventivni, korektivni ili pojačani) i odrediće način praćenja učinioca nasilja.

Centar bi u ovoj fazi trebalo da *razmotri potrebu* za merama zaštite od nasilja u parničnom postupku, kao i potrebu za zaštitu prava deteta, u svakom slučaju nasilja u porodici kada žrtva ima maloletnu decu.

Intervencije zdravstvene ustanove

Zdravstvene ustanove će uvek obaviti **medicinsko zbrinjavanje** zdravstvenih posledica nasilja. Iako su akutna stanja, najčešće povrede, vidljiv i važan segment medicinske pomoći, ne bi trebalo smetnuti s uma ni čitav niz zdravstvenih stanja i bolesti koja nastaju kao posledica izloženosti žene nasilju (videti boks 2 u *Posebnom protokolu*). Medicinsko zbrinjavanje se ne razlikuje od pružanja pomoći u bilo kojoj drugoj prilici, ali postupanje zdravstvenih radnika i odnos prema žrtvi treba da je prilagođeno kontekstu, kako bi se izbegla sekundarna viktimizacija (videti boks 7 u *Posebnom protokolu*).

Intervencije specijalizovane ženske organizacije

Specijalizovane ženske organizacije za podršku ženama sa iskustvom nasilja preduzimaju niz usluga iz grupe savetodavno-terapiskih i socijalno-edukativnih mera usmerenih na podršku i osnaživanje žena, najčešće u formi razgovora (telefonskih i direktnim kontaktom), pružanjem informacija i informativnog materijala, upućivanjem na odgovarajuće službe ili usluge u zajednici, zastupanjem žena kod drugih službi, pružanjem pomoć u izradi sigurnosnog plana, informisanjem žene o mogućnosti uključivanja u grupe samopomoći, edukativne ili grupe za društvenu akciju, i slično.

[122] Detaljnije videti u ovom Priručniku u: *Bezbednosne mere u nadležnosti policije i javnog tužilaštva*.

Predstavnice specijalizovanih ženskih organizacija mogu da *pomognu ženi* sa iskustvom nasilja da obezbedi smeštaj, da pruže podršku ili posreduju u traženju zaposlenja, pomognu u ostvarivanju prava i zadovoljenju potreba (zdravstvenih, administrativnih, materijalnih i drugo).U većini ovih organizacija žene mogu da dobiju i *besplatnu pravnu pomoć*, koja uključuje informisanje (telefonom ili direktnim kontaktom), pisanje podnesaka, a u nekim slučajevima i zastupanje na sudu.

Zadaci Centra za žrtve seksualnog nasilja

Kada se nakon prijavljivanja ili otkrivanja seksualnog nasilja *žrtva uputi* na Centar za žrtve seksualnog nasilja, njegov osnovni zadatak je *neposredan rad* sa ženama žrtvama seksualnog nasilja kroz pružanje pomoći i podrške u njihovom osnaživanju. To uključuje sledeće aktivnosti:

- psihosocijalnu pomoć i podršku, kontinuirano, ukoliko ima potrebe za tim,
- neposredno medicinsko zbrinjavanje povreda nastalih nasilnim seksualnim činom, bilo akutnih ili hroničnih,
- podršku žrtvi tokom sudskomedicinskog (forenzičkog) pregleda (utvrđivanja vrste, lokalizacije i težine povreda, prisustva tragova biološkog porekla i dr. radi obezbeđivanja dokaza u slučaju pokretanja krivičnog postupka), pripremu žrtve za forenzički pregled (objašnjenje procedure i njenih ciljeva) i podrška tokom tog pregleda, ukoliko žrtva iskaže želju za tim (a imajući u vidu poverljivost lekarskih pregleda, s jedne strane, i sam dokazni postupak, odnosno postupak prikupljanja dokaza, s druge strane),
- pomoć i podrška u informisanju žrtve o njenim pravima: pomoć ženama u procesu prijave seksualnog nasilja (pratnja do policijske stanice, bolnice) i u vezi s tim, informisanje o proceduri kada prijavi krivično delo, a kasnije podrška i informacije u pripremi za krivični/sudski postupak, podrška na sudu,
- rad sa članovima porodice žrtava seksualnog nasilja (s obzirom na to da su osobe najbliže žrtvi posredne žrtve njene viktimizacije, ali i s obzirom na to da porodica i prijatelji često izražavaju predrasude i okrivljuju žrtvu, što predstavlja izvor sekundarne traumatizacije žrtve),
- krizna pomoć i podrška u saradnji sa intersektorskim timovima u lokalnim zajednicma, što uključuje sve bezbednosno-pravne postupke i pružanje opštih i specijalizovanih usluga podrške za žrtvu.

Važno upozorenje – ukoliko učinilac nasilja nakon intervencija koje preduzme bilo koja od nadležnih službi, samostalno ili u saradnji sa drugim službama, **ne poštuje** određenu meru (upozorenje ili zabranu), *i ponovi* bilo koji vid nasilja prema žrtvi ili njoj značajnoj drugoj osobi (deci, članovima njene porodice), **necelishodno je** ponavljati istu meru (na primer, ponovo upozoriti nasilnika). U takvim situacijama **nužno je preduzeti strože mere**. Treba imati u vidu da je nepoštovanje (kršenje) odluka i mera koje su izrekli nadležni odrgani od strane učinioca nasilja *pokazatelj većeg bezbednosnog rizika* za žrtvu i druge članove porodice.

Zabrana obaveznog alternativnog razrešenja sporova, odnosno određivanja kazni

U Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (čl. 48),navodi se obaveza država da zabrane obavezna alternativna razrešenja sporova i određivanja kazni, ne sporeći njihovu prednost u drugim krivičnim i građanskim postupcima, obrazlažući negativne posledice tih postupaka u slučajevima nasilja koje obuhvata Konvencija, posebno ako je učešće u takvim postupcima **obavezno i ako zamenjuje** sudske postupke u kojima se saslušavaju strane. To je zbog toga jer žrtve u alternativnim postupcima nikada ne učestvuju ravnopravno (zbog straha, krivice, ugroženosti, bespomoćnosti), dok učiniocu ove situacije omogućavaju ispoljavanje moći i dominacije, a i manipulacije. Da bi žrtva mogla da zahteva pravdu,

država je *odgovorna da obezbedi pristup* pravosudnim procesima. Takođe, ovaj član Konvencije zahteva da država obezbedi da eventualne novčane kazne za učinjeno nasilje ne dovedu **žrtvu posredno do finansijskih teškoća**.

U tom smislu, mera **odlaganja krivičnog gonjenja** (čl. 283, ZKP) predstavlja alternativno razrešenje nasilja u krivičnom postupku, u kojem javni tužilac postupa bez obaveze da čuje mišljenje žrtve, nalažući učiniocu krivičnog dela (za koje je zaprećena kazna do pet godina zatvora) da učini jednu ili više obaveza, među kojima je i „da na račun propisan za uplatu javnih prihoda uplati određeni novčani iznos, koji se koristi za humanitarne ili druge javne svrhe". Iz navedenog je jasno da žrtva ne odlučuje o ovom postupku, a čak i da je pitana to ne znači da je u prilici da valjano proceni svoj najbolji interes. Takođe, ova intervencija vraća novčano kažnjavanje za nasilje u porodici, što je ukinuto izmenama Krivičnog zakonika 2009. godine.

U oblasti **porodičnog prava** zabrana obaveznog alternativnog razrešenja spora bi se odnosila na postupak **posredovanja** koji obuhvata postupak za pokušaj mirenja i postupak za pokušaj sporazumnog okončanja spora (nagodba), koji se redovno sprovode uz postupak u bračnom sporu koji je pokrenut tužbom jednog od supružnika (osim pod uslovima kada se posredovanje u bračnom sporu ne sprovodi, među kojima *nije eksplicitno navedeno nasilje u porodici*) (čl. 229-232, PZ). **Mirenje** se sprovodi u bračnom sporu, sa svrhom da se poremećeni odnos supružnika razreši bez konflikta i bez razvoda braka. Punomoćnici ne mogu zastupati supružnike niti mogu prisustvovati mirenju, a ako se supružnici pomire, smatraće se da je tužba za razvod braka povučena. Mirenje se smatra neuspelim ako se jedan ili oba supružnika ne odazovu pozivu ili ako ne dođe do pomirenja (čl. 233- 239, PZ). Nagodba se sprovodi u bračnim sporovima pokrenutim tužbom, a kada mirenje nije uspelo, sa svrhom da se poremećeni odnos supružnika razreši bez konflikta nakon poništenja ili razvoda braka (čl. 240-246, PZ). Iz navedenih odredbi je jasno da se u situaciji nasilja ne radi o "poremećenim odnosima", kao i da žrtva nije u ravnopravnom odnosu sa nasilnikom.

Propusti u postupanju nadležnih službi u zaštiti žrtve nasilja

Postupci Zaštitnika građana, uključujući i najnoviji zbirni izveštaj o 14 slučajeva ubistva žena[123] , ukazuju na postojanje ozbiljnih propusta u postupanju nadležnih službi:
Utvrđeno je da je *policija*:

- u određenim slučajevima podnosioce prijava, koji su direktne i indirektne žrtve nasilja u porodici, upućivala da sami vodi postupke pred drugim organima ili je svoje postupanje uslovljavala preduzimanjem aktivnosti i radnji od strane žrtve,
- nije u svim slučajevima oduzimala oružje od lica prijavljenog za nasilje,

Utvrđeno je da *centar za socijalni rad – organ starateljstva*:

- nije preduzimao mere zaštite žrtve, nakon saznanja ili sumnje na nasilje nad ženom u porodici i partnerskim odnosima,
- nije predlagao izricanje mera prema licu za koje se sumnja da je izvršilo nasilje, radi zaštite od nasilja u porodici,

Nadležna *javna tužilaštva* imalasu najčešće stav:

- da ne postoje elementi krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti,
- ovu su ocenu davali i u slučajevima prijave fizičkog nasilja i pretnji oružjem,

da policija podnese krivičnu prijavu tužiocu tek nakon više prijava nasilja protiv istog lica i onda kada su evidentirane teške telesne povrede.

[123] Zaštitnik građana, Sistemske preporuke, del.br.28582, od27.07.2016.

Koordinirano delovanje - planiranje bezbednosno-pravnih mera

Ko učestvuje na (ovom) sastanku

Na sastanku učestvuje javni tužilac – Osnovni, a po potrebi i Viši, nadležni policijski službenik/ci i predstavnici centra za socijalni rad – supervizori za odrasle i decu, članovi internog tima za nasilje u porodici organa starateljstva ("uži tim"). Svi učesnici treba da su imaju specijalizovanu obuku za postupke nasilja prema ženama i nasilja u porodici, u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici (čl. 28). Korisno je ako je sastav ovog tima stalan, a imenovani učesnici imaju odgovarajuće zamenike/ce. Ovim sastankom koordinira zamenik javnog tužioca (čl. 26 st. 3).

Seksualno nasilje – na sastanku za planiranje bezbednosno-pravnih mera zaštite od seksualnog nasilja obavezno učestvuje javni tužilac *Višeg javnog tužilaštva*, kao i predstavnici Centra za žrtve seksualnog nasilja, po dogovoru sa javnim tužiocem.

Kada se organizuje/saziva sastanak

Sastanak se organizuje redovno, jednom u sedam dana, najmanje jednom u 15 dana (u skladu sa Zakonom, čl. 25 st. 3). Dobro je da se sastanak organizuje uvek u isto vreme i na istom mestu. To omogućava da svi učesnici/e unapred planiraju i usklađuju sve svoje obaveze, kako ne bi bili sprečeni da dolaze na sastanke. Takođe, to olakšava organizacione aktivnosti, jer nije potrebno pripremati pozive, već se učesnici/e okupljaju uvek u predviđeno vreme. Ako ovaj princip rada nije moguć, onda je važno da zamenik javnog tužioca (ili osoba zadužena za tehničko-organizaciona pitanja) saziva sastanke pozivanjem učesnika – telefonskim putem i pisano (imejl, faks ili druga vsrta brze pošte).

Za *mesto realizacije* sastanka može da se odabere prostor bilo koje od tri službe čiji predstavnici obavezno učestvuju na njemu (što zavisi od toga ko ima najbolje prostorne uslove za nesmetani rad).

Šta je cilj sastanka

Cilj ovog sastanka je **zajedničko razmatranje svakog konkretnog slučaja nasilja** prema ženama i nasilja u porodici koji je evidentiran u bilo kojoj od nadležnih službi u periodu između dva sastanka. To znači da će se na sastanku razmeniti:

- sve prikupljene informacije o nasilju, žrtvi, učiniocu i okolnostima, odnosno kontekstu,
- zajednički (ponovo) proceniti bezbednosni rizici i resursi (koji su se u međuvremenu od otkrivanja ili prijavljivanja nasilja, ili nakom prvih intervencija nadležnih službi, mogli promeniti),
- zajednički razmotriti i planirati odgovarajuće mere, dati odgovarajuća uputstva, odnosno pokrenuti odgovarajući pravni postupci zaštite žrtve nasilja,
- zajednički preispitati planirane mere sa prethodnog sastanka, sagledati da li su sve institucije postupile po istim, da li u mere dale efekat u cilju smanjenja rizika od ponavljanja nasilja i ako nisu, napraviti novi plan mera.

Tok sastanka

Pre sastanka, nužno je da se članovi tima *prethodno međusobno informišu* o slučajevima koji će biti predmet razmatranja na sastanku, kako bi pripremili odgovarajuće podatke iz svojih evidencija i dokumentacija.

Na sastanku se prvo **izloži i opiše konkretan slučaj nasilja** koji je kao nov evidentiran u jednoj od nadležnih službi.Institucija koja „iznosi" slučaj prirema informacije (i svu prikupljenu dokumentaciju), odnosno podatke o tome:

- ko su (sve) žrtve nasilja, ko je učinilac nasilja,
- koje vrste nasilja su prisutne,
- koliko nasilje traje,
- kako je procenjen stepen rizika i koji rizici utiču na aktuelnu i buduću bezbednost žrtve, dece i drugih lica, poveznih sa žrtvom,
- šta je preduzeto (mere i usluge) do sastanka.

Zatim se **razmenjuju informacije** koje eventualno poseduju druge službe, da bi se konkretan slučaj nasilja **sagledao i razmotrio u svetlu celokupne dokumentacija** koja je sačinjena i prikupljena (izjave građana, službene beleške policijskih službenika, lekarski izveštaji o povredama, zapisnik o uviđaju, zapisnik o alkotestiranju, medicinsko ili drugo veštačenje i slično), na osnovu čega se utvrđuje postojanje nasilja u porodici.

Nakon upoznavanja sa navodima konkretne prijave, kao i sa prikupljenim dokazima, prisutni predstavnici institucija **razmenjuju i sve podatke** koje se tiču porodičnih prilika i uočenih problema u konkretnoj porodici (da li su se članovi porodice obraćali tim ili drugim organima zbog nasilja, do kakvih saznanja se tada došlo, da li su pokretani i vođeni prekršajni ili krivični postupci protiv pojedinih članova porodice zbog nasilja u porodici ili drugog nasilja, kao i sve druge činjenice za koje predstavnici institucija smatraju da su od značaja za donošenje adekvatne procene postojanja nasilja i odluke o daljim radnjama i merama koje treba preduzeti).

Ishod sastanka

U zavisnosti od izvršene procene slučaja, ishod odluke za svaki konkretni prijavljeni slučaj može biti sledeći:

1) **da se javnom tužiocu podnese krivična prijava**, ukoliko se u radnjama učinioca stiču elementi krivičnog dela, osim ukoliko je prijava već podneta javnom tužiocu ili je bilo određeno zadržavanje učinioca;
2) **da se prekršajnom sudu podnese zahtev za pokretanje prekršajnog postupka**, ukoliko se u radnjama učinioca stiču elementi prekršaja;
3) **da se javnom tužiocu dostavi pisani izveštaj o događaju**, ukoliko nema dovoljno dokaza da je izvršeno krivično delo ili prekršaj, a potrebno je izvršiti dodatne provere radi utvrđivanja postojanja nasilja u porodici;
4) **da se pokrene parnični postupak** za zaštitu od nasilja u porodici, odnosno da se poslužbenoj dužnosti podnese tužba od strane javnog tužioca ili centra za socijalni rad, samostalno ili uz krivični postupak;
5) **da se do sledećeg sastanka izvrše dodatne provere** od strane policije ili centra za socijalni rad, ukoliko je prijava nepotpuna.

Individualni plan zaštite

Na svakom sastanku se **vodi zapisnik**[124] u koji se unose podaci o prisutnim predstavnicima službi, razmatranim slučajevima i zaključucima i preporukama za svaki pojedinačni slučaj.

Zaključci i preporuke o slučajevima se sastavljaju u formi **individualnog plana mera zaštit**e[125], što podrazumeva detaljan i precizan spisak mera koje će biti preduzete, spisak učesnika koji su zaduženi za realizaciju svake od planiranih mera i rokovi u kojima se mere sprovode. Pokazalo se korisnim kada se ovaj plan zaštite unese u tabelu, tako što se daju odgovori na sledeća pitanja:

[124] Ovo je u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici (čl. 25 st. 3), ali sam sadržaj zapisnika nije određen Zakonom, te se očekuje da će bliže biti uređen Poslovnikom o radu, koji bi trebalo da donese grupa za saradnju. Ostaje da se vidi da li će se na ovaj način obezbediti uniformnost zapisnika.
[125] Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici je predviđena i izrada individualnog plana zaštite (čl. 25 st. 2), a sadržaj evidencije koju vode centri za socijalni rad (čl. 32) upućuje na sadržaj plana: pored ličnih podataka žrtve i podataka o individualnom planu zaštite i podrške, on će sadržati planirane mere zaštite, mere podrške, podatke o izvršiocima mera, rokovima za njihovo preduzimanje, plan praćenja i procene delotvornosti preduzetih mera.

Koje mere (ŠTA)	KO ih sprovodi	od/do kada (ROK)

To istovremeno olakšava sprovođenje i praćenje plana i povećava individualnu odgovornost svih angažovanih učesnika u postupku zaštite žrtve[126].

Za sačinjavanje i za sprovođenje individualnog plana mera zaštite **veoma je važno i učešće žrtve**. Pre svega, kako bi se sačinio delotvoran plan zaštite, potrebno je da se u prethodnom razgovoru sa žrtvom utvrde činjenice koje su od značaja za procenu rizika od ponavljanja ili eskalacije nasilja, kao i činjenice koje su od značaja za prevazilaženje ili umanjivanje postojećih rizika. Na osnovu toga se utvrđuju aktivnosti i mere koje se imaju preduzeti od strane pojedinih institucija - članova intersektorskog tima, kao i rokovi za preduzimanje tih aktivnosti. O utvrđenom planu zaštite **žrtva mora biti obaveštena** od strane centra za socijalni rad, kako bi znala kako da postupi i kome da se obrati u kriznim situacijama i kako bi eventualno iznela određene primedbe ili sugestije na utvrđeni plan zaštite. Na sastanku intersektorskog tima će se razmotriti *primedbe i sugestije žrtve*, kako bi se plan zaštite eventualno *korigovao* u cilju najbolje zaštite žrtve.

U situacijama kada žrtva **ne želi pokretanje bilo kakvih postupaka** zbog učinjenog nasilja, **niti želi saradnju sa institucijama**, sve institucije i dalje **imaju obavezu** da preduzmu sve što je u datoj situaciji moguće kako bi se žrtva zaštitila. Žrtvi se mora staviti do znanja da *uvek može računati na podršku institucija*, čak i ukoliko ne želi da aktivno učestvuje u odgovarajućim postupcima protiv učinioca nasilja, odnosno ukoliko, koristeći se svojim zakonskim pravom da, kao član porodice, ne svedoči protiv drugog člana porodice, odbija da svedoči protiv učinoca.

Važno upozorenje – nužno je prepoznati koji su slučajevi nasilja **urgentni**, kada je potrebno **odmah i bez odlaganja odreagovati**, kada se ne čeka na redovni sastanak, već se informacije između policije, centra za socijalni rad i javnog tužilaštva **razmenjuju odmah po prijavi/saznanju** o učinjenom delu, da bi se organizovala delotvorna zaštita žrtve.

Krivičnopravna zaštita od nasilja u porodici

Pored krivičnog dela nasilje u porodici, član 194, u ***Krivičnom zakoniku***[127] postoje brojna krivična dela, čiji bitni elementi su srodni sa bitnim elementima krivičnog dela nasilje u porodici, tako da ona mogu poslužiti kao alternativa prilikom kvalifikacije radnji učinioca, a u praksi su najzastupljenija sledeća krivična dela:

1. Teška telesna povreda - član 121 KZ
2. Laka telesna povreda - član 122 KZ
3. Ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči i svađi - član 124KZ
4. Protivpravno lišenje slobode - član 132KZ
5. Prinuda - član 135KZ
6. Zlostavljanje i mučenje - član 137KZ
7. Ugrožavanje sigurnosti - član 138KZ

[126]Primere individualnih planova usluga videti u: Jeca Nedeljkov i Marija Banauh-Brusin, (2016). Zbirka primera dobre prakse u organizovanju konferencija slučaja u Autonomnoj pokrajinin Vojvodini, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu zaštitu, demografiju i ravnopravnost polova.
[127]Krivični zakonik, "Sl. glasnik RS", br. 85/2015, 88/2005 – ispr., 107/2015 – ispr., 72/2009, 111/2019, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

8. Nedozvoljene polne radnje - član 182KZ
9. Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica - član 193KZ
10. Nasilničko ponašanje - član 344KZ.

Određeni vidovi, pre svega seksualnog nasilja, kao i nasilja sa smrtnim ishodom, učinjenog prema ženi ili članu porodice, se zbog prirode dela i posledica koje prouzrokuju ne kvalifikuju kao krivično delo nasilje u porodici, već kao neko od krivičnih dela protiv polne slobode(uključujući i ona koja se gone po privatnoj tužbi), kao što su :

ubistvo– član 113 KZ
teško ubistvo – član 114 KZ
silovanje– član 178 KZ
obljuba s nemoćnim licem – član 179 KZ
obljuba sa detetom – član 180 KZ
obljuba zloupotrebom položaja – član 181 KZ.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – Primena ovog zakona na određena krivična dela, **član 4**

Ovaj zakon primenjuje se i na sardnju u sprečavanju nasilja u porodici (čl. 24 – 27) u krivičnim postupcima za krivična dela:
1) proganjanje (član 138a Krivičnog zakonika);
2) silovanje (član 178 Krivičnog zakonika);
3) obljuba nad nemoćnim licem (član 179 Krivičnog zakonika);
4) obljuba nad detetom (član 180 Krivičnog zakonika);
5) obljuba zloupotrebom položaja (član 181 Krivičnog zakonika);
6) nedozvoljene polne radnje (član 182 Krivičnog zakonika);
7) polno uznemiravanje (član 182a Krivičnog zakonika);
8) podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (član 183 Krivičnog zakonika);
9) posredovanje u vršenju prostitucije (član 184 Krivičnog zakonika);
10) prikazivanje, pribavljanje i posredovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnih lica za pornografiju (član 185 Krivičnog zakonika);
11) navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama (član 185a Krivičnog zakonika);
12) zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (član 193 Krivičnog zakonika);
13) nasilja u porodici (član 194 Krivičnog zakonika);
14) nedavanje izdržavanja (član 195 Krivičnog zakonika);
15) kršenje porodičnih obaveza (član 196 Krivičnog zakonika);
16) rodoskvrnuće (član 197 Krivičnog zakonika);
17) trgovina ljudima (član 388 Krivičnog zakonika);
18) druga krivična dela , ako je krivično delo posledica nasilja u porodici.
Ovaj zakon se primenjuje I na pružanje zaštite I podrške žrtvama krivičnih dela iz stave 1. ovog člana.

Porodično-pravna zaštita od nasilju u porodici

Pored mera zaštite od nasilja u porodici (čl. 197 i ćl. 198), ***Porodični zakon***[128] omogućava zaštitu od nasilja u porodici primenom sledećih odredbi:

1. Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava:
    a. Preventivni nadzor (čl. 79, PZ),
    b. Korektivni nadzor (čl. 80);
2. Lišenje roditeljskog prava:
    a. Potpuno lišenje roditeljskog prava (čl. 81),
    b. Delimično lišenje roditeljskog prava (čl. 82);

Indirektno, postupke razvoda braka, kao i u postupke zaštite prava deteta, kao što su život sa roditeljima (čl. 60), lični odnosi (čl. 61) i drugi, treba dovesti u vezu sa postojanjem nasilja u porodici, nasilja prema deci i ženi/majci dece, ili dečjeg svedočenja nasilju. To znači da u svakom konkretnom slučaju treba procenjivati *bezbednosne rizike* da se nasilje nastavi i nakon razvoda/razdvajanja roditelja, preko dece, odnosno kroz postupke poveravanja dece na brigu i staranje i određivanje modela održavanja ličnih odnosa sa roditeljem kojem deca nisu poverena.

Deca svedoci nasilja – zaštita

Opšti protokol, kao i *Konvencija Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici*, nalažu da se deca koja su neposredno prisustvovala ili bi mogla imati saznanje o nasilja u porodici **tretiraju kao žrtve nasilja**. Domaća iskustva govore o tome da su maloletna deca u krivičnim postupcima prepoznata kao direktne žrtve nasilja tek u nešto više od deset posto slučajeva, kao i da su retki postupci po službenoj dužnosti[129]. Istovremeno, u našem se kontekstu pojavila bezbednosna intervencija kojom se zaštita deteta sprovodi njegovim/njenim izmeštanjem iz porodice (privremenim zaključkom o obezbeđivanju smeštaja), kada roditelj (najčešće majka) nije u mogućnosti da zaštiti od nasilja drugog roditelja (najčešće otac). Izmeštanje dece bez nenasilnog roditelja (majke) i razdvajanje braće i sestara, kao i odsustvo efikasnih postupaka zaštite od (iseljenje nasilnika iz kuće/stana, lišenje roditeljskih prava i slično), pokrenutih po službenoj dužnosti, neopravdano je[130].

U *Konvencjji Saveta Evrope*, čl. 31 – *Starateljstvo, pravo na posetu i bezbednost*, navodi se da nasilje prema nenasilnom roditelju i detetu mora biti uzeto u obzir prilikom poveravanja deteta i određivanja da li će se i na koji način održavati lični odnosi deteta sa roditeljem koji je nasilan. Bezbednost žrtve i svedoka nasilja mora biti garantovana.

[128] *Porodični zakon*, „Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 – dr.zakon i 6/2015.
[129] Više u: Vanja Macanović, (2012). Deca žrtve nasilja u porodici, str. 104-162, u: S. Jovanović, B. Simenunović-Patić, V. Macanović, ***Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini***, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad.
[130] Više o ovom problemu u: Tanja Ignjatović (2014). Roditelj nije u mogućnosti da zaštiti dete od drugog roditelja – o čemu se radi i šta je rađeno, str. 37-57, u: Godišnji izveštaj opservatorije za praćenje nasilja prema ženama, 2013, Mreža žene protiv nasilja i Mreža za evropski ženski lobi, Beograd.

Koordinirano delovanje - planiranje usluga osnaživanja i podrške za žrtvu

Iako su bezbednost i pokretanje odgovarajućih pravnih postupaka da bi se žrtva zaštitila od daljeg nasilja, a učinilac odgovarao za učinjena dela, od prioritetne važnosti, nužno je obezbediti pružanje odgovarajuće podrške žrtvi i svedocima nasilja, upućivanjem i organizovanjem **opštih i specijalizovanih usluga podrške**. Ove usluge moraju da poštuju prava i potrebe žene, da su usmerene na njeno *osnaživanje i ekonomsku nezavisnost*, da su odgovarajuće za specifične potrebe svake konkretne žene, dece svedoka nasilja i drugih članova porodice koji su pogođeni nasiljem.

Ko učestvuje na (ovom) sastanku

Na sastanku učestvuju predstavnici centra za socijalni rad – organa starateljstva, zdravstvenih ustanova, obrazovno-vaspitnih ustanova (ako postoje deca svedoci nasilja), specijalizovanih ženskih organizacija i drugih organizacija civilnog društva koje pružaju usluge socijalne zaštite.Po potrebi, na sastanak treba pozvati predstavnike službe za zapošljavanje, predstavnike odgovarajućih odeljenja u lokalnoj samoupravi i druge aktere u zajednici koji bi mogli biti od pomoći u konkretnom slučaju ("širi tim"). **Pravilo poverljivosti svih podataka** prvo je koje se uspostavlja na sastanku „šireg tima".

Organizovanje ovakvog sastanka je u skladu i sa ***Zakonom o socijalnoj zaštiti***[131] koji navodi da zavisno od potreba korisnika, usluge socijalne zaštite se mogu pružati istovremeno i kombinovano sa uslugama koje pružaju obrazovne, zdravstvene i druge ustanove, a njihovo usklađeno pružanje obezbeđuje se zaključenjem protokola o saradnji (čl. 58 - međusektorske usluge). Ovim sastankom **koordinira** centar za socijalni rad, odnosno voditelj/ka slučaja, a prisustvuje mu i član/članica "užeg tima" iz centra za socijalni rad (kao i drugi članovi/ce „užeg tima" u skladu sa konkretnom potrebom).

Seksualno nasilje –na sastanku za planiranje usluga za osnaživanje i podršku za žrtve sa iskustvom seksualnog nasilja učestvuju i predstavnice/i Centra za žrtve seksualnog nasilja.

Na sastanku **učestvuje i žrtva nasilja**, a ako to ona želi, i *njoj značajna osoba za podršku*. Važno je da žrtva bude informisana o prirodi ovog sastanka i bude *pripremljena* za njega (cilj sastanka, učesnici, način rada). Ovaj sastanak ne sme da bude izvor sekundarne traumatizacije žrtve. Žrtva nasilja treba da ima priliku da učesnicima sastanka saopšti:

- kako vidi svoju situaciju u aktuelnom trenutku;
- kako vidi najbolja rešenja za svoje potrebe i probleme;
- da utiče na plan usluge podrške koji se priprema na sastanku;
- da upozna predstavnike službi sa kojima će sarađivati na sprovođenju planiranih usluga.

[131] *Zakonom o socijalnoj zaštiti*, "Sl.glasnik RS", br. 24/2011.

Učešće žrtve na sastanku doprinosi *realnijem* planiranju usluga podrške, a istovremeno osnažuje ženu da preuzme moć i kontrolu nad sopstvenim životom (čime se poštuje njena samostalnost i pravo da donosi odluke od značaja za sebe))[132]. **I dete**, svedok ili direktna žrtva nasilja u porodici, koje je dovoljnog uzrasta da može da formira i izrazi svoje mišljenje o situaciji u kojoj živi, može da učestvuje na ovom sastanku, ali samo pod uslovom da se sekundarno ne traumatizuje[133].

Takođe, i *Zakon o socijalnoj zaštiti*, između ostalih prava korisnika, navodi **pravo na učešće u donošenju odluka** (čl.35) i **pravo na slobodan izbor usluga** (čl.36)[134].

Kada se organizuje/saziva sastanak

Sastanak se organizuje **redovno**, jednom u 15, a najduže jednom u 30 dana, kada se razmatraju svi prijavljeni slučajevi u periodu između sastanaka za koje je potrebno planiranje usluga osnaživanja i podrške za žrtvu nasilja. Može biti korisno da se i ovi sastanci organizuju uvek u isto vreme i na istom mestu, ali imajući u vidu da učesnici nisu uvek iste osobe i službe, nužno je za svaki sastanak u odnosu na sve konkretne slučajeve, **pozivati** odgovarajuće predstavnike službi. To podrazumeva i tehničko-organizacione aktivnosti: pripremu poziva, odnosno pozivanje učesnike telefonskim putem i pisano (imejl, faks ili druga vsrta brze pošte).

Mesto realizacije sastanka je centar za socijalni rad, ali može da se koristi prostor i drugih učesnika, ako omogućava odgovarajuće i bezbedne uslove za rad.

Šta je cilj sastanka

Da bi se blagovremeno, kontinuirano i celovito obezbedilopružanje usluga podrške žrtvi nasilja u porodici, deci svedocima nasilja i drugim članovima porodice, cilj ovog sastanka je da voditelj slučaja i član „užeg tima" iz centra za socijalni rad, zajedno sa predstavnicima drugih odgovarajućih službi i organizacija, uz učešće žrtva i značajne oosbe iz njenog okruženja, razmene informacije i **zajednički razmotre** situaciju, potrebe i resurse žrtve i njenog okruženja, ranije preduzete mere i usluge, i da **zajednički isplaniraju usluge** podrške i osnaživanja žrtve, koje će rezultirati u **individualnom planu usluga**.

Tok sastanka

Nužno je da pre sastanka centar za socijalni rad (osoba zadužena za tehničko-organizaciona pitanja) *informiše* sve učesnike o kojim slučajevima nasilja je reč, odnosno za koje žrtve se planiraju usluge podrške, kako bi se svi pripremili za učešće na sastanku, proverili svoje evidencije, prikupili informacije o aktivnostima koje su (ranije ili aktuelno) samostalno preduzeli.

Na sastanku voditeljka slučaja, odnosno član „užeg tima" iz centra za socijalni rad (koji je prisustvovao i sastanku za planiranje bezbednosno-pravnih mera) prvo **izloži i opiše konkretan slučaj nasilja**:

- ko su (sve) žrtve nasilja, ko je učinilac nasilja,
- koje vrste nasilja su prisutne,
- koliko nasilje traje,

[132]Više u :Ivana Slavković,(2007). *Organizovanje konferencije slučaja za zaštitu od nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd.
[133]Više o načinu učešća deteta na konferenciji slučaja u: Ivana Slavković (2007).
[134]Kao i pravo na informisanje (čl. 34), pravo na poverljivost podataka (čl. 37), pravo na privatnost (čl. 38) i pravo na pritužbe (čl. 39).

- kako je procenjen stepen rizika i koji rizici utiču na aktuelnu i buduću bezbednost žrtve, dece i drugih lica, poveza nih sa žrtvom,
- šta je već preduzeto od mere i usluge,
-šta je usvojeno na sastanku za planiranje bezbednosno-pravnih mera zaštite.

Zatim se **razmenjuju informacije** koje eventualno poseduju druge službe. Razmatraju se (diskutuju i usaglašavaju) mogućnosti i predlozi za pružanje opštih i specijalizovanih usluga podrške za ženu žrtvu nasilja, decu svedoke nasilja, a po potrebi i druge članove njene porodice.

Nakon ovog, voditeljka slučaja **poziva žrtvu** (i dete svedoka nasilja, ako je takva odluka doneta), koja učestvuje u daljem toku sastanka. Žrtvi se predstavljaju učesnici sastanka, voditeljka ponavlja cilj okupljanja, a žena izveštava o eventualnim promenama u porodici i okolnostima. Voditeljka slučaja izlaže žrtvi predlog usluga podrške, povezano sa predlogom mera zaštite (pravni postupci), uz diskusiju o tome šta žrtva vidi kao najbolja rešenja. U ovaj se razgovor uključuju i drugi učesnici, ukoliko žele da dodatno objasne plan ili postave dodatna pitanja, vodeći računa o tome da ne traumatizuju žrtvu.

Nakon što žrtva napusti sastanak, voditeljka slučaja poziva učesnike da dodatno diskutuju predlog plana, posebno ako je žrtva izrazila **neslaganje** ili **bojazan** da je plan neodgovarajući. Kada se utvrdi konačni plan usluga podrške, korisno je da se razmotri i „**rezervni plan**", za određene usluge (ili pojedine faze u njihovoj realizaciji) za koje je postojala sumnja/bojazan u mogućnost delotvorne i efikasne realizacije[135].

Ishod sastanka

U zavisnosti od slučaja, potreba i resursa svake konkretne žrtve nasilja, resursa njenog okruženja (neformalna mreža podrške), ishod odluka obuhvati spisak konkretnih mera koje mogu da uključuju:
- **opšte usluge podrške** koje omogućavaju oporavak od nasilja, kao što su pravno i psihološko savetovanje; finansijsku pomoć; pomoć u organizovanju stanovanja; pomoć u obrazovanju i obuci; pomoć prilikom zapošljavanja; usluge zdravstvene zaštite; usluge socijalne zaštite[136];
- **specijalizovane usluge podrške** (kratkoročne i dugoročne), kao što su smeštaj u sigurnu kuću, kontaktiranje SOS telefona, upućivanje na centar za podršku žrtvama seksualnog nasilja (ili krizni centar)[137];
- **zaštitu i podršku za decu svedoke**: psihosocijalno savetovanje primereno uzrastu dece i vrsti nasilja (uz dužno poštovanje principa najboljeg interesa deteta[138]), podršku u učenju i obrazovanju, ponašanju i socijalnim relacijama, zdravstvenu zaštitu, bezbedan način održavanja odnosa sa roditeljem kojem dete nije povereno[139] i drugo.

Zakon o socijalnoj zaštiti[140], pored usluga procene i planiranja, definiše *sledeće grupe usluga socijalne zaštite*, koje mogu biti primenjivane i u slučajevima nasilja u porodici, specifično u odnosu na potrebe žrtve i članova njene porodice:
- **dnevne usluge u zajednici** - dnevni boravak; pomoć u kući; svratište i druge usluge koje podržavaju boravak korisnika u porodici i neposrednom okruženju;
- **usluge podrške za samostalan život** - stanovanje uz podršku; personalna asistencija; obuka za samostalni život i druge vrste podrške neophodne za aktivno učešće korisnika u društvu;

[135]Više o toku sastanka u: Ivana Slavković (2007).
[136]U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 20;
[137]U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 22, 23, 24, 25;
[138]U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 26;
[139]U skladu sa Konvencijom Saveta Evrope, čl. 31
[140]Zakon o socijalnoj zaštiti „Sl. glasnik RS", br. 24/2011

- savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge - intenzivne usluge podrške porodici koja je u krizi; savetovanje i podrška roditelja, hranitelja i usvojitelja; podrška porodici koja se stara o svom detetu ili odraslom članu porodice sa smetnjama u razvoju; održavanje porodičnih odnosa i ponovno spajanje porodice; savetovanje i podrška u slučajevima nasilja; porodična terapija; medijacija; SOS telefoni; aktivacija i druge savetodavne i edukativne usluge i aktivnosti;

- usluge smeštaja - smeštaj u srodničku, hraniteljsku ili drugu porodicu za odrasle i starije; domski smeštaj; smeštaj u prihvatilište i druge vrste smeštaja.

Individualni plan podrške

Individualni plana usluga podrške (kao i plan mera zaštite) podrazumeva detaljan i precizan spisak aktivnosti koje će biti organizovane i preduzete, spisak učesnika koji su zaduženi za realizaciju svake od planiranih usluga i rokovi u kojima se one sprovode. Ovaj plan je korisno uneti u tabelu, koja sadrži odgovore na sledeća pitanja:

Koje usluge (ŠTA)	KO ih sprovodi	od/do kada (ROK)

To olakšava sprovođenje i praćenje plana, a povećava i individualnu odgovornost svih angažovanih učensika/ca za realizaciju dogovorenih aktivnosti[141].

U plan treba uneti i „**rezervni plan**" usluga, koji predstavlja *alternativne korake* za određene usluge, koji će se sprovoditi u slučaju da neke od planiranih usluga ne daju očekivane rezultate, ili se ispostavi da ih nije moguće sprovesti, ili ih nije moguće sprovesti u roku koji je neophodan za adekvatnu zaštitu[142].

Usvojen individualni plan usluga podrške treba da je **potpisan** od strane svih učesnika zaduženih za realizaciju i od strane žrtve nasilja. Ovaj plan mora biti **povezan** (integrisan) sa planom bezbednosnu-pravnih mera zaštite. U centru za socijalni rad supervizor/ка odobrava i potpisuje individualni plan usluga. Individualni plan zaštite и услуга treba da se **dostavi svim učesnicima** (na oba sastanka), kako bi se sagledala **sveobuhvatnost** planiranih mera i usluga. Za ovaj plan važe **sva pravila o poverljivosti** ličnih I naročito osetljivih ličnih podataka i **pravila o bezbednosti žrtve**.

Deca svedoci nasilja – usluge podrške

Opšti protokol nalaže da se prilikom planiranja usluga uzmu u obzir prava i potrebe dece koja su bila svedoci nasilja u porodici. Sve usluge moraju biti u skladu s najboljim interesom dece. *Konvencija Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici* u čl. 26 – Zaštita i podrška za decu svedoke, obavezuje na psihosocijalne intervencije podrške koje su prilagođene uzrastu i stepenu razvoja deteta, u skladu sa najboljim interesom deteta.

[141]Primere individualnih planova usluge videti u: Jeca Nedeljkov i Marija Banauh-Brusin, (2016). *Zbirka primera dopre prakse u organizovanju konferencija slučaja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova.
[142]Više o rezervnom planu u: Ivana Slavković (2007).

6. PROCENA EFEKATA I REVIZIJA POSTUPAKA

Procena efekata predstavlja ocenu o tome koliko se određena situacija poklapa sa postavljenim ciljevima, odnosno da li je ostvaren planirani cilj, rezultat i ishod, i šta se može naučiti iz neuspeha. Ona ukazuje na opravdanost, svrsishodnost, relevantnost, efektivnost planiranih mera i usluga, odnosno postignutih promena.

Procedure procene efekata zaštite i kada se pominju, nisu konkretizovane u posebnim protokolima o postupanju nadležnih službi u slučajevima zaštite žena od nasilja u partnerskim odnosima i u porodici, osim u Posebnom protokolu centra za socijalni rad – organa starateljstva.

Procena efekata u centru za socijalni rad

Centar za socijalni rad najmanje *svakih šest meseci* od donošenja individualnog plana usluga vrši **ponovni pregled** na osnovu rezultata evaluacije, osim ukoliko planom nije predviđeno da period bude kraći. Ponovni pregled i evaluacija treba da odrede:

- da li preduzete usluge i mere odgovaraju na potrebe žrtve nasiljauporodici,
- da li postoje prepreke i okolnosti koje otežavaju napredak prema postavljenim ciljevima i ishodima,
- da li su rokovi koji su planirani odgovarajući i da li ih treba menjati i prilagoditi novim okolnostima,
- da li su žrtvi nasilja u porodici potrebne neke druge usluge,i
- da li su usluge koordinirane na odgovarajući način kako bi se blagovremeno odgovorilo na potrebe žrtve nasilja u porodici.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici – VIII PRAĆENJE PRIMENE ZAKONA

Savet za suzbijanje nasilja u porodici, član 35

Vlada obrazuje Savet za suzbijanje nasilja u porodici koji prati primenu ovog zakona i poboljšava koordinaciju i delotvornost sprečavanja nasilja u porodici i zaštitu od nasilja u porodici.

Članove Saveta čine predstavnici državnih organa i ustanova nadležnih za primenu ovog zakona.

Savet može, po potrebi, uključiti u rad i predstavnike naučnih i drugih stručnih institucija i udruženja čija je delatnost povezana sa zaštitom od nasilja u porodici.

Sastav, način rada i odlučivanja Saveta bliže se uređuje aktom Vlade o obrazovanju Saveta.

Procena efekata koordiniranog delovanja i saradnje

Ono što primere *dobre prakse* u koordiniranom delovanju nadležnih službi u zajednici čini različitim od drugih (manje uspešnih) nije nedostatak teškoća u saradnji, planiranju i primeni rešenja, već **pažljivo praćenje efekata postojećih rešenja i spremnost da se ona menjaju** na osnovu rezultata koji ukazuju na to u kom pravcu bi promena trebalo da ide.

Iskustva potvrđuju da su neki od značajnih **faktora uspeha** saradnje i zajedničkog postupanja:

- *razmena informacija* o slučaju i o tome da li se službe pridržavaju dogovorenih procedura;
- *jasan plan praćenja i proceneefekata postupanja u svakom konkretnom slučaju*, uključujući tu i plan razmene informacija i proveru pridržavanja dogovora;
- angažovanje *posvećenih profesionalaca*, odvajanje vremena i resursa, dobra komunikacija, analitičke veštine, usmerenost na rešavanje teškoća, posedovanje specijalizovanih znanja, posvećenost u radu;
- *proveravanje da li se nasilje ponavlja* i otkrivanje koji faktori uslovljavaju recidiv;
- *uticaj žrtava i/ili njihovih zastupnica* na sve procese i mogućnost promene postupaka i procedura u skladu sa tim iskustvima.

Iako sva uputstva o postupanju nalažu procenu efekata, pitanje je šta zapravo znači „(iz)meriti" sigurnost žrtve ili dobro koordinisano postupanje službi. Od posebne važnosti je sagledavanje kako elementi mera i usluga utiču jedni na druge i kako se povezuju u celine.

Sumirajući sve izazove u postupanju i saradnji, neki od kriterijuma (pokazatelja), usklađeni sa ciljevima *Opšteg i posebnih protokola*, uključuju redovno prikupljanje, praćenje i analizu sledećih podataka[143]:

Zajednički podaci za opštinu (lokalnu zajednicu):

- Broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu); broj prijava nasilja (%) u kojem su žrtve osobe ženskog pola;
- Broj (%) slučajeva u kojima je ponovljeno nasilje nakon primene individualnog plana zaštite i podrške, u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj intersektorskih sastanaka (za planiranje mera zaštite i planiranje usluga podrške), broj (%) sastanaka na kojima su učestvovali predstavnici tužilaštva; broj (%) sastanaka na kojima su učestvovali predstavnici policije; broj (%) sastanaka na kojima su učestvovali predstavnici centra za socijalni rad; broj (%) sastanaka na kojima su učestvovali predstavnici zdravstvenih službi; broj (%) sastanaka na kojima su učestvovale predstavnice ženskih organizacija civilnog društva; broj (%) sastanaka na kojima su učestvovale žrtve nasilja;
- Broj učesnika opšte obuke o nasilju prema ženama i nasilju u porodici (broj predstavnika svake od nadležnih službi); Broj učesnika specijalizovane obuke o nasilju prema ženama i nasilju u porodici (broj predstavnika svake od nadležnih službi);

[143]Preuzeto iz: Kriterijumi za praćenje i procenu efekata Opšteg i posebnih protokola o postupanju institucija u slučajevima nasilja nad ženama, (2015), Autonomni ženski centar (za potrebe Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova u okviru sprovođenja mera iz Programa za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period 2015-2020.godine);

Podaci za tužilaštvo:

- Broj (%) optužnica/optužnih predloga i broj (%) slučajeva u kojima je tužilaštvo naložilo pokretanje prekršajnog postupka, u odnosu na broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) odlaganja krivičnog gonjenja - oportuniteta (i kojih), broj (%) sporazuma o priznanju krivice, broj (%) odbačaja u u odnosu na broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) osuđujućih prvostepenih sudskih presuda (krivičnih i prekršajnih) za nasilje u porodici i broj oslobađajućih prvostepenih presuda, u odnosu na broj podnetih optužnica/optužnih predloga uslučajevima nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu) – ukoliko tužilaštvo ima takav podatak;
- Broj (%) žalbi tužilaštva na prvostepene presude (krivičnih i prekršajnih) za nasilje u porodici, u odnosu na broj prvostepennih presuda u slučajevima nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu) – ukoliko tužilaštvo ima takav podatak;

Podaci za policiju:

- Broj (%) podnetih krivičnih i prekršajnih prijava u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) policijskih upozorenja u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) slučajeva u kojima je policija podnela prekršajnu prijavu istovremeno protiv oba člana porodice, u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);

Podaci za centre za socijalni rad:

- Broj (%) presuda za mere zaštite od nasilja (po tipu mera) u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) pokrenutih postupaka za mere zaštite od nasilja po službenoj dužnosti (kada su žrtve bile žene; kada su žrtve bila deca), u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) rešenja za izdvajanje dece iz porodice zbog nasilja u porodici (za decu direktne žrtve; za decu koja su svedočila nasilju), u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) korektivnih nadzora zbog nasilja u porodici (za decu direktne žrtve; za decu koja su svedočila nasilju), u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) pokrenutih postupaka za lišenje roditeljskih prava (razvrstano - delimično i potpuno) zbog nasilja u porodici, u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);

Podaci za zdravstvene ustanove

- Broj (%) slučajeva nasilja prema ženama i nasilja u porodici koje je zdravstvena ustanova prijavila drugoj službi, u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);

- Broj (%) slučajeva registrovanog nasilja za koje je popunjen formular za dokumentovanje nasilja iz Posebnog protokola za zdravstvene ustanove, u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);
- Broj (%) slučajeva nasilja u kojima su zdravstveni radnici procenjivali bezbednosni rizik iz formulara za dokumentovanje nasilja, u odnosu na ukupni broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici (na godišnjem nivou; za jednu opštinu);

Sve nadležne službe uključene u koordinaciju planiranja i postupanja u zaštiti žena od svih vidova nasilja i nasilja u porodici mogu *zajednički da kreiraju i druge pokazatelje efekata* svog rada, uključujući tu delotvornost, efikasnost, specifičnost i sveobuhvatnost rada, odnosno procenu koliko zajedničko delovanje doprinosi ostvarivanju **opštih principa zaštite žrtve**, definisanih u *Opštem protokolu* i detaljno opisanih (operacionalizovanih) u ovom Priručniku (videti odgovarajući tekst). Informacije i sugestije koje se dobijaju **od žena** sa iskustvom nasilja, koje su u tim postupcima učestvovale, mogu da budu od velike pomoći.

Koji god način praćenja i procene efekata da se izabere, njegov je cilj da se podaci prikupljeni na osnovu određenih pokazatelja **analiziraju**, te da se iz rezultata donose odgovarajući zaključci o **mogućnostima unapređenja zaštite**. *Propusti i eventualne greške* u postupanju treba da posluže **donošenju konkretnih odluka** o tome kako da se u buduće precizira, unapredi, ili osigura primena odgovarajućih postupaka i procedura.

III DEO
PRILOZI

PRILOG br. 1 Pravni okvir za ostvarivanje saradnje između institucija

Za delotvoran rad i povezivanje nadležnih državnih organa i institucija država je obezbedila sve potrebne normativne okvire, donošenjem odgovarajućih zakonskih i podzakonskih akata, pri čemu je usvojen i Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, koji promoviše načelo multisektorskog pristupa u rešavanju ovog problema, odnosno zajedničko i koordinisano delovanje pravosudnih organa, policije, centara za socijalni rad, zdravstvenih i drugih ustanova uključenih u proces zaštite žrtve.

Prema Opštem protokolu, učesnici u organizovanju zaštite i podrške ženama žrtvama nasilja u porodici i u partnerskim odnosima su ustanove, organi i organizacije koje u okviru svojih zakonom utvrđenih nadležnosti ili programa rada imaju obavezu da realizuju aktivnosti usmerene na prepoznavanje slučajeva nasilja u porodici, zaustavljanje nasilja, osiguranje bezbednosti, podršku i osnaživanje žrtve, rehabilitaciju žrtava nasilja u porodici i sankcionisanje učinilaca nasilja. U skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, obavezu postupanja u slučajevima nasilja u porodici imaju: policija, javno tužilaštvo, redovni i prekršajni sudovi, ustanove socijalne zaštite i drugi pružaoci usluga u sistemu socijalne zaštite, zdravstvene ustanove i drugi oblici zdravstvene službe, ustanove u sistemu obrazovanja i vaspitanja u slučajevima kada su uključena deca svedoci nasilja. U cilju realizacije ovakve saradnje, Republički javni tužilac je 2015. godine izdao obavezno uputstvo da se na nivou svih Osnovnih i Viših javnih tužilaštava odrede pojedini zamenici tužioca koji će biti zaduženi koordinaciju aktivnosti u oblasti nasilja u porodici i krivičnih dela protiv polne slobode.

Pravni okvir saradnje obuhvata sve propise koji obavezuju ili upućuju na saradnju državne organe i institucije prilikom njihovog postupanja u slučajevima porodičnog ili seksualnog nasilja.

1. Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici:

(čl.7) - Sve mere za sprečavanje i borbu protiv svih vidova nasilja nad ženama treba da se primenjuju kroz delotvornu saradnju svih nadležnih službi, institucija i organizacija, kao što su: državni organi, nacionalne, regionalne i lokalne skupštine i uprave, državne institucije za zaštitu ljudskih prava i organizacije civilnog društva;

(čl.15)- Strane se obavezuju da ojačaju odgovarajuću obuku zaposlenih o koordiniranoj saradnji više organa radi sveobuhvatnog i adekvatnog rešavanja pojedinih slučajeva nasilja.

2. Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima

- Saradnja između ustanova, organa i organizacija jedan je od bitnih preduslova za organizovanje zaštite žena žrtava nasilja u porodici i u partnerskim odnosima
- Radi uspostavljanja efikasnog sistema zaštite žrtava nasilja u partnerskom odnosu i u porodici neophodno je uspostaviti kontinuiranu multisektorsku saradnju između institucija koje su nosioci sistema zaštite (ustanova socijalne zaštite, centara za socijalni rad, policije, tužilaštva, istražnih sudova i zdravstvenih ustanova)

3. Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima – definiše procedure postupanja pravosudnih organa i pojedinih zaposlenih u slučajevima nasilja u porodici, kao i saradnju između nadležnih službi.

4.Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima – određuje saradnju policije sa drugim nadležnim službama.

5.Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad - organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima – definiše saradnju centra za socijalni rad sa drugim službama i koorfinirajuću ulogu u lokalnoj zajednici.

6. Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju – definiše upućivanje na resurse u zajednici.

7. Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja

(čl. 10) –Svaka strana preduzeće sve neophodne mere kako bi na nacionalnom i lokalnom nivou obezbedila koordinaciju između različitih agencija koje su zadužene za zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja dece, njihovo sprečavanje i borbu protiv njih, a to se pre svega odnosi na obrazovni sektor, zdravstveni sektor, socijalne službe, kaoipolicijskeipravosudnevlasti.

(čl. 15) - Svaka strana će obezbediti ili podsticati, u skladu sa svojim unutrašnjim pravom, razvoj partnerskih ili drugih vidova saradnje između nadležnih organa, posebno zdravstvenih i socijalnih službi, kao i organa pravosuđa i drugih organa zaduženih za dalje praćenje lica pomenutih u članu 16. st. 1. i 2.

8. Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja

U procesu zaštite deteta od zlostavljanja i zanemarivanja treba da učestvuju ustanove i pojedinci iz različitih sistema (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, policija, pravosuđe i dr), svaki od njih u okviru svojih nadležnosti. Da bi se postigla efikasna zaštita i unapređenje dobrobiti deteta, potrebno je da među njima postoji dobra saradnja i jasno definisane uloge.

9. Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja – definiše procedure u postupanju pravosudnih organai u intenziviranju saradnje sa drugim nosiocima javne vlasti u zaštiti maloletnih licaod zlostavljanja i zanemarivanja.

10. Zakon o javnom tužilaštvu

(čl. 2) - Javno tužilaštvo je samostalni državni organ koji goni učinioce krivičnih dela i drugih kažnjivih dela i preduzima mere za zaštitu ustavnosti i zakonitosti.

(čl. 8) - Sudovi, drugi državni organi, organi jedinica lokalne samouprave i autonomne pokrajine, kao i druge organizacije i pravna lica dužni su da javnom tužilaštvu na njegov zahtev, dostave spise i obaveštenja potrebna za preduzimanje radnji za koje je nadležno.

(čl. 9) – Svi su dužni da javnom tužilaštvu, na njegov zahtev, neposredno pruže objašnjenja i podatke koji su mu potrebni za preduzimanje radnji na koje je zakonom ovlašćeno.

11. Krivični zakonik - propisuje krivična dela protiv života i tela, polne slobode, protiv braka i porodice, i druga krivična dela sa elementima nasilja

12. Zakonik o krivičnom postupku

(čl.43 st.1) – Osnovno pravo i osnovna dužnost javnog tužioca je gonjenje učinilaca krivičnih dela.

(čl.43 st.2) – Za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, javni tužilac je nadležan da rukovodi predistražnim postupkom.

(čl.44 st.1) – Svi organi koji učestvuju u predistražnom postupku dužni su da o svakoj radnji preduzetoj u cilju otkrivanja krivičnog dela ili pronalaženja osumnjičenog obaveste nadležnog javnog žioca. Policija i drugi državni organi nadležni za otkrivanje krivičnih dela dužni su da postupe po svakom zahtevu nadležnog javnog tužioca. (čl.280 st.1) - Državni i drugi organi, pravna i fizička lica prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obaveštena ili za njih saznaju na drugi način, pod uslovima predviđenim zakonom ili drugim propisom.

(čl.280 st.3) - Podnosilac krivične prijave navešće dokaze koji su mu poznati i preduzeće mere da bi se sačuvali tragovi krivičnog dela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično delo i drugi dokazi.

(čl.281 st.1) - Krivična prijava se podnosi nadležnom javnom tužiocu, pismeno, usmeno ili drugim sredstvom

(čl.281 st.3) - Ako je krivična prijava podnesena policiji, nenadležnom javnom tužiocu ili sudu, oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom javnom tužiocu.

(čl.282 st.1) - Ako javni tužilac iz same krivične prijave ne može oceniti da li su verovatni navodi prijave ili ako podaci u prijavi ne pružaju dovoljno osnova da može odlučiti da li će sprovesti istragu ili ako je na drugi način saznao da je izvršeno krivično delo, javni tužilac može: sam prikupiti potrebne podatke; pozivati građane, pod uslovima iz člana 288. st. 1. do 6. ovog zakonika; podneti zahtev državnim i drugim organima i pravnim licima da mu pruže potrebna obaveštenja.

(čl.282 st.4) - Ako nije u mogućnosti da sam preduzme radnje iz stava 1. ovog člana, javni tužilac će zahtevati od policije da prikupi potrebna obaveštenja i da preduzme druge mere i radnje u cilju otkrivanja krivičnog dela i učinioca (čl. 286. do 288.).

(čl.282 st.5) - Policija je dužna da postupi po zahtevu javnog tužioca i da ga obavesti o merama i radnjama koje je preduzela najkasnije u roku od 30 dana od dana kada je primila zahtev.

(čl.285 st.1) - Javni tužilac rukovodi predistražnim postupkom.

(čl.285 st.3) - Javni tužilac može naložiti policiji da preduzima određene radnje radi otkrivanja krivičnih dela i pronalaženja osumnjičenih. Policija je dužna da izvrši nalog javnog tužioca, kao i da ga o preduzetim radnjama redovno obaveštava.

(čl.286 st.1) - Ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je dužna da preduzme potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da prikupi sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka.

(čl.286 st.2) - U cilju ispunjenja dužnosti iz stava 1. ovog člana, policija može: da traži potrebna obaveštenja od građana; da izvrši potreban pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga; da za neophodno potrebno vreme, a najduže do osam časova ograniči kretanje na određenom prostoru; da preduzme potrebne mere u vezi sa utvrđivanjem istovetnosti lica i predmeta; da raspiše potragu za licem i predmetima za kojima se traga; da u prisustvu odgovornog lica pregleda određene objekte i prostorije državnih organa, preduzeća, radnji i drugih pravnih lica, ostvari uvid u njihovu dokumentaciju i da je po potrebi oduzme; da preduzme druge potrebne mere i radnje.

(čl.286 st.4) - O preduzimanju mera i radnji iz st. 2. i 3. ovog člana policija odmah, a najkasnije u roku od 24 časa nakon preduzimanja, obaveštava javnog tužioca.

(čl.287 st.1) - Ako policija u predistražnom postupku preduzme dokaznu radnju o tome će bez odlaganja obavestiti javnog tužioca.

(čl.291 st.1) - Policija može neko lice uhapsiti ako postoji razlog za određivanje pritvora (član 211.), ali je dužna da takvo lice bez odlaganja sprovede nadležnom javnom tužiocu. **13. Zakon o javnom redu i miru**

(čl.7, 8 i 9) - Sankcioniše kao prekršaj određeno ponašanje i to svađu, viku i buku na javnom mestu, nepristojno, drsko i bezobzirno ponašanje, kao i vređanje, vršenje nasilja, pretnju ili tuču, a koje ponašanje može biti upereno i protiv drugog člana porodice.

14. Zakon o prekršajima

(čl. 127 st.1) - Javni tužilac je stranka u prekršajnom postupku.

(čl. 127 st.2) - Javni tužilac: 1) preduzima mere radi otkrivanja, pronalaženja i pribavljanja potrebnih dokaza za gonjenje učinilaca prekršaja i uspešno vođenje prekršajnog postupka pred sudom; 2) podnosi zahtev za pokretanje prekršajnog postupka, žalbu ili vanredna pravna sredstva protiv odluka suda;3) preduzima druge radnje na koje je ovlašćen ovim zakonom i posebnim propisima.

15.Porodični zakon

(čl. 284 st.2) - Tužbu za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, kao i za produženje mere zaštite od nasilja u porodici, mogu podneti: član porodice prema kome je nasilje izvršeno, njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva.

16. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

(čl.53) - O svakom pokretanju postupka prema maloletniku javni tužilac za maloletnike će obavestiti nadležni organ starateljstva.

(čl. 150) - Javni tužilac koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica pokreće i postupak protiv punoletnih učinilaca drugih krivičnih dela propisanih Krivičnim zakonikom, saglasno odredbama ovog dela zakona, ako oceni da je to potrebno radi posebne zaštite ličnosti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku.

17. Zakon o socijalnoj zaštiti

(čl. 7) – Saradnja u pružanju socijalne zaštite – ustavove i druge organizacije koje pružaju usluge socijalne zaštite sarađuju sa ustanovama predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, zdravstvenim ustanovama,

policijom, pravosudnim i drugim državnim organima, organima teritorijalne autonomije, odnosno organima jedinica lokalne samouprave, udruženjima i drugim pravnim i fizičkim licima. Saradnja u pružanju usluga socijalne zaštite ostvaruje se prvenstveno u okvirima i na način utvrđen sporazumima o saradnji.

(čl. 56) - Usluge neodložne intervencije -Usluge neodložne intervencije pruža centar za socijalni rad uz obaveznu saradnju sa drugim nadležnim organima i službama.

(čl. 58) - Međusektorske usluge - Zavisno od potreba korisnika, usluge socijalne zaštite mogu se pružati istovremeno i kombinovano s uslugama koje pružaju obrazovne, zdravstvene i druge ustanove. Usklađeno pružanje međusektorskih usluga obezbeđuje se zaključivanjem protokola o saradnji.

18. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici

Ovim zakonom uređuje se sprečavanje nasilja u porodici i postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici. Primena ovog zakona u delu koji definiše saradnju u sprečavanju nasilja u porodici odnosi se na 17 imenovanih krivičnih dela, kao druga krivična dela, ako su ona posledica nasilja u porodici. Zakon definiše nadležnosti organa i ustanova, postupak za sprečavanje nasilja i izricanje hitne zaštite, saradnju u sprečavanju nasilja u porodici, obuku, zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela određenih ovim zakonom, evidenciju podataka o slučajevima nasilja u porodici, praćenje primene zakona i kaznene odredbe. Zakon se primenjuje od 1. juna 2017. godine.

PRILOG br. 2 Međunarodni i nacionalni zakonodavni okvir

- **Opšta deklaracija UN o ljudskim pravima** (1946);

- **Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)** (U.N. Doc. A/34/46)i **Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena** (U.N.Doc. A/47/38) 1992 – zahtevaju preduzimanje svih neophodnih mera radi eliminisanja diskriminacije prema ženama i suzbijanja nasilja u porodici, uključujući usvajanje specifične legislative o nasilju u porodici, krivične sankcije za počinioce nasilja, građanske pravne lekove, preventivne i zaštitne mere;

- **Deklaracija UN protiv nasilja nad ženama** (A/Res/48/104) 1993 – konkretizuje akcije koje bi država trebalo da preduzme radi eliminisanja nasilja u porodici: odgovarajuće krivično zakonodavstvo, razvijanje nacionalnih planova akcije, obezbeđivanje usluga i resursa za žene žrtve nasilja, obuka i rodna senzibilizacija javnih službenika, te obezbeđivanje resursa iz vladinog budžeta radi borbe protiv nasilja u porodici;

- **Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45, Eliminacija nasilja nad ženama** (E/CN.4/2003/L.11/Add.4) – vlade imaju „afirmativnu obavezu da unapređuju i štite ljudska prava žena i devojčica i moraju sa dužnom prilježnošću sprečavati, istraživati i kažnjavati sve akte nasilja nad ženama i devojčicama";

- **Konvencija UN o pravima deteta** (1989) – ističe da su države obavezne da preduzimaju„sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja";

-**Pekinška deklaracija i Platforma za akciju** A/CONf.177/20, chap. I (1995) – u oblasti nasilja u porodici kao prioritetno pitanje preporučeno je preispitivanje i revizija zakonodavstva i preduzimanje drugih potrebnih mera, uz formiranje odgovarajućih mehanizama kako bi se obezbedilo da sve žene uživaju zaštitu od nasilja u porodici, koje treba da se tretira kao krivično delo kažnjivo zakonom (t. 124–126);

- **Preporuka 1450 (2000)Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o nasilju nad ženama u Evropi** – preporučuje stvaranje evropskog programa za borbu protiv nasilja u porodici;

- **Preporuka 1582 (2002) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope** – podstiče države članice „da priznaju da imaju obavezu da sprečavaju, istražuju i kažnjavaju akte nasilja u porodici i da obezbeđuju zaštitu žrtvama";

- **Preporuka 2002 (5)Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti žena od nasilja** – defniše nasilje u porodici kao „…nasilje koje se događa u porodici ili domaćinstvu, uključujući, između ostalog, fizičku i psihičku agresiju, emocionalno i psihičko zlostavljanje, silovanje i seksualno zlostavljanje, incest, silovanje supružnika, stalnih ili

povremenih partnera i vanbračnih supružnika, krivična dela učinjena u ime časti, obrezivanje genitalija i polnih organa i druge tradicionalne prakse štetne za žene, kao što su prinudne udaje" (čl. 1a);

- **Preporuka 1681 (2004) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope „Kampanja za borbu protiv nasilja nad ženama u Evropi"** – „Akutna priroda ovog problema mora primorati države članice Saveta Evrope da posmatraju nasilje u porodici kao nacionalni politički prioritet i da se bave njime u širem političkom okviru, uz učešće vlade, parlamenta i civilnog društva. Države članice imaju obavezu pod međunarodnim pravom da deluju sa dužnom prilježnošću radi preduzimanja efektivnih koraka za okončanje nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, i zaštitu žrtava. Ako ne žele da se smatraju odgovornim, države moraju preduzimati efikasne mere sprečavanja i kažnjavanja takvih radnji od strane privatnih lica i da štite žrtve" (čl. 2);

- **Preporuka R. (90) 2E Komiteta ministara Saveta Evrope o socijalnim merama u vezi sa nasiljem u porodici** odnosi se na preduzimanje preventivnih i drugih mera u oblasti informisanja, ranog uočavanja i prijavljivanja nasilja, te pružanja pomoći, terapije, kao i mera u korist dece, žena i učinilaca nasilja i dr;

- **Preporuka 1905 (2010) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope** ukazuje na potrebu zaštite dece koja su svedoci nasilja u porodici;

- **Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama** od 2011. godine („Sl. glasnik RS – međunarodni ugovori", br. 12/2013), – dokument se odnosi na sve vidove nasilja nad ženama, uključujući i nasilje u porodici, a primenjuje se na sve žrtve porodičnog nasilja, definiše ključne pojmove iz oblasti nasilja i diskriminacije, utvrđuje konkretne obaveze država u pogledu preduzimanja preventivnih i represivnih mera zaštite, kao i uvođenja hitnih mera zaštite i pružanja podrške žrtvama nasilja, propisuje principe međunarodne saradnje i uvodi mehanizme za praćenje primene Konvencije.

Propisi na nivou Republike Srbije:

- **Ustav Republike Srbije** („Sl. glasnik RS", br. 98/2006), jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti (čl. 15), zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju na bilo kojoj osnovi (čl. 21. st. 3), garantuje pravo na jednaku sudsku zaštitu (čl. 21. st. 2), pravnu pomoć (čl. 67), pravo na rehabilitaciju i naknadu materijalne ili nematerijalne štete prouzrokovane nezakonitim ili nepravilnim radom državnih ili drugih organa (čl. 35), pravo građana na sudsku zaštitu ako im je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo, uključujući i obraćanje međunarodnim institucijama s ciljem zaštite zajemčenih prava (čl. 22.);

-**Krivični zakonik** ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013), nasilje u porodici definiše kao krivično delo (čl. 194)za kojeje predviđena novčana kazna ili zatvor do jedne godine, odnosno kazna zatvora od tri meseca do tri godine u slučaju težih oblika ovog krivičnog dela; nepoštovanje izrečenih mera zaštite od nasilja u porodici, predviđenih Porodičnim zakonom, sankcioniše se novčanom kaznom ili zatvorom do tri meseca; a silovanje u braku takođe je sankcionisano kao krivično delo (čl. 178.);

- **Zakonik o krivičnom postupku** ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014), predviđa dodatnu zaštitu posebno osetljivih i zaštićenih svedoka tokom trajanja krivičnog postupka i posebne mere zaštite oštećenih lica;

- **Porodični zakon** („Sl. glasnik RS", br. 18/2005 i 72/2011 – dr. Zakon i 6/2015), definiše nasilje u porodici kao „ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice" (čl. 197), te predviđa vrste i trajanje mera zaštite koje je sud ovlašćen da donese u posebnom postupku (čl. 198);

- **Zakon o javnom redu i miru** („Sl. glasnik RS", br. 6/2016);

- **Zakon o prekršajima** („Sl. glasnik RS", br. 65/2013), počeo je da se primenjuje od 01.03.2014. godine;

- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Sl. glasnik RS", br. 85/2005),sadrži posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica koja se u krivičnom postupku pojavljuju u svojstvu oštećenih;

- **Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku** („Sl. glasnik RS", br. 85/2005), predviđa mere za zaštitu života, zdravlja, fizičkog integriteta, slobode i imovine učesnika u krivičnom postupku, odnosno zaštićenog lica;

- **Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima** („Sl. glasnik RS", br. 32/2013);

- **Zakon o izvršenju krivičnih sankcija** ("Sl. glasnik RS", br. 55/2014);

- **Zakon o policiji** („Sl. glasnik RS", br. 6/2016);

- **Zakon o oružju i municiji** („Sl. glasnik RS", br. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003, 101/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 27/2011 – odluka US i 104/2013 – dr. zakon), onemogućava izdavanje odobrenja za nabavljanje vatrenog oružja licu osuđivanom za krivična dela silovanja i nasilničkog ponašanja i protiv kojeg se vodi krivični postupak (čl. 8), kao i da će u slučaju nastupanja ovih okolnosti odobrenje biti oduzeto (čl. 24);

- **Zakon o ravnopravnosti polova** („Sl. glasnik RS", br. 104/2009);

- **Zakon o zabrani diskriminacije** („Sl. glasnik RS", br. 22/2009):

- **Zakon o socijalnoj zaštiti** („Sl. glasnik RS", br. 24/2011);

- **Zakon o zaštiti podataka o ličnosti** („Sl. glasnik RS", br. 97/2008, 104/2009 – dr. zakon, 68/2012 – odluka US i 107/2012);

- **Zakon o sprečavanju nasilja u porodici** (Sl.glasnik Rs, 94/2016.)

- **Uredba o nacionalnom programu zdravstvene zaštite žena, dece i omladine** („Sl. glasnik RS", br. 28/2009);

-**Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016.do 2020. godine sa akcionim planom za period od 2016.do 2018.godine** ("Sl. glasnik RS", br. 4/2016);

-**Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** („Sl. glasnik RS", br.27/2011), definiše uzroke i oblike nasilja i utvrđuje politiku i ciljeve države u pogledu sprovođenja zaštite žena od svih oblika partnerskog i porodičnog nasilja;

-**Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije** („Sl. glasnik RS", br.60/2013);

-**Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** (Vlada RS, novembar 2011. godine), utvrđuje obavezu međusobne saradnje i informisanosti institucija i njihovo zajedničko delovanje u slučajevima nasilja u porodici, a s ciljem brze i efikasne zaštite žrtava porodičnog nasilja;

-**Posebni protokol o postupanju policijskih službenikau slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** (Ministarstvo unutrašnjih poslova,februar 2013. godine);

-**Posebni protokol o postupanju centra za socijalni rad - organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima** (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, mart 2013. godine);

-**Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju** (Ministarstvo zdravlja, 2010. godina);

-**Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** (Ministarstva pravde i državne uprave, januar 2014. godine);

- **Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja** (januar 2009. godine), propisuje obaveze i aktivnosti države radi sprečavanja svih oblika i vrsta diskriminacije, naročito u pogledu posebno osetljivih kategorija lica među kojima su i žrtve nasilja u porodici.

Propisi na nivou AP Vojvodine:

- **Statut Autonomne pokrajine Vojvodine** ("Sl. list AP Vojvodine", br. 20/2014);

- **Pokrajinska skupštinska odluka o sprovođenju Statuta Autonomne pokrajine Vojvodine** ("Sl. list AP Vojvodine", br. 20/2014);

- **Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine** („Sl. glasnik RS", br. 99/2009 i 67/2012– odluka US);

- **Pokrajinska skupštinska odluka o izmenama i dopunama Pokrajinske skupštinske odluke o pokrajinskoj upravi** („Sl.list AP Vojvodine", br.37/2016);

- **Pokrajinska skupštinska odluka o Pokrajinskom zaštitniku građana - ombudsmanu** („Sl.list APV", br. 37/2014 i 40/2014 ispr.);

- **Deklaracija o ravnopravnosti polova** („Sl.list APV", br. 14/2004);

- **Pokrajinska skupštinska odluka o ravnopravnosti polova** („Sl.list AP Vojvodine", br. 14/2004 i 18/2009 – promena naziva akta);

- **Pokrajinska uredba o posebnim oblicima socijalne zaštite u Autonomnoj pokrajini Vojvodini** („Sl.list AP Vojvodine", br. 17/2002 i 18/2009 – promena naziva akta);

- **Odluka o Programu za zaštitu žena Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2015.do 2020. godine** („Sl.list AP Vojvodine", br.54/2014).